

Faksimil

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet,
Kulturvetenskaperna i framtiden. HSFR:s rapport till regeringen,
Stockholm 1986, 76 p.

I arkivet det ex jag fick från litteratursociologen Lars Furuland, då HSFR:s vice ordförande, med en uppmaning att slå upp sidan 45, där det bl.a. står:

”När HSFR idag överblickar forskningsfältet kulturyttringar och kulturfrågor kan det konstateras att en livlig verksamhet initierats, men att det finns risker för splittring. Vid en jämförelse med kulturforskningen i länder, där man länge arbetat inom fältet, kan det konstateras att den kritiska debatt kring teori och metod och den kreativa reflektion kring perspektiven som kännetecknar ett moget och fullgånget forskningsområde ännu i stort sett saknas i vårt land.”

Rapporten redovisar HSFR:s uppdrag från regeringen att ”redovisa förslag som syftar till att åstadkomma förbättringar inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsområdet samt forskning avseende kulturyttringar och kulturfrågor”.

I slutet av rapporten finns i en bilaga där Torsten Hägerstrand, Sven-Eric Liedman och Erik Lönnroth. formulerat sina synpunkter på ”kulturvetenskaperna i framtidens samhälle”

**KULTURVETENSKAPERNA
I FRAMTIDEN**

Hj. hälsning

från

Lars Fed

se d. ex sid. 45

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA
FORSKNINGSRÅDET

KULTURVETENSKAPERNA I FRAMTIDEN

HSFR:S RAPPORT TILL REGERINGEN

Januari 1986

Regeringen
Utbildningsdepartementet
103 33 STOCKHOLM

Regeringen uppdrog den 20 december 1984 åt humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet att i enlighet med riktlinjerna i en inom utbildningsdepartementet upprättad promemoria och efter samråd med universitets- och högskoleämbetet redovisa förslag som syftar till att åstadkomma förbättringar inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsområdet samt forskning avseende kulturyttringar och kulturfrågor.

Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) får härmed - efter samråd med universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) - avlämna en rapport med det begärda förslaget. Rådet utgår därvid ifrån att utbildningsutskottets uttalande om en förstärkning av de berörda forskningsområdenas resurser svarar mot den politiska nivåns samstämmiga ambitioner. En omflyttning "inom ramen för de samlade resurserna" framstår som föga ändamålsenlig, eftersom problemen är stora, resurserna genomgående små och dessutom till följd av generella nedskärningar inom hela högskolesektorn krympande. En eftersträvad allmän volym- och kompetenshöjning inom det samhällsvetenskapliga och humanistiska området, som sedan flera år varit ett forskningspolitiskt delmål, kan enligt rådets mening inte uppnås utan resursförstärkningar i kombination med vissa strukturella förändringar.

Arbetet med rapporten har letts av HSFR:s arbetsutskott med professor Birgitta Odén som huvudansvarig. Diskussioner har förts vid flera sammanträden med rådet in pleno. Föredragande har vid flertalet tillfällen varit ledamoten Odén; vid rådets sammanträde den 23 januari 1986 föredrogs ärendet dock av rådets vice ordförande Furuland.

Underlaget för rådets prioriteringar har varit lägesrapporter från HSFR:s beredningsgrupper samt rådets eget planeringsarbete. UHÄ:s fakultetsprogram var ännu inte färdiga, då HSFR:s arbete med rapporten måste avslutas.

HSFR har begärt medverkan från olika forskare utanför rådet, av vilka professorerna Torsten Hägerstrand, Sven-Eric Liedman och Erik Lönnroth lämnat idéskisser, som samlats i en bilaga till rådets rapport. Denna bilaga med sina framtidsbilder och summerande tillbakablickar bildar en väsentlig bakgrund till rapporten. Av vikt för framställningen har vidare varit promemorior, upprättade av professorerna Peter Seipel och Jan Svartvik samt docenten Madeleine von Heland.

UHÄ har givit byrådirektör Bengt Streijffert, Lunds universitet, i uppdrag att i samråd med Odén utarbeta komparativt, kvantitativt material rörande resursanvändningen vid de olika universitetet. Detta material är under publicering i en särskild UHÄ-rapport med titeln "Humanisternas pengar - resursläget vid de humanistiska fakulteterna" och har kunnat utnyttjas i rådets arbete med rapporten.

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit HSFR:s ordförande Fredriksson, ledamöterna Engwall, Furuland, Gustafsson, Löfdahl, Rydén, Sjöberg, Strömholm, Svartvik och Tham samt suppleanten Baudou som ersättare för ledamoten Odén. Dessutom har närvarit suppleanterna Hermerén, Jeffner, Rundblad, Rundgren, Säljö och Wärneryd samt huvudsekreteraren Back, kanslichefen Sönerlind och forskningssekreteraren Öhngren.

Gunnar Fredriksson

Pär-Erik Back

INNEHÅLL

Missiv		s 1
Innehåll		s 3
I.	HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP	s 5
I.1.	Kulturvetenskaperna - ute och hemma	s 5
I.2.	Relationen mellan fakulteterna	s 8
I.3.	Humanioradebatten	s 12
I.4.	Kulturvetenskapernas samhällsuppgifter	s 15
II.	KULTURVETENSKAPERNAS NULÄGE	s 22
II.1.	Reformpolitikens effekter	s 22
II.2.	Kvalitativa problem	s 25
II.3.	De kvantitativa förändringarna 1977-1984	s 27
II.4.	Forskarutbildning och forskarrekrutering	s 31
II.5.	Forskningsinformationen	s 32
II.6.	Kulturvetenskaperna nu och i ett framtidsperspektiv	s 33
III.	FÖRSLAG TILL FÖRBÄTTRINGAR INOM DET HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSK- NINGSSOMRÅDET	s 38
III.1.	Nordiska lösningar	s 38
III.2.	Svenska lösningar	s 38
III.3.	Fasta tjänster	s 39
III.4.	Rekruteringstjänster	s 41
III.5.	Lösa och rörliga resurser	s 41

III.5.1.	Fakulteternas lösa resurser	s 42
III.5.2.	HSFR:s rörliga resurser	s 42
III.5.3.	Kulturvetenskapernas sektorsforskning	s 42
III.5.4.	Förstärkning av resurser för bibliotek och arkiv	s 43
III.6.	Kulturvetenskapliga program	s 43
III.7.	Universiteten och humanistisk-samhälls- vetenskapliga forskningsrådet	s 46
IV.	SAMMANFATTNING	s 48

Bilaga: Tre forskare om kulturvetenskaperna i framtidens
samhälle

I. HUMANIORA OCH SAMHÄLLSVETENSKAP

I.1. Kulturvetenskaperna - ute och hemma

De filosofiska ämnena vid Västeuropas universitet delades vid sekelskiftet i praktiken i en humanistisk och en samhällsvetenskaplig del. HSFR kommer i denna rapport att tala om humaniora resp samhällsvetenskap och till humaniora räkna teologi och till samhällsvetenskap juridik och omtala dessa fyra områden, som alla faller under HSFR:s ansvarsområde, med samlingstermen "kulturvetenskaper" i motsats till "naturvetenskaper" (mat nat, med, odont, tekn, lantbr). Uppdelningen gjordes av professor Urban Dahllöf 1980 och har visat sig fruktbar (Utvecklingen av antalet fasta forskartjänster vid svenska fakulteter och forskningsråd 1870-1980. Arbetsrapporter från pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, nr 26, 1980).

Relationerna mellan de äldre humanioraämnena och de nyare samhällsvetenskaperna har utvecklats något olika inom olika kulturkretsar. Inom politiska kulturer med klart utformade, planerade välfärdsprogram - t ex de nordiska länderna - har det varit vanligt att bygga upp en stark samhällsvetenskaplig forskning som ett stöd för arbetet med "social engineering" och som ett led i välfärdsstatens utvärderingssystem. I andra länder - t ex Storbritannien - har den klassiska utbildningstraditionen varit så stark att humaniora bibehållit sin ställning som utbildningsbas också för administration och politik. Även i Frankrike finns en hög uppskattning av den humanistiska bildningen både i forskarsamhället och bland politiker. I centraleuropa uppvisar Västtyskland vid sidan av en äldre starkt humanistisk tradition en modern samhällsvetenskaplig orientering, som fått växande betydelse under senare år. Ett östeuropeiskt land som Ungern (vilket HSFR nyligen haft anledning att speciellt uppmärksamma) har huvudparten av sin statligt finansierade forskning inriktad mot de centrala humanistiska områdena historia och litteratur, medan ett samhällsvetenskapligt ämne som sociologi är styvmoderligt behandlat av anslagsfördelande myndigheter. I USA finns det en dubbel tradition: den engelska liberal-arts-traditionen konkurrerar med den mycket aktiva och specialiserade samhällsvetenskapen.

HSFR vill mot bakgrunden av dessa noteringar redovisa uppfattningen att internationella jämförelser mellan olika länders forskningspolitiska satsningar måste ske med stor försiktighet och med klar insikt om den politiska och administrativa kultur, som under lång tid präglat respektive land. Lösryckta siffror som inte är inplacerade i sitt historiska sammanhang fungerar mer döljande än klagörande, när de läggs till grund för jämförelser.

Eftersom HSFR inte har ambitionen att skriva en europeisk eller amerikansk forskningspolitisk historik utan endast att göra sådana utblickar som kan kasta ljus över den kulturvetenskapliga forskningens läge och över de åtgärder som skulle kunna avhjälpa bristerna, kommer rådet att koncentrera sina jämförelser till de nordiska grannländerna. Där är den politiska kulturen i sina huvuddrag densamma som hos oss, varför avvikelser blir särskilt intressanta och jämförelser således kan te sig både meningsfulla och fruktbara. (För övrigt hänvisar rådet till statens humanistiska forskningsråds utredning 1973 Humanistisk och teologisk forskning i Sverige. Nuläge och framtidsperspektiv, Stockholm 1973.)

HSFR konstaterar då inledningsvis att diskussionen om humaniora är ett internationellt fenomen, inte ett speciellt svenskt. Oron för urholkningen av humaniora är typisk för de västliga industriländerna idag. "Sharing with many people a profound disquiet about the state of humanities in our culture..." börjar en amerikansk nationell översikt från 1980 (The Humanities in American Life. Report of the Commission on the Humanities, Berkeley 1980). Oron var inte stillad 1985 (A Report to the Congress of the United States on the State of the Humanities, New York 1985). I Storbritannien har den senaste universitetspolitiska utvecklingen inneburit en oroande nedskärning av resurserna till humaniora. Samma tendens finns i Västtyskland och USA. I de nordiska länderna har aktiviteten för att stärka humaniora i en kärv ekonomi varit påfallande under de senare åren. I Danmark fick Statens humanistiske forskningsråd i juni 1984 anmodan från undervisningsministern att utarbeta ett förslag till humanistiskt forskningsprogram. Programmet förelåg färdigt i november samma år. I majnumret 1985 av den danska forskningspolitiska tidskriften Forskningen og Samfundet uttalar rådets ordförande professor Mogens Brøndsted sina bekymmer för den humanistiska forskningen i Danmark under rubriken "Humaniora i klemme". Han menar att krisläget uppstått genom diskrepansen mellan den humanistiska forskningens trängda ekonomiska situation och "humanioras stedsde stigande betydning i en stadig mere teknologisk praeget verden". Den ansvarige ministern försvarar sig med att trots nedskärningarna "antalet af humanistiske "Vip"-er i Danmark dog stadig vil vaere større end i f eks Sverige". I Norge företogs på initiativ av Rådet for humanistisk forskning en utredning 1974 och en ny genomfördes 1984. Av den senaste rapporten, särskilt aktuell i detta sammanhang, framgår att i Norge 4 % av totalutgifterna för FoU (4 268 milj kr 1981) gick till humaniora och 8 % till samhällsvetenskap, alltså 12 % till kulturvetenskaperna, medan hela 57 % gick till teknologi (Humanistisk forskning i Norge, I-III, Oslo 1985).

För Finlands del beskriver professor Patrick Bruun 1981 "den humanistiska forskningens kris" i termer av humanistisk eftersläpning i en värld, där den tekniska och naturvetenskapliga utvecklingen varit våldsam. Han kunde då inte föreställa sig att förhållandena var lika besvärliga i de andra nordiska länderna. I Finland hade enligt Bruun politikerna svikit kulturen. Men Bruun ville inte enbart ge statsmakterna skulden. Han fann, att den humanistiska forskning i Finland, som finansierades med Humanistiska kommissionens medel, inte utmärkte sig för någon större flykt utan var dominerad av inkrökthet och självtillräcklighet. ("Den humanistiska forskningens kris" i T Frängsmyr, Humanioras egenart. En rapport, Oslo 1983.) Kritik av den typen har också framkommit i Sverige i de s k humanioradebatterna.

Det är således uppenbart att humaniora i de västliga industriländerna ganska länge lidit av krissymptom, som påminner om dem som drabbat vårt eget land. Den statsfinansiella bakgrunden till den aktuella krisen är uppenbar: kostnaderna för teknologi och naturvetenskap har utvecklats exponentiellt. Det nya är att kostnaderna nu ökar avsevärt snabbare än tidigare även för humaniora och samhällsvetenskap. Kostnadsökningarna (för löner, apparatur, resor etc) för kulturvetenskaplig forskning har inte kunnat kompenseras fullt ut. I stället har verksamheten fått skäras ned.

Samtidigt går det en existentiell oro genom västvärlden: kunskapen om människans inre och människan i samhället har inte hållit jämna steg med kunskapen om människans biologi, om naturens manipulerbarhet och om teknikens förändringspotential. Behovet av humanvetenskaper, av människokunskap, av humaniora - "den mera mänskliga kunskapen" - upplevs som alltmer trängande. Manifesta uttryck för sådana önskemål är många och otvetydiga. Efterfrågan på humanistisk kunskap växer i ett samhälle i snabb förändring. Den politiska beredskapen att ånyo satsa på humaniora och samhällsvetenskap är också klart uttalad, inte minst i de nordiska länderna. HSFR ser utbildningsutskottets skrivning och regeringens uppdrag till rådet som en svensk manifestation av denna vilja till förbättring och förändring inom en försummad del av vår kulturs kunskapsuppbyggnad.

Några jämförelser mellan de nordiska ländernas satsningar på humaniora och samhällsvetenskap, nyligen framlagda av Nordisk Forskningspolitisk Råd, kan ge en sammanfattning av det aktuella läget i de nordiska länderna.

Sverige är det land i Norden som använder mest resurser till FoU - både absolut och relativt. Av dessa medel kommer i Sverige endast drygt 40 % från den offentliga sektorn mot 52 % i Danmark och 57 % i Norge. Humaniora och samhällsvetenskap finansieras i samtliga nordiska länder över statsbudgeten och huvudsakligen över universitets- och högskolesektorn. Fördelningen mellan fakultetsområdena skiljer sig emellertid mellan länderna. Medan i våra nordiska grannländer 28 % av FoU-årsverken inom universitets- och högskoleområdet låg inom humaniora och samhällsvetenskap, låg endast 13 % där i Sverige. Mot 15 % inom enbart humaniora i Danmark står blott 5 % inom humaniora i Sverige (Forskningspolitikk i Norden, Den forskningspolitiska utvecklingen i de nordiske land på 1980-tallet, Köpenhamn 1985, tabell 7). Svenska humanisters känsla av ett resursmässigt underläge i förhållande till sina nordiska kolleger får här en drastisk bekräftelse.

Denna relativa utarmning i arbetskraft svarar mot ett ogynnsamt utfall även i den relativa fördelningen av forskningsrådsresurserna (siffrorna avser 1984, Forskningspolitikk i Norden, tabell 14). Till kulturvetenskapliga råd gick i 1)

Danmark	26 %
Finland	26 %
Norge	23 %
Sverige	14 %

Siffrorna visar att man i Sverige givit en extremt låg prioritet åt kulturvetenskaperna.

Vid bedömning av de relativa talen måste man emellertid beakta, att den svenska statens totala satsningar på FoU och på forskningsrådsresurser är större än de övriga nordiska ländernas både i absolut storlek och i relation till BNP och till invånarantalet. Mot Danmarks 48 milj dkr till de kulturvetenskapliga råden och Norges 58 milj nkr står

1) Bortsett från vad som kan ha gått till kulturvetenskaperna över tvärvetenskapliga budgetar: Vetenskapliga centralkommissionen inom Finlands Akademi, Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd och forskningsrådsnämnden i Sverige.

HSFR:s budget på 82 milj svkr 1984. Samma år erhöll emellertid det medicinska forskningsrådet i Sverige 176 milj svkr och det naturvetenskapliga 251 milj svkr. Motsvarande siffror var i Norge 28 milj nkr och 40 milj nkr och i Danmark 41 milj dkr och 48 milj dkr - således en avsevärt jämnare fördelning, som gör arbetsbetingelserna inom olika fakultetsområden mer likartade i våra nordiska grannländer än i vårt eget land.

Rådet finner anledning återkomma till dessa jämförelser, när det övergår till att redovisa dels det aktuella läget, dels förslaget till förbättringar.

I.2. Relationen mellan fakulteterna

I det redan under medeltiden utvecklade universitetsväsendet, som fick avläggare också i vårt land, ingick de ämnen vi idag kallar humaniora och samhällsvetenskap i de filosofiska förstudier som föregick utbildning för yrken som präst (i teologisk fakultet), som jurist (i juridisk fakultet) och som läkare (i medicinsk fakultet). Klassiska språk och filosofi dominerade i denna förberedande utbildning. Först under 1800-talets genomgripande samhällsomdaningar började de humanistiska ämnena professionaliseras och bli avgränsade discipliner. Nya professurer i moderna språk, i historia, i geografi, i statsvetenskap inrättades - delvis som ett svar på skolornas behov av mer kvalificerade lärare för nya och mer tidsenliga utbildningar. Senare utvecklades och differentierades de moderna språken, österländska språk, filosofi, litteraturvetenskap, konstvetenskap, klassisk fornkonst och nordisk arkeologi. Samtidigt började behovet av utbyggnad av samhällsvetenskapliga discipliner att göra sig gällande - nationalekonomi och statistik först, följt av pedagogik och psykologi. Först efter andra världskriget tillkom universitetsprofessurer i socialantropologi, sociologi, ekonomisk historia och företagsekonomi. Till detta kommer specialinriktade professurer inom olika discipliner, t ex ekonomisk geografi, demografi, demometri, massmediaforskning samt olika politologiska specialiteter. Nya humanistiska discipliner inom universiteten avsåg etnologi, musikvetenskap, idé- och lärdomshistoria, egyptologi, allmän språkvetenskap samt specialprofessurer mer eller mindre inom disciplinerna såsom litteratursociologi, drama/teater/film, folkrörelsehistoria, medeltidsarkeologi, kvinnohistoria, lingvistik samt engelsk och fransk litteratur.

De humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena avsöndrades administrativt sett redan vid sekelskiftet från de naturvetenskapliga först genom sektionsinledning, senare genom fakultetsindelning. Denna administrativa differentiering svarade mot en livlig vetenskapsteoretisk debatt vid sekelskiftet om skillnader och likheter mellan kunskapsproduktionen inom dessa båda områden. Samhällsvetenskaperna hävdade sin särart gentemot de hittills dominerande humanistiska ämnena.

Idag har skillnaderna mellan humaniora och samhällsvetenskap både vetenskapsteoretiskt och administrativt tonats ned. Speciellt humanistiska, hermeneutiska metoder används ofta även inom samhällsvetenskap samtidigt som samhällsvetenskaplig teori och metod accepterats för skiftande frågeställningar inom humaniora. HSFR hälsar denna utveckling med tillfredsställelse och finner, att en fruktbar samverkan mellan humanistiska och samhällsvetenskapliga aspekter på människan i

samhället ökar kvaliteten i forskningen och borgar för en vetenskaps-teoretisk pluralism, som svarar mot aktuella tendenser inom det internationella forskarsamhället. Inom HSFR sammanförs systematiskt humaniora och samhällsvetenskap, vilket bl a avspeglas i beredningsgruppernas sammansättning.

Även i kulturvetenskapernas relation till naturvetenskap, teknik och medicin förekommer idag en återknyttande samverkan, främst inom områden som lingvistik, vetenskapsteori och lärdomshistoria, men också inom nya områden som vårdhistoria, medicinsk etik och ekologisk historia. Områden som informatik, datalogi och forskningsetik är naturligt övergripande. "Det är viktigt att fastslå att naturvetare/tekniker och humanister kompletterar varandra, att de har olika kompetens", skrev professor Tore Frängsmyr inför humanistveckan våren 1985. HSFR söker genom samverkan över de olika rådets gränser befrämja en sådan koppling mellan de "två kulturerna", men uppenbart är att mycket står att vinna om man även i Sverige redan i grundutbildningen stimulerade kopplingar mellan naturvetenskapliga och kulturvetenskapliga linjer, så som sker t ex i USA och Västtyskland.

För att förstå relationerna mellan de olika fakultetsområdena kan det vara av värde att granska utvecklingen sedan sekelskiftet av antalet professorer, alltså antalet fasta forskartjänster. En sådan studie har gjorts av professor Urban Dahllöf. Den har här utnyttjats som underlag för dokumentationen.

Tabell 1. Antalet fasta forskartjänster (professorer) vid fakulteterna

	Kulturvetenskaper (K) (Hum Sam Teol Jur)	Naturvetenskaper (N) (Med Odont Mat nat Tekn Lantbr)	Relationstal $\frac{K}{N}$
1870	38	45	0.84
1900	68	108	0.63
1920	105	186	0.56
1940	130	228	0.57
1950	163	396	0.41
1960	192	548	0.35
1970	275	919	0.30
1980	315	1034	0.31

Källa: U Dahllöf, Utvecklingen av fasta forskartjänster vid svenska fakulteter och forskningsråd 1870-1980, Uppsala 1980, Bilaga 4 (med korrigerig för rådstjänster).

Siffrorna visar, att de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska fakulteterna utvecklats betydligt gynnsammare än de fakulteter som är representerade inom HSFR. Dahllöf, som jämfört tjänstefördelningen inom fakulteterna i de nordiska länderna, satt i relation till folkmängden, sammanfattar Sveriges läge: "Markerat klart sämst i Norden är vi i samhällsvetenskap och humaniora" ("Den rika systemen eller Askungen", Tvärsnitt, 1982:2, s 7).

Även fakultetsanslagen är ytterst ojämnt fördelade. Forskningsrådsnämnden har i rapporten Svensk forskning 1982-1986, Vägar, värderingar, val (Stockholm 1981) visat, att blott 15,5 % av FoU-anslag 1981/82 till allmän vetenskaplig utveckling gick till kulturvetenskaperna, 84,5 % till naturvetenskaperna. Anledningen till denna ojämna fördelning är självfallet både forskningspolitiska överväganden (naturvetenskapernas "nytta"), teknologisk/strukturella förändringar (utbyggnaden av laboratorier, teknisk och administrativ personal, tung utrustning) och nödvändigheten av att följa den internationella trenden. Samtidigt ligger emellertid i denna fördelning en implicit underskattning av kulturvetenskapernas betydelse i samhällsutvecklingen, tydligare i Sverige än i de övriga nordiska länderna.

Kulturvetenskapernas behov av institutioner, assistenthjälp och utrustning har uppmärksammats i olika universitetsutredningar. Redan 1945 års universitetsberedning påtalade behovet av institutioner, seminariebibliotek och teknisk personal för de humanistiska ämnena. En långsam utbyggnad vidtog, men behoven har inte kunnat göra sig gällande med samma tyngd som inom laborativa ämnen. Även om de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena numera har institutioner, är dessa otillräckligt utbyggda för att svara mot de behov som dessa ämnen har, om de skall kunna följa den internationella forskningsfronten och utnyttja teknologiska förändringar fullt ut. Särskilt viktigt är detta för psykologin, som behöver dyrbar laboratorieutrustning för sin experimentella verksamhet. Även inom fonetik och laborativ arkeologi behövs idag avancerad laboratorieutrustning.

Biblioteksresurserna är otillräckliga och klyftan mellan forskningsbibliotek så som de borde vara och så som universitetsbiblioteken är idag ökar snabbt och torde numera vara svår att överbrygga. Detta drabbar humanvetenskaperna hårdare än andra områden, eftersom mycken modern forskning inom detta område publiceras i monografiform och ofta inte ens finns tillgänglig inom landet. Universitetsbibliotekens pågående kvalitativa utredningar pekar på stora luckor i bestånden till följd av en nödtvungen, restriktiv inköspolitik. Särskilt kännbar är bristen på biblioteksresurser för nya och viktiga specialområden såsom sinologi, japanologi och sydostasienkunskap. HSFR vill understryka, att forskningsbiblioteken är lika oumbärliga för humanvetenskaperna som laboratorier och acceleratorer för naturvetenskaperna. Om biblioteken inte kan hållas på hög nivå, avtynar forskningen.

Den nya ADB-tekniken har allmänt slagit igenom inom samhällsvetenskaperna och delvis inom humaniora. Några svenska språkinstitutioner ligger här ytterst vid forskningsfronten. Både "maskinparken" och utbildningen av de studerande måste emellertid stärkas, om svensk humanvetenskap skall kunna hålla jämna steg med den internationella utvecklingen. Detta kräver satsningar på metodutveckling och internationell samverkan, som är svår att genomföra inom fakulteternas begränsade ramar, trots att det är kostnader av typisk basresurskaraktär. Uppbyggnaden av datorbaserade informationssystem även för humaniora måste påskyndas för att öka kopplingsmöjligheterna till andra informationssystem.

Ett fjärde bekymmer av generell natur är arkiven, som står inför katastrofala ekonomiska och personella problem, när det gäller att göra det snabbt växande källmaterialet tillgängligt för forskning och bevara det för framtida bruk. I riksarkivets anslagsframställning för budgetåret 1986/87 har problemen redovisats. Självfallet är dessa problem kännbara också på forskarsidan, varför HSFR med tillfredsställelse hälsar att regeringen tillsatt en utredning som har till uppgift att se över arkivfrågor inom statlig och kommunal sektor.

Bibliotek

Tillkomsten av forskningsråden har haft stor betydelse för forskningen. Efter en lång planeringsperiod inrättades (1947) statens samhällsvetenskapliga forskningsråd. Humanistiska fonden, tillkommen på Vitterhetsakademiens initiativ 1927, fick från 1947 statsanslag och ombildades 1955 till statens humanistiska forskningsråd. Dessa båda råd sammanslogs 1977 till humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, vars huvuduppgift är att stödja sådan forskning som kan ge kunskap om människan som kulturvarelse. (Se Forskningsråd. SOU 1975:6; P Stevrin, Den samhällsstyrda forskningen, Stockholm 1978.)

HSFR 1977

Utvecklingen av fasta tjänster, finansierade av forskningsråden, redovisas av forskningsrådsnämnden i utredningen 1981:

Tabell 2. Rådstillskapade fasta tjänster (professorer)

	Kulturvetenskaper	Naturvetenskaper
1970	2	37
1980	9	45

Källa: Forskningsrådsnämnden, Svensk forskning 1982-1986, 1981, tabell 5.

Skillnaden mellan de två områdena framträder även vid en sammanställning av bidragsutvecklingen.

Tabell 3. Anslagen till råden, fördelade på kulturvetenskaper och naturvetenskaper, i milj kr, löpande priser

	Kulturvetenskaper (K)	Naturvetenskaper (N)	Relationstal $\frac{K}{N}$
1950/51	0,9	6,1	0,15
1960/61	2,8	28,0	0,10
1970/71	16,0	181,9	0,09
1980/81	53,7	349,1	0,15
1984/85	82,1	427,4	0,19

Källa: Forskningsråd. SOU 1975:26, tabell 2:1, samt budgetpropositioner.

Inom kulturvetenskaperna utvecklades samhällsvetenskaperna länge något gynnsammare än humaniora men inför sammanslagningen 1977 av det humanistiska och det samhällsvetenskapliga forskningsrådet vägde de två områdena tämligen jämnt.

Tillkomsten av Riksbankens jubileumsfond (RJ) 1964 med dess markerade målsättning att stödja sådan forskning som kunde visa, hur teknologisk, ekonomisk och social förändring påverkade samhället och individerna innebar ett starkt stöd för kulturvetenskaperna.

Tabell 4. Anslagen till olika områden i Riksbankens jubileumsfond i milj kr

	Humanvetenskaper	Samhällsvetenskaper	Naturvetenskaper
1965-84	106,3	274,3	101,7

Källa: P Lindblom, The Bank of Sweden Tercentenary Fund, Stockholm 1968, s 28, samt material från RJ.

Av tabellen framgår att samhällsvetenskaperna dominerar med 57 % och att humaniora och naturvetenskaper delar på resterande medel i Riksbankens jubileumsfond, detta helt i linje med intentionerna.

Lägger man till detta den omständigheten att kultursektorns myndigheter och organisationer har ytterst små resurser för att bekosta sektorsrelevant humanistisk forskning - museiforskning, arkeologi för fornminnesvård, teaterforskning, arkivvetenskap, biblioteksvetenskap - framträder bristen i resurser för humaniora än tydligare (Se Forskning om kultur. Rapport från en arbetsgrupp inom HSFR, Brytpunkt 1984). HSFR nöjer sig med att belysa detta genom att redovisa sektorsanslagen till de olika fakultetsområdena vid Lunds universitet 1984. Det finns knappast anledning att tro att förhållandena är fundamentalt annorlunda vid andra universitet.

Tabell 5. Anslagen till sektorsforskning vid Lunds universitet 1984.

	Humanvetenskaper	Samhällsvetenskaper	Naturvetenskaper	
tkr	534	4 767	28 070	33 371
%	1,5	14,5	84,0	100,0

Källa: Lunds universitets bokslut.

Tabellen visar att humaniora i stort sett saknar sektorsmedel, som kan fylla ut otillräckliga resurser. Härtill kan fogas att de privata stiftelser och fonder, som utdelar forskningsstöd, företrädesvis lägger detta på naturvetenskaperna.

För att sammanfatta: Resursfördelningen mellan humaniora och samhällsvetenskap å ena sidan och medicin, naturvetenskap och teknologi å den andra visar en klyfta som skapar obalans mellan de två kunskapsområdena - "the two cultures" som C P Snow talar om. Det blir allt svårare för den "fattiga" delen av forskarsamhället att fullgöra sina uppgifter på ett adekvat sätt. Den låga uppskattning av kulturen i samhället som blottläggs i forskningsprioriteringarna framstår för rådet som ett allvarligt hot mot vårt samhälles inre styrka och förmåga att hantera framtidens problem.

I.3. Humanioradebatten

Den teologiska och juridiska forskningens uppgifter i samhället ställs sällan under debatt. I viss mån gäller detta också samhällsvetenskaperna. Debatten gäller först och främst "humaniora".

De historiska, filosofiska och språkliga discipliner, som bildar de centrala ämnena i humaniora, har inte en klar anknytning till skilda yrkesutbildningar. Visserligen blev tidigare de flesta som utbildades inom dessa ämnen lärare i det växande skolväsendet, men ämnena hade dubbla eller mångdubbla uppgifter: från dessa ämnen rekryterades också bibliotekarier, arkivpersonal, museitjänstemän, kulturjournalister och numera även kultursekreterare. Humaniora blev i vidaste mening de kulturbärande vetenskaperna. De fyllde en ideologisk funktion i samhället. Uppenbart är emellertid att humanister i dagens samhälle i stigande grad får administrativa uppgifter och att detta inte varit utan inflytande på humanisternas självförståelse och ämnenas utbildningsinnehåll. Man kan beklaga detta - och så sker ofta - men kan knappast förneka att humanister kan fylla också administrativa uppgifter i samhället, inte bara kulturella och ideologiska.

De samhällsvetenskapliga ämnena och kraven på en särskild samhällsvetenskaplig fakultet utvecklades ur samhällets behov av administrativ och merkantil kompetens av mera ekonomisk, social och politisk natur än juristernas rättsliga kompetens. Det är rimligt att samhällsvetenskaperna under sin markerade expansionsperiod efter andra världskriget påverkades av sin administrativa uppgift och utvecklade instrument och metoder för prognoser, planering och utvärdering. Men det är också klart att det finns en intern diskussion inom samhällsvetenskaperna, som vill tillföra dessa ämnen mera av humanistiska kvaliteter: förståelse, participation, inlevelse, samhällskritik och normativ teori.

HSFR anser det vara olyckligt om humaniora skulle klassificeras som ideologiskt bestämd och samhällsvetenskap som administrativt bestämd. Rådet vill se dessa två områden som en enhet, inom vilken två skilda perspektiv förs fram - ett individcentrerat och ett kollektivcentrerat. Det är viktigt att pluralismen inom ämnena är så vid, att olika perspektiv får utrymme och att inte gränsen för "vetenskaplighet" dras så snävt och så traditionellt, att viktiga perspektiv inom såväl samhällsvetenskap som humaniora går förlorade.

Den humanioradebatt som tid efter annan förs i vårt land, liksom i andra länder med kulturtraditioner liknande våra, får ofta polemiska övertoner, som bottnar i bristande respekt för behovet av pluralism i perspektiven. I Sverige fördes en intensiv humanioradebatt i svallvågorna efter den av professor Sven-Eric Liedman inspirerade debattskriften Humaniora på undantag. Humanistiska forskningstraditioner i Sverige (red T Forser, Stockholm 1978). En likartad stridsskrift utgavs i Danmark 1979 - Til Glaeden - översatt och diskuterad i Sverige två år senare. (Författare var T Bredsdorff, M Larsen, O Thyssen.) I Norge har diskussionen om samhällsvetenskaperna varit livligare än om humaniora, men den s k positivismstriden får numera närmast betraktas som avklingad.

Den förnyade humanioradebatt, som under 1984 och 1985 förts i svenska tidningsspalter, och den lyckosamma mobiliseringen av landets humanister under vårvintern 1985 har blottat ett växande intresse för humaniora i massmedia och bland den allmänhet, som följt föreläsningar och paneldebatter. HSFR avser inte att redovisa humanioradebatten i detalj eller från internvetenskapliga utgångspunkter. Det framstår som en alldeles egen idéhistorisk uppgift som väntar på sin författare. (En översikt av debatten lämnas i Högskolan, UHÅ:s anslagsframställning för budgetåret 1986/87.) I stället vill rådet lyfta fram och diskutera några inlägg i den aktuella debatten som har forskningspolitisk relevans. Det har gjorts gällande att svensk humanistisk forskning är nationellt isolerad och provinsial, något som HSFR vill ifrågasätta.

HSFR omfattar självfallet uppfattningen att de svenska kulturvetenskaperna bör hålla internationell standard och inte förfalla till provinzialism. Det är emellertid nödvändigt att skilja mellan "provinsiellt" källmaterial och "provinsiella" frågeställningar - frågeställningar utan teoretiskt intresse. Svenska forskare som studerar svenska kulturella fenomen - vare sig det nu är politisk kultur, ungdomskultur eller befolkningsutvecklingen - hämtar givetvis sitt material i en provinsiell verklighet. Detta är inte något förkastligt, tvärtom. Avgörande för resultatens kvalitet är om forskningen genomförs så, att resultaten blir komparativt intressanta i ett internationellt perspektiv. Det kan endast ske, om forskaren är väl medveten om sitt temas forskningsläge i andra kulturkretsar och om han/hon är beredd att diskutera sina empiriska resultat i internationella fora.

HSFR anser att de flesta områden av kulturvetenskaperna undgått provinzialism i meningen internationellt ointressanta frågeställningar. Särskilt gäller det ämnen med teoretiska och generaliserande ambitioner såsom psykologi, ekonomi, kulturgeografi, filosofi och demografi. För de vetenskaper som är mera inriktade mot att beskriva och förstå det unika och historiskt givna - såsom litteraturforskning och historia - krävs ofta speciella ansträngningar för att hålla kontakterna med internationell forskning levande. Så sker också. Ett utmärkt exempel på en sådan internationell, kvalitativt högtstående forskning är arbetet med de medeltida troperna, ett projekt som uppmärksammats bland de humanistiska satsningarna inom European Science Foundation (Annual report 1983). För språkvetenskaperna åter gäller, att dessa områden ofta på ett självklart sätt fungerar i dialog med det internationella forskarsamhället. Det nyligen avslutade arbetet A comprehensive grammar of the English language är ett sådant internationellt samarbete med svenskt deltagande (J Svartvik). Naturligtvis gäller detta också den ännu förhållandevis resurssvaga svenska forskningen rörande utomeuropeiska kulturer, t ex kinesisk kultur (G Malmqvist), latinamerikansk historia (M Mörner) eller etiopisk historia (S Rubenson) - för att nämna några nyare, internationellt uppmärksammade insatser. Även om beaktansvärda internationella insatser gjorts och fortfarande görs inom det humanistiska området, är det uppenbart att än mer skulle kunna göras för att ge svensk humaniora en starkare ställning inom internationell vetenskap.

För att öka internationaliseringen av kulturvetenskaperna är det viktigt att sprida svenska forskningsresultat i goda översättningar. Särskilt inom humanvetenskaperna är språkdräktens estetiska kvaliteter av stor betydelse för ett arbetes genomslagskraft i den internationella debatten. Genom systematiska översättningar av centrala humanvetenskapliga arbeten skulle svensk kultur bli bättre integrerad i den europeiska kulturgemenskapen.

Ett oroande påstående i humanioradebatten är att svensk humaniora genom systematisk underförsörjning utarmats till den grad, att forskare lämnat landet för att få bättre tjänster och högre löner i USA, i Västtyskland eller i våra nordiska grannländer. HSFR kan inte se sådana forskarmigrationer som ett uteslutande negativt fenomen. Om svenska humanistiska forskare i konkurrens med andra kan placera sig vid främmande universitet, vittnar detta gott om kvaliteten i svensk forskning. Dessutom betyder det att den eftersträvade internationella samverkan ökar. Man kan nämligen notera att flera av dem som lämnat landet sedermera återvänt och tillfört vår inhemska forskning och debatt både nya idéer och välbehövlig kritik.

Om vi ser positivt på vår "export" av kulturvetenskapliga forskare, är det emellertid viktigt att vi också står öppna för värdet i att anställa utländska forskare med annan erfarenhet än de svenska på svenska lärostolar och forskartjänster. Sannolikt skulle kvaliteten i svensk kulturvetenskaplig forskning stärkas, om utländska forskare ville söka sig till svenska universitet och kunde förmås stanna här.

I detta sammanhang är det viktigt att understryka att minskade resurser både i Sverige och hos våra "samtalspartners" minskat tillgången på tidsbegränsade gästforskarmöjligheter. Några exempel: De nordiska docenttjänsterna har försvunnit från fakulteternas budget. The American Council of Learned Societies har minskat sina erbjudanden till svenska forskare för vistelse i USA, om inte utbytet får även svenskt stöd. Inskränkningar har vidtagits eller övervägts beträffande de sk nordiska lektorerna vid våra universitet och svenska lektorer vid utländska. Dessa lektorer har speciellt inom humaniora fungerat som viktiga kontaktpersoner, vetenskapligt och kulturellt. Med tanke på betydelsen av kulturvetenskapernas internationalisering är sådana inskränkningar på lång sikt utarmande. Fakulteternas anslag till kongressresor har minskat, även om enskilda stiftelser och fonder numera lämnar större bidrag till forskningsresor än tidigare. Förhållandevis små bidrag till kulturvetarnas resor och gästutbyten kan ge god avkastning och minska risken för nationell isolering.

HSFR finner att den livliga humanioradebatten trots enstaka överdrifter är ett hälsotecken och ett uttryck för universitetens engagemang för en levande forskning om kultur och samhälle. Inte minst har det varit värdefullt att så mycken självrannsakan och så öppna måldebatter kunnat fånga massmedias uppmärksamhet.

I.4. Kulturvetenskapernas samhällsuppgifter

Humanioradebatten har ur många aspekter manifesterat kulturvetenskapernas betydelse i samhället. "De humanistiska vetenskaperna framstår som centrala för själva civilisationsprocessen i samhället: hur vi ser på vår tillvaro, dess förutsättningar och inre liv. De kan inte vara vägvisare, men de kan öka vår förståelse av oss själva och av vår omvärld" (C Tham).²⁾

Det är välkänt att humaniora omfattar de discipliner som vårdar värden och kommunikation i samhället och bidrar till förståelsen av varför vi idag står där vi står. Lika välkänt är att samhällsvetenskaperna söker förklara och förstå människors reaktioner och beteenden och deras formella och informella relationer till varandra.

Företrädarna för den svenska forskningspolitiken har ett internationellt ansvar för humanistisk och samhällsvetenskaplig kunskapsutveckling, men de har också ett nationellt ansvar för forskning om vår egen kultur och vårt specifika samhälle. Detta är allmänt erkänt och behöver inte ytterligare utvecklas. I stället vill HSFR inrikta sin argumentering på två mindre uppmärksammade omständigheter, nämligen det växande behovet av kulturvetenskapliga forskningsinsatser och det framtida behovet av kulturvetenskaper.

2) Intern promemoria december 1985

Humaniora framträdde som bekant under renässansen som ett eget kunskapsområde som ställde människan i centrum. Humaniora fyllde länge en ideologisk funktion och blev under 1800-talet bärare av en "konservativ världs- och livsåskådning" (E Lönnroth, "Humanistisk framtid", Vetenskapssocietetens i Lund årsbok 1971). Uppenbart är att humaniora, då de började utvecklas och då de levde vidare vid universiteten, i utpräglad grad var en människokunskap, inriktad på de sociala eliterna. Vår tids utmaning till humaniora är att utveckla en "demokratisk humanism" - för att låna ett begrepp från den nyss nämnda danska debattskriften Til Glæden. "Överallt är det massan av människor som har kommit in i blickfånget, som kollektiv eller som en mängd individer. Det är otvivelaktigt resultat av en demokratiseringsprocess. Det innebär också en omstöpning av vetenskapernas innehåll och omfång...", skrev professor Erik Lönnroth redan 1971. HSFR vill därför koncentrera sin analys av kulturvetenskaperna i nutidens samhälle till de områden, där utvecklingen av en "demokratisk humanism" ställer växande krav på forskningen.

Om dagens mål för humaniora kan definieras i termer av "demokratisk humanism", måste kanske morgondagens mål definieras i termer av "demokratisk information". Den franske filosofen Jean-François Lyotard har i debattskriften La condition postmoderne (Paris 1979) beskrivit det "informationssamhälle" som ligger framför oss, där kunskapen kommer att kommersialiseras på samma sätt som kultur hittills kommersialiserats. Kunskap kommer att bli en vara och "sponsring" blir ett sätt att handla med kunskap. I ett sådant samhälle måste kulturvetenskapernas uppgift vara att kritiskt granska effekterna av informationens ojämna spridning till olika grupper i samhället och minska uppkomsten av nya klyftor mellan samhällsklasserna och mellan skilda etniska grupper inom landet.

Kulturvetenskaperna måste emellertid samtidigt vara beredda på att arbeta och forska på helt nya fält. Kulturvetenskaperna kommer att vara en nödvändig betingelse för teknologisk utveckling på flera områden. Redan nu är t ex ett 70-tal forskare inom humaniora och samhällsvetenskap knutna till forskningsinstitutet Center for the Study of Language and Information (CSLI), vilket i sin tur samarbetar med det industriellt inriktade forskningslaboratoriet Xerox Palo Alto Research Center (PARC). CSLI:s många filosofer, logiker och språkvetare illustrerar bl a hur utvecklingen av information attraherar yrkesgrupper vilkas kompetens aldrig tidigare bedömts som industriellt ekonomiskt intressanta. Sådan kompetens är enligt experterna på CSLI och PARC helt nödvändig för utveckling av fungerande Intelligent Knowledge-Based Systems, det område som just nu står i centrum för informationsindustrin.

Mot bakgrund av dessa mål för kulturvetenskaperna i dagens och morgondagens samhälle övergår HSFR till att granska de olika områden som rådet ansvarar för och deras skilda uppgifter.

Humaniora har av tradition haft ansvar för samhällets minne, för den historiska kunskapen, för levandegörandet av de centrala historiska förändringsprocesserna. För individen betyder den historiska dimensionen såväl förståelsens och insiktens glädje som identitet och rotfasthet i den egna kulturen.

Under de senaste decennierna har människors intresse för och behov av historisk insikt påtagligt stigit. Släktforskning och "gräv-där-du-står"-grupper har ökat lavinartat. Museer och utställningar är välbesökta.

Skrifter i arkeologi och etnologi är starkt efterfrågade av allmänheten. Bevarandepolitiken har fått folklig förankring. Maktsvaga grupper - kvinnor, etniska minoriteter och invandrare - börjar efterlysa sin historia för att öka sin självförståelse och stärka sin identitet. Dessa växande behov i samhället av historisk kunskap har motsvarats av en kursomläggning inom de historiska vetenskaperna, som kan tolkas som en "demokratisering" av humaniora. Social historia, den "osynliga" historien, vardagslivets historia har blivit nya forskningsobjekt och snabbt ökat våra kunskaper inom nya områden. Både den ökade efterfrågan på historisk kunskap och historieforskningens förändrade inriktning är en internationell trend i den industrialiserade världen.

Även uppgiften att analysera historiska samhällsförändringar har under senare år tilldragit sig ökad uppmärksamhet. Den demokratiska styrelseformen kräver uppenbart kunskaper hos väljarna om vårt lands utvecklingsprocesser och om generella trender i välfärdsstaternas historia. Detta är förutsättningen för en förankring av realistiska framtidsvisioner hos väljarna. Samhällsvetenskapernas tidigare a-historiska synsätt har efterträtts av ett positivt intresse för studiet av historiska förändringsprocesser. Samtidigt har historikerna genom större teori-medvetenhet blivit intressantare samarbetspartners för samhällsforskare. Processansatser börjar efterträda mer strukturierte forskningsansatser.

För att möta behovet av och intresset för studier av historiska förändringsprocesser i samhället har HSFR - tillsammans med FRN - givit aktivt stöd till upprättande av ett tidsbegränsat kollegium för avancerad samhällsanalys. Processansatser kring samhällets organisation måste av naturliga skäl bli mycket tidskrävande och kan inte genomföras inom den nuvarande universitetsforskningens ramar.

Under 1970-talet kan man i hela den västliga världen finna ett ökat intresse bland politiker för en spridning - både regionalt, klassmässigt och etniskt - av kulturens estetiska och historiska värden. Även detta kan ses som ett uttryck för "demokratisk humanism". I Sverige manifesterades detta genom kulturrådets tillkomst 1974. I utredningen Kulturpolitisk forskning och utveckling nr 1 (1979) redovisas den forskning som statens kulturråd fann nödvändig, för att man skulle kunna genomföra det ambitiösa och viktiga programmet. HSFR har fått huvudansvaret för utveckling av forskning om "kulturyttringar och kulturfrågor". Rådet utförde uppdraget genom en programkommitté, som först presenterade ett program för kultursociologi (tryckt i Kultur och medvetande. En tvärvetenskaplig analys, Stockholm 1982). Därefter tillsattes en ny arbetsgrupp, ledd av professor Lars Furuland, som 1984 lade fram utredningen Forskning om kultur (Rapport från en arbetsgrupp inom HSFR. Brytpunkt 1984). I regeringens nu aktuella direktiv heter det, att rådet har i uppdrag att "undersöka förutsättningar för att åstadkomma förbättringar inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsområdet samt forskning avseende kulturyttringar och kulturfrågor" (kursiverat här).

HSFR finner dessa politiska uttryck för intresse för forskning kring kultur synnerligen glädjande. Spridning av kulturella värden bland vuxna har tidigare varit en väl förvaltd uppgift för folkhögskolor och folkbildningsorganisationer, men de nya signalerna vidgar samhällets ansvar för minoritetskulturer och subkulturer. Det ökade intresset för kulturfrågor som forskningsobjekt svarar också nära mot internationella trender, manifesterade exempelvis i European Science Foundation's satsning på forskning om etniska minoriteter och ungdomskultur.

Som ett forskarsamhällets motsvarighet till statsmakernas intresse för kulturfrågor kan man se den starka aktivitet inom området som speciellt yngre forskare, både humanister och samhällsvetare, utvecklat. HSFR har anordnat symposier och konferenser för att sammanföra forskare från olika områden. Flera nya tjänster har inrättats inom rådets ramar. Det är rådets övertygelse att detta nya intensiva intresse för kulturforskning skall vinna stadga och bli en fruktbar nyvinning för kulturvetenskaperna.

Speciell uppmärksamhet vill HSFR rikta mot resurssvagheten i den sektorsforskning som naturligt borde stödja kultursektorn. HSFR har visserligen inrättat en forskartjänst i museologi, men det är knappast tillräckligt. Riksantikvarieämbetet och museerna har hittills i stort sett saknat adekvata medel för att ombesörja den sektorsforskning de kulturpolitiska myndigheterna har bruk för, om de rätt skall kunna förvalta sitt uppdrag.

Vill vi bevara och levandegöra inte bara fornminnen utan också den byggda kulturens lämningar för en allt vidare och uppenbart allt mer intresserad allmänhet, behöver sektorn resurser för att ta fram den forskning som krävs för att till exempel göra bevarandeplanerna rationella och begripliga och bevaka estetiska och konstnärliga värden. På samma sätt saknar bibliotekssektorn och arkivsektorn adekvata resurser för forskning i biblioteks- och arkivteori, detta i ett läge då bibliotek och arkiv fått en central roll inte bara för en elits kunskapsuppbyggnad utan även för stora grupper av intresserad allmänhet. "Kulturområdet i snävare mening har i stor utsträckning saknat forskningsstöd både för intern utveckling och för att hävda sina intressen gentemot andra sektorer", heter det i HSFR:s rapport 1984. "Utfallet av samhällets satsningar och konsekvenserna av samhällsförändringar och andra nya förutsättningar för kulturverksamhet har studerats alltför litet".

Kultur är emellertid inte bara vår egen provinsiella kultur, låt vara studerad i ett internationellt sammanhang. "Kulturyttringar och kulturfrågor" gäller i hög grad vårt lands förmåga att förstå och hantera andra länders kulturer. Vår tids ökade internationella kontakter - genom vidgad världshandel, genom ökat biståndsarbete, genom resandets "demokratisering" - har blottat chockartade kulturklyftor, som det är nödvändigt att snabbt överbrygga.

HSFR har under senare år inventerat forskningsläget i fråga om olika kulturområden, såsom områdesstudier. Framväxten av områdesstudier, som omfattar både språk, samhälle och kultur, är ett internationellt fenomen. European Science Foundation har sålunda satsat på sinologi, bysantinologi och iranistik. Storbritannien och USA har byggt upp centra för "area studies". Vid en jämförelse med de tidigare kolonialmakterna och USA är den svenska forskningen rörande utomeuropeiska kulturer svagt utvecklad. Detta är historiskt förklarligt men bekymmersamt med tanke på behovet av kunskaper inom landet om utomeuropeiska kulturkretsar och deras språk och samhälle. Sverige är numera en stor invandranation; var åttonde person har invandrarbakgrund. Ökade kunskaper om invandrarnas kultur och situation i Sverige är nödvändiga.

Kostnaderna för studier av främmande kulturer är mycket höga. De långa utbildningstiderna för forskare inom dessa områden och osäkerheten om tjänster verkar avskräckande på rekryteringen av yngre forskare. Behovet av experter på utomeuropeiska områden - för handel, för biståndsarbete, för teknikutväxling - har först under senare tid blivit uppenbart och gör sig nu gällande med stor tyngd. Vi står inför stora ekonomiska åtaganden, om vi skall kunna utbilda den expertis samhället

behöver och skapa den forskningspotential, i vilken utbildningen måste vara förankrad. Uppgiften att öka den interkulturella kommunikationen är emellertid oavvislig inför det framtida samhällets internationellt merkantila och informationstekniska expansion. Sannolikt måste internationella samarbetsformer för utbildning och forskning utvecklas.

För att svara mot informationstekniska och merkantila krav är det också av vikt att man utvecklar den lingvistiska kompetens som finns i vårt land. När det gäller fonetik och talteknologi ligger svensk forskning långt framme vid forskningsfronten, tack vare det samarbete mellan språkvetenskap och teknik som utvecklats under professor Gunnar Fants ledning i Stockholm (Se Blindblom, Lingvistik och informationsteknologi, Stockholm 1985). "Datoriseringen sedd som en allmän samhällsföreteelse ålägger humanisten ett speciellt ansvar. Det gäller först och främst att ta tekniken i bruk på ett lagom entusiastiskt sätt. Det är till och med möjligt, att det studium, som kallas artificiell intelligens, har fler positiva sidor för den humanistiska kunskapsutvecklingen än vad som verkar troligt vid första ögonkastet", skriver professor Torsten Hägerstrand i sin essä hösten 1985. Språkvetenskapen står inför en språngartad utveckling. Ur det allmänna perspektiv som här anlagts är det emellertid viktigt att också språkpedagogiken utvecklas, så att invandrare och minoriteter inte av språkliga skäl utestängs från informationssamhället.

En särskild uppgift för kulturvetenskaperna har varit att beskriva och förklara den politiska kultur vi lever i och de samhällsstrukturer som ger ramarna för våra handlingsmöjligheter. Individens och kollektivs möjligheter att handla är ofta en fråga om makt och om resurser. Låginkomstutredningen gav oss märkliga data om ojämlikheten i resursfördelningen i samhället. Svenska humanister och samhällsvetare har viktiga samhällskritiska uppgifter, när det gäller att belysa resurssvaga gruppers situation. Den nyligen tillsatta sk maktutredningen torde mobilisera svensk forskning på just detta område, varför HSFR inte finner anledning att formulera speciella önskemål i konkurrens med denna utrednings viktiga arbete.

I stället vill rådet rikta uppmärksamheten på ett annat ansvarsområde för kulturvetenskaperna, nämligen vården och omsorgen om människors inre liv. I gränslandet mellan psykologi, religionsvetenskap, filosofi och estetiska vetenskaper skulle viktiga insatser kunna göras i ett läge, då människan som individ och som samhällsvarelse känner sig alltmera oroad och jagad av de teknologiska förändringarna, förändringar som inte bara givit mänskligheten tvättmaskinen, flygmaskinen och televisionen utan också atombomben och - indirekt - miljöförstörelsen. (Se härom M Frankenhaeuser, red, Ancient Humans in Tomorrow's Electronic World, London 1985.)

Särskild uppmärksamhet måste ägnas den snabba förändringen av informations- och kommunikationsteknologi, eftersom denna utveckling sannolikt genomgripande kommer att ändra förutsättningarna för människors inbördes relationer och kulturupplevelser och skapa nya former av ojämlikhet och resurssvagheter. Speciellt måste i detta sammanhang de handikappades situation uppmärksammas och intressen tillvaratagas.

Överhuvudtaget måste forskare inom humaniora och samhällsvetenskap spela en mer aktiv roll när det gäller utvecklingen på det informationsteknologiska området, så att inte tekniska och ekonomiska överväganden helt tar överhand. En förutsättning för detta är att humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning redan på ett tidigt stadium kan påverka det tekniska utvecklingsarbetet. Detta kräver emellertid att teknik, humaniora och samhällsvetenskap ges ökade möjligheter att samverka redan på forskarutbildningsnivån.

Inom olika vetenskaper, bl a kommunikationssociologi, litteratursociologi och receptionsforskning, utvecklas för närvarande olika idéer som borde bearbetas vidare. (Se t ex A M Thunberg, red, Samverkansspiralen, Stockholm 1979.) Orienteringen mot nya, otraditionella uppgifter för humanister och samhällsforskare har just inletts och det är angeläget att yngre forskare som vill ägna sig åt sådana uppgifter känner samhällets stöd och erkänsla för kreativa insatser på dessa områden.

HSFR vill peka på ytterligare en uppgift för humaniora som tillkommit som en följd av den medicinska, naturvetenskapliga och tekniska forskningens landvinningar och det gäller de etiska och moraliska problem som uppkommit i förlängningen på genmanipulering, tekniskt avancerade operationer och andra numera möjliga ingrepp i människors liv och släktets framtid. Här behövs humanistiska och teologiska insatser för att öka förståelsen och klargöra konsekvenserna för individer och generationer härav.

Hela det viktiga området värderingar och värdeförändringar i samhället har alltför länge varit jungfrulig mark i det svenska forskarsamhället, men det har stor aktualitet. Professor Erik Lönnroth redovisar erfarenheter från en nordisk humanistkonferens 1980: "Från samtliga grupper framhölls behovet av värderingsproblematik - analys av värderingar, som kan tänkas ge normer för fortsatt verksamhet över vart och ett av de humanistiska vetenskapsområdena". (Se T Frängsmyr, red, Humanioras egenart. En rapport, Oslo 1983.) En sådan intensifierad självförståelse är viktig inte bara för humanistiska forskare utan för alla som producerar, distribuerar och tillämpar ny kunskap i vårt samhälle. Internationellt talar man om en "remoralization" av samhällets ideologiska, kulturella och etniska grund och om "the cultivation of values". Humanvetenskapernas centrala roll i denna process är uppenbar.

Det kan kanske framstå som en truism att avslutningsvis framhålla att kulturvetenskaperna inte är identiska med kulturen och humaniora inte är identiska med humanism. Kultur och humanism finns långt utanför universitetens murar. När HSFR ändå vill diskutera detta är det för att framhålla sambandet mellan den vidare kulturen och kulturvetenskaperna. Ingen nationell kultur kan bibehålla en hög kvalitativ nivå och en humanistisk grundstruktur utan att hela kulturområdet värderas högt. Kulturen måste kunna utvecklas utan att vara länkad till kommersiella utbud. Masskommunikationens media måste hålla hög kvalitet och ge ett allsidigt utbud. Skolan måste fylla sin uppgift att tradera svensk kultur, lära ut konsten att nyttja språken väl och befrämja internationellt kulturutbyte. Kulturvetenskapernas kvalitativa utveckling är blott en, men en betydelsefull del i helheten - liksom de prekliniska ämnas kvalitativa utveckling bara är en del i helheten svensk hälso- och sjukvård, men en omistlig del. Om ett led i helheten förtvinar, förtvinar också lätt de andra. "I en civilisation som framförallt präglas av ett omfattande fragmentariskt nyhetsflöde och en alltmer turbulent världsbild, är behoven av sammanhang, återblick, analys och förståelse av till synes oförståeliga förlopp allt större. Forskningen inom kulturvetenskaperna kan lika lite som annan forskning 'lösa sociala problem' -

dess roll är att stärka vår kunskap, ge oss verktyg för att hantera förståelsen av tillvaron" (C Tham). 3)

HSFR har förstått sin uppgift så, att det är forskningspolitiska och universitetspolitiska överväganden som är det centrala uppdraget - inte kulturpolitiska, masskommunikationspolitiska eller skolpolitiska aspekter. Rådet vill därför övergå till att granska kulturvetenskapernas nuläge.

3) Intern promemoria december 1985

II. KULTURVETENSKAPERNAS NULÄGE

II.1. Reformpolitikens effekter

Till en betydande del kan humanioras akuta kris tillskrivas eftersläpningar i utbyggnaden av humanvetenskaperna och i viss mån också av samhällsvetenskaperna. Denna eftersläpning är följden dels av riksdags- och regeringsbeslut samt av prioriteringar och beslut inom universiteten, dels av icke avsedda effekter av reformpolitiken, sammanhängande med uteblivna eller otillräckliga uppföljningar av reformerna.

Den reformpolitik som genomförts har sällan haft universitetens problemuppfattning och förändringsförslag som utgångspunkt. Universiteten upplever ett krisläge och detta återspeglas i verksamhetsberättelser, i anslagsframställningar, i studentuppvaktningar och i massmediadebatten. En intressant rapport, avsedd att belysa universitetens akuta kris, har nyligen framlagts av en arbetsgrupp inom Vetenskapsakademien. HSFR koncentrerar sig därför här till att belysa de speciella problem som gäller för humaniora och i växande omfattning även för samhällsvetenskaperna.

Anledningen till att humaniora drabbas hårdare än andra forskningsområden av politiska åtgärder av olika slag, t ex besparingar och om-disponeringar, är delvis av strukturell natur. De humanistiska institutionerna är små och generella nedskärningar drabbar då ofta på ett irrationellt sätt. Få personer är knutna till varje institution och de är sällan utbytbara. Personalinskränkningar kan då få för verksamheten ödesdigra konsekvenser. Humanistiska institutioner har låg andel teknisk och administrativ personal och hög andel befattningshavare i de högre löneskikten. Detta leder till att uteblivna täckningsbidrag drabbar humanisterna hårdare än andra områden.

Reformpolitiken har också haft andra speciella effekter för humaniora, som HSFR önskar belysa. Delvis sammanhänger detta med arbetsmarknadens oförmåga att ta vara på forskarutbildad, humanistisk arbetskraft och ge dem för deras utbildning adekvata arbetsuppgifter. Flyttning ut och in i systemet premieras inte, vilket minskar möjligheterna för utveckling av en alternativ arbetsmarknad. Särskilt kännbar är den bristande efterfrågan på kulturvetenskapligt forskarutbildade i Sverige utanför huvudstadsregionen. Mycket tyder emellertid på att bl a den snabba utvecklingen inom informations- och kommunikationsteknologin kommer att skapa nya arbetsfält för humanister.

1959 års beslut om tillkomsten av en ny tjänstekategori, universitetslektorer, avsåg att avlasta professorer och docenter grundutbildningen för att ge dem ökade möjligheter till forskning, handledning och forskningsplanläggning. Samtidigt skulle grundutbildningen effektiviseras.

Vid de humanistiska institutionerna genomfördes uppdelningen på en forskande och en undervisande lärarkader ganska rigoröst utom vid de mindre språkinstitutionerna, där personalläget inte tillät en uppdelning. Denna reform har sannolikt varit en av förutsättningarna för de stora satsningar på planerad humanistisk projektforskning, som vi bevitnade under 60- och 70-talen. Professorer och docenter kunde intensifiera sin forskningsplanering, ostörda av de stora kullarna grundutbildningsstuderande. Men systemet hade också nackdelar, som den s k LÄTU-reformen förutsätts kunna eliminera.

LÄTU-reformens effekter på humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning kan man självfallet ännu bara gissa sig till. HSFR väljer att citera sin ledamot Lennart Sjöberg (ur Universitetsläraren, Extranummer 1985):

"LÄTU kommer att medföra ökade påfrestningar på forskarutbildningen. Forskarassistenterna gör idag en stor och uppskattad insats inom undervisningen på den nivån.

Genom att man skär ner deras undervisning till ca en fjärdedel av vad den är idag bortfaller uppskattningsvis 20 procent av den totala undervisningsvolymen. Ersättning för detta bortfall har ej budgeterats. Docenterna kommer att få ökad undervisningsskyldighet inom grundutbildningen i sin nya roll som högskolelektorer, även här uppkommer ett bortfall."

HSFR finner det angeläget att LÄTU-reformens effekter på forskningen noga följs upp. Dagens universitetslektorer skall visserligen få mer tid för forskning - och det är utmärkt - men den kategori forskare som hittills varit speciellt viktig för den innovativa verksamheten är dagens docenter, som hädanefter skall undervisa mera.

1976 genomfördes en reform som gjorde docenternas tillvaro tryggare. Docenter som inte fick förlängt förordnande hade rätt att övergå till försteassistenttjänster. Några extra resurser för inrättandet av försteassistenttjänster anslogs emellertid inte till fakulteterna. Dessa kom därför att hamna i en prekär beslutssituation. Antingen kunde de förlänga de för forskningen viktiga äldre docenternas förordnande - och därmed strypa karriärmöjligheterna för yngre begåvningar - eller kunde de slå vakt om nya docenter, men de fick då betala försteassistenttjänsterna på bekostnad av institutionernas lösa resurser. Olika fakulteter valde olika lösningar och har därmed fått skilda problem att brottas med. I Lund valde humanistiska fakulteten att inrätta försteassistenttjänster och bekostade budgetåret 1984/85 14 sådana tjänster. I gengäld har sedan 1977 endast en ny forskarassistenttjänst kunnat inrättas. I Stockholm och Göteborg har däremot endast ett fåtal försteassistenttjänster inrättats, medan antalet forskarassistenttjänster kunnat ökas (i Stockholm från 14 år 1977 till 19 år 1984). Störst har ökningen av forskarassistenttjänster varit inom samhällsvetenskapliga fakulteten i Umeå. Resultatet av den samlade utbyggnaden framgår av tabell 6.

Tabell 6. Antal docenter, försteassistenter och forskarassistenter 1977/78 - 1984/85

	Docenter		1:e ass		Fo ass	
	77	84	77	84	77	84
Differens						
Hum fak	+ 1		+ 26		+ 13	
Sam fak	+ 3		+ 15		+ 16	
Teol fak	+ 1		+ 4		- 1	
Jur fak	-		+ 1		+ 2	
Totalt	+ 5		+ 46		+ 30	

Källa: Universitetens budgetar.

På sikt har minskningen av resurser genom tillkomsten av tjänster som försteassistent lett till att nya forskarassistenttjänster inte kunnat inrättas i den takt som anslagstilldelningen förutsatt. Om innehavare av docenttjänst i stället fått stanna kvar i tjänst, har utlysning av docenttjänster för yngre forskare avstannat. Vilken lösning fakulteterna än valt, har trygghetsreformen för docenter lett till en strypning av yngre forskares karriärmöjligheter. Samtidigt har fakulteternas lösa resurser för forskning och forskarutbildning pressats ner för att bekosta nya tjänster och måste i dagens läge betecknas som otillräckliga med hänsyn till de många nya verksamheter som anslagen numera skall täcka. När de lösa resurserna understiger 10 % av anslaget, uppstår enligt rådets bedömning en besvärlig situation för verksamheten. Andelen lösa resurser vid de olika universiteterna redovisas i tabell 7.

Tabell 7. Lösa resurser inom de humanistiska fakultetsanslagen (institutionerna)

	1984/85 tkr	% av anslaget
Göteborg	807	5,6
Lund	1681	9,4
Stockholm (83/84)	1236	9,0
Umeå	534	5,7
Uppsala	2302	12,0

Källa: Universitetens budgetar.

Uppenbart är att en del av frustrationen inom det humanistiska området härrör från den stockning i de redan tidigare begränsade och nu ännu sämre karriärmöjligheterna som uppstått och som de årliga anslagsökningarna till fakulteterna inte kunnat avhjälpa.

Minskad eller strypt nyanställning får emellertid på sikt andra och allvarligare effekter. Eftersom minskad nyanställning vid låg tillväxttakt eller nolltillväxt är ett internationellt fenomen, har effekterna av "the lost generation" uppmärksamats inom bl a ESF. På sikt kommer obalansen i åldersstrukturen vid universiteten att leda till svårigheter med rekryteringen till toptjänster. Speciellt torde detta i Sverige få genomslag för språkvetenskap och vissa samhällsvetenskaper.

Strukturella förändringar på arbetsmarknaden för forskarutbildade humanister och samhällsvetare har försvårat ett naturligt flöde mellan universiteten och arbetslivet. Förändringarna har i detalj belysts i den s k Andrénska utredningen. Allvarligast är att den traditionella kontakten mellan gymnasieskolan och universiteten genom disputerade lektorer försvagats. Från politiskt håll har man gjort insatser för att återupprätta lektoraten, men märkligt nog har det hittills varit dåligt gensvar bland universitetens forskarutbildade. (Se G Richardson "Anteckningar om högskolans del i kulturlivet", i K Abrahamsson, red, Högskolans bildningsprogram - finns det? Stockholm 1985.) Undervisning och forskning inom universiteten tycks ha skapat två skilda utbildningsmål - mot forskning och mot undervisning - och trots risken för arbetslöshet väljer forskarutbildade tydligen att undvika skolan och att avstå från att skaffa sig erforderlig lärarkompetens. Konsekvenserna för forskningen av klyftan mellan universitet och gymnasieskola är tvåfaldig: dels minskar motivationen för att avsluta forskarutbildningen

i ett besvärligt arbetsmarknadsläge, dels förlorar kulturämnena ett naturligt och för bägge parter fruktbart kontaktnät mellan forskningen som producent av nya kunskaper och skolan som förmedlare av kulturell bildning. Det är angeläget att skolan återvinner sin förmåga att attrahera yngre kulturvetenskapliga forskare för att balansen skall återställas.

En central reform för forskarutbildning genomfördes år 1969. Dess viktigaste syfte var att reducera de långa studietiderna. Detta skulle i första hand uppnås genom att omfånget i de svenska avhandlingarna minskades till internationell standard. Det är välkänt att reformen inte haft den åsyftade effekten. Tidsåtgången för avläggande av doktors-examen är fortfarande avsevärd. Avhandlingarna inom humaniora och samhällsvetenskap tenderar åter att öka i omfång. Försöken att bygga upp projekt med hjälp av mindre men samordnade avhandlingar för att nå större och mera övergripande resultat har avstannat eller i varje fall minskat. Bakom misslyckandet för i och för sig goda reformidéer ligger komplexa samverkande faktorer. Viktigast är kanske de speciella förhållandena för humanistisk kunskapsproduktion, där personlig mognad, mänsklig insikt och förmåga att själv formulera problem är nödvändigare än mera snabbt vunnen metodisk-teknisk färdighet och förmåga till hypotesprövning. Vidare: anstormningen av doktorander var stor efter reformen, medan handledningsresurserna var otillräckliga. Lärarna saknade motivation att söka spärra antagningen. Till slut: doktorandernas egna ambitioner att bidra med originell forskning har varit stora för att därmed öka sin konkurrenskraft till de fåtaliga beföringstjänsterna. Minskningen av samordnade projekt med forskarutbildade torde i sin tur sammanhålla med HSFR:s alltmer ansträngda resurser.

För att sammanfatta: de senaste decenniernas reformpolitik i kombination med endast svagt växande och i reala termer krympande resurser har således haft icke avsedda, negativa effekter på de humanistiska och i någon mån på de samhällsvetenskapliga fakulteterna som forskande och forskarutbildande system. Karriärflödet har varit strypt och detta har återverkat på hela systemets funktionsförmåga.

II.2. Kvalitativa problem

Rådet övergår nu till att närmare analysera de kvalitativa effekterna av de strukturella förändringarna i systemet.

Forskarutbildningens fasta lärarresurser räcker knappast till för att ge den differentierade specialistutbildning som forskarutbildningen behöver för att hålla hög kvalitativ nivå och erbjuda den vetenskapsteoretiska pluralism som är väsentlig för humaniora och samhällsvetenskap, om de inte skall utarmas och förtorka. Omedelbart efter 1969 års reform kunde fakulteterna ställa lösa resurser till förfogande för forskarutbildningen, så att en rikt differentierad forskarutbildningsmiljö kunde erbjudas. Dessa medel kunde användas till gästföreläsare, extra handledare, specialkurser, regelbundna kontakter med systerinstitutioner vid andra universitet och andra åtgärder för att stimulera miljön. Med minskade lösa resurser för fakulteterna har institutionerna fått allt mindre möjligheter att tillgodose sådana behov. Doktoranderna blir hänvisade till de fasta lärarresurserna. Eftersom de flesta humanistiska institutioner är små, betyder det starka begränsningar av miljön. För samhällsvetarna torde läget generellt sett ha varit bättre, eftersom man där har större tillgång på disputerad personal, anställd på externa medel, men inte heller för samhällsvetarna är läget helt gynnsamt.

Det är således utomordenligt viktigt att institutionernas lösa resurser för forskning och forskarutbildning ökas, om inte kvaliteten i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning långsamt skall urholkas.

Genom de strukturella förändringar av forskarkarriären, som tidigare redovisats, har yngre forskare fått sämre möjligheter att inträda i karriären. Detta kan även på sikt få negativa kvalitativa konsekvenser. Nya uppslag och förändringar i etablerade forskningstraditioner kommer ofta genom begåvade yngre forskare. Det finns stora risker att det kreativa klimat, som är så viktigt för en forskande institution, försämras, om det inte finns rimliga möjligheter att knyta yngre, begåvade forskare till verksamheten. Självfallet kan effekterna av detta utläsas först i ett långt perspektiv, men riskerna är uppenbara. Olika förslag att lösa problemet har lanserats, bl a betydligt lägre pensionsålder för professorer än den nuvarande.

Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning är i sin kvalitativa utveckling beroende av att forskarna får tid att fördjupa sig och mogna. Till detta kommer att humanister som arbetar med främmande kulturer behöver lång och grundlig utbildning inom flera områden - språk, kultur, samhälle. Betydande oro gör sig gällande bland dagens humanister över att de korta studietiderna minskar de studerandes förmåga att självständigt formulera sig på främmande språk. Tidigare hade majoriteten som inledde humanistiska studier latin i sin gymnasieutbildning, men nu har endast en mindre del som söker sig till universitetens humanistiska forskarutbildning den färdigheten. Bristen på tillräckliga kunskaper i franska och tyska är påfallande bland dem som söker sig till forskarutbildning, vilket hindrar en naturlig internationell anknytning.

De förkortade studietider, som skilda reformer introducerat och som självfallet är viktiga för människors tidiga anpassning på arbetsmarknaden, måste tyvärr få negativa kvalitativa effekter i en forskarutbildning, som har målsättningen att utbilda forskare till "ett mera mänskligt studium" - ett moget och självständigt förhållningssätt till kunskapen.

Den ökade administration, som blev följden av universitetsreformen år 1977 genom de många beslutsnivåerna och den formaliserade beslutsstrukturen, drabbar alla fakulteter. Ökat medinflytande kräver både tid och tålamod. Men uppenbart är att man på det humanistiska området, där de administrativa uppgifterna på olika nivåer sällan kan spridas till flera forskare utan måste läggas på de flesta, sannolikt fått till följd en minskning av den effektiva tid som kan läggas på undervisning och forskning. Allvarligast är den uppsplittring av arbetstiden som uppstår och som bidrar till att hindra forskare att engagera sig i större och mera krävande arbetsuppgifter. Självfallet leder detta till kvalitativ uttunning på sikt, främst av den långsiktiga grundforskningen.

Hur skall då humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning utvärderas i dagens läge? Inom HSFR:s ansvarsområde har vissa utvärderingar gjorts genom s k peer-review (kulturgeografi). Andra pågår (sociologi, historia). Intressanta inventeringar har gjorts för det beteendevetenskapliga området och området samhällsorganisation. Det måste emellertid understrykas, att utvärdering inom kulturvetenskaperna är en betydligt mer komplicerad och tidsödande process än inom naturvetenskaperna. Detta är en internationell iakttagelse. Möjligen sammanhänger detta med att kulturvetenskapliga problem måste förklaras och förstås i en kulturell och historisk kontext, som en utländsk bedömare först efter långvarigt arbete och krävande inläsning kan bli förtrogen med och rätt bedöma.

En viss uppfattning om de svenska kulturvetenskapernas ställning i nordiskt perspektiv kan man få genom en nyligen genomförd studie vid Norges almenvitenskapelige forskningsråd rörande norska universitetsforskare resevanor, som ansågs ge upplysningar om "hvilke land som idag er faglig interessante for norske universitetsforskere". Av undersökningen framgick, att kortare konferensresor mest gällde Sverige, Danmark och England. Medan samhällsvetare mest sökte sig till Sverige, konfererade de flesta norska humanister i Danmark. När det gällde längre studieuppehåll var förhållandena omvända: fler bland humanisterna sökte sig till Sverige, medan samhällsvetarnas starka kontakter med USA gjorde deras längre uppehåll i Sverige mera betydelselösa. Intressant är också att notera att humanistiska och naturvetenskapliga forskare i samma utsträckning sökte sig till Sverige för längre uppehåll, medan däremot avsevärt större andel av medicinarna sökte sig hit. (K Nossun Bie, "Universitetsforskernes reise-mønster", i Forskningspolitikk 2-3/85.)

Naturligtvis skall dessa siffror inte övertolkas, men de lämnar inte utrymme för bedömningen att svensk humaniora skulle betraktas som en intellektuell öken eller ett u-land i vårt västliga grannland. Ännu så länge framstår svenska humanistiska institutioner som miljöer värda att hålla kontakt med. Detta bekräftas också av Svenska institutets statistik över forskarbesök: svenska humanistiska och samhällsvetenskapliga institutioner är efterfrågade. Det är angeläget att vi inte förlorar denna ställning i det internationella forskarsamhället. Det skulle betyda en kvalitativ utarmering på sikt.

II.3. De kvantitativa förändringarna 1977-1984

Under perioden 1977-1984 vidtogs, bl a av konjunkturskäl, en åtstramning av den offentliga sektorns utgifter, inte bara i Sverige utan i de flesta västliga industriländer. Det är välkänt att flera länder - däribland USA och Sverige - sökte möta den ekonomiska krisen genom en ökad satsning på teknik och naturvetenskap. Effekterna av åtstramningen bör granskas också i kvantitativa termer.

Minskningen i tillväxten av nytillkomna professorer, som kan bevaka eller upparbeta nya områden, påtalas ofta.

Tabell 8. Antal nytillkomna ordinarie professorer

	Kulturvetenskaper (K)	Naturvetenskaper (N)	Relationstal $\frac{K}{N}$
1977/78	5	5	1.00
1978/79	3	4	0.75
1979/80	3	8	0.38
1980/81	2	8	0.25
1981/82	4	7	0.58
1982/83	3	5	0.60
1983/84	3	9	0.34

	Kulturvetenskaper (K)	Naturvetenskaper (N)	Relationstal $\frac{K}{N}$
1984/85	3	7	0.43
Summa	26	53	0.49
Totalt antal 1984/85	306	950	0.32

Källa: Budgetpropositionerna.

Av de 26 professurerna till kulturvetenskaperna har 15 tillfallit samhällsvetenskaplig fakultet, 11 humanistisk.

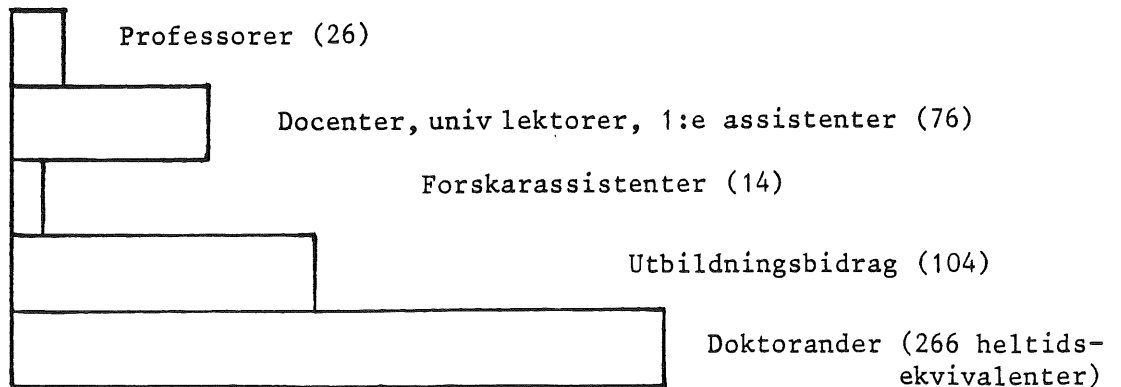
Den svaga tillväxten av antalet professorer inom humaniora och samhällsvetenskap är tydlig. Men det rör sig inte om en total frysning. Inte heller förekommer indragningar som t ex i Danmark. De professorer som tillkommit på ordinarie stat täcker dels gamla områden som behöver tillföras flera universitet (t ex demografi, musikvetenskap, idé- och vetenskapshistoria), dels nya områden som inmutats men placerats vid ett enda universitet (t ex kvinnohistoria och språkvetenskaplig databehandling i Göteborg). Läger man till detta de nya professorer som inrättats vid HSFR, framträder bilden av inmutning av nya områden (t ex historisk demografi, sociolingvistik, rättsinformatik, implementationsforskning, kultursociologi, ekonometri).

Genom de specialinriktade professorer som inrättats i Sverige har professorskåren profilerats något annorlunda än i våra nordiska grannländer, där man helst inrättar professorer som svarar mot "pensum", en följd av den tätare relationen mellan forskning och grundutbildning som upprätthållits där.

Trots de nämnda inmutningarna av nya områden framförs varje år nya förslag till professorer - i anslagsframställningar, i fakultetsprogram, i förslag till HSFR. Forskning är en expansiv verksamhet och omvandling av äldre professorer är knappast en adekvat utväg, eftersom vetenskapliga discipliner sällan blir obsoleta. Flera bedömare i forskarsamhället hävdar, att antalet professorer inom kulturvetenskaperna borde fördubblas eller tredubblas för att vi skall nå internationell standard och tjänsterna skall svara mot dessa vetenskapers behov av specialisering. Rådet avser därför att i sitt förslag till regeringen ta ställning till behovet av tillväxt.

Tillväxten av rekryteringstjänster har varit alltför svag under åren 1977-1984, men har dock ökat något. (Se tabell 6.) Detta gör att den sk forskartrappan fått en kvantitativ fördelning, som minskar möjligheterna till rimligt urval av de "bästa" i varje forskargeneration. Några siffror från Lunds universitets humanistiska fakultet kan belysa detta.

Diagram 1. Forskartrappan, hum fak, Lunds universitet, 1984/85.
 Antal inom parentes

Källa: Universitetets budget.

Rekryteringsbasen för forskartjänster är alldeles uppenbart för smal både i relation till doktoranderna och till de fasta tjänsterna. Urvalsmöjligheten blir en illusion.

Den ojämna tillväxten mellan olika ämnen har lett till en utveckling, där vi fått stora institutioner å ena sidan och mycket små å den andra. Diskussioner har förts, bl a i *Tiden* (1982:10), om en forskningsmiljös optimala storlek. Ofta ser man siffran 10 färdigutbildade forskare som ett minimum för en god och kreativ forskningsmiljö. För flertalet humanistiska institutioner är detta ett ouppnåeligt mål. "Småämnesproblematiken" har således aspekter även för forskningen: uttunnade miljöer försvagar forskningen. Ett experiment, som gjordes i Lund 1979 att sammanslå småinstitutioner, visade att de ekonomiska vinsterna blev försumbara, medan förlusterna i miljö och arbetseffektivitet blev oförsvarbart stora. Samma erfarenheter gjordes i Umeå på 1960-talet. Problemet med de alltför små forskarmiljöerna kan sannolikt blott lösas genom utpekande av "ansvarsinstitutioner", men det skulle vara ett djupt ingrepp i nuvarande universitetsstruktur.

Genom 1977 års högskolereform med ökad decentralisering ändrades relationerna mellan olika universitet och högskolor på ett sätt som kom att inverka även på forskningen. Tillkomsten av regionala högskolor betydde självfallet en ekonomisk resursallokering, som minskade möjligheten att samla starka resurser för forskning och utbildning på universitet. Eftersom de regionala högskolorna blott har ytterst begränsad eller ingen forskning, uppstår dock ingen direkt konkurrens.

Ett annat slags konkurrensförhållande har i stället - genom beslutsdecentraliseringen och det ökade regionala ansvaret - kommit att etableras mellan de olika universiteten. I början av detta sekel var det en uttalad policy, att universiteten i Uppsala och i Lund skulle utvecklas parallellt för att ge de studerande lika möjligheter. Universitetspolitiken gick medvetet ut på att skapa två likvärdiga elituniversitet. I gengäld utvecklade de privata högskolorna i Stockholm och Göteborg sina speciella profiler. Vid utvecklingen av Umeå universitet blev profileringen en ledande princip och vårt nordliga universitet saknar därför vissa med hänsyn till forskning och linjeviktiga lärostolar. Än mer profilerat blev Linköpings universitet med temaforskningen.

Decentraliseringen av vissa beslutsfunktioner har lett till att universitetet kunnat ytterligare profilera sig. Profileringen har skett dels genom inrättande av extra och adjungerade professurer, dels genom centrumbildningar.

Jämfört med de tekniska och naturvetenskapliga fakulteterna har emellertid skapandet av "lokala" professurer varit svagt inom humaniora och samhällsvetenskap. Den enda som tillkommit inom humaniora ligger inom teologisk fakultet i Lund. Följande lista åskådliggör detta.

Extra professurer inom kulturvetenskaperna 1984/85
(riksstatsanslag)

Göteborg	Lund	Stockholm	Umeå	Uppsala
-	företags- ekonomi	ADB (0,5)	-	ADB
	psykologi	företags- ekonomi		pedagogik
	sociologi	internationell ekonomi		sociologi (0,5)
	islamologi	pedagogik (2)		öststatsforsk- forskning
	forsknings- politik	psykologi (3)		
		sociologi		

Källa: Universitetsbudgetar.

I stället har intresset varit starkt bland humanisterna för tvärvetenskapliga centrumbildningar. Några exempel skall här nämnas:

Göteborg	Tvärvetenskapliga kvinnostudier Tvärvetenskapliga studier av människans villkor
Lund	Mellanöstern- och Nordafrikastudier Religionsetnologiskt centrum
Stockholm	Barnkultur Baltiska studier
Umeå	Arktisk kulturforskning
Uppsala	Multietniska studier Öststatsforskning

Centra för datorlingvistik, masskommunikationsforskning, medeltidsstudier, östasienstudier och latinamerikastudier finns vid flera universitet.

Det är uppenbart att dessa och andra liknande regionala initiativ har inneburit en stimulans för forskarmiljöerna. Forskare med gemensamma eller likartade problemområden inom olika ämnen har kunnat mötas och stimulera varandra utan att större kostnader har behövt läggas ned på verksamheten. Ett universitet har självvalt tagit på sig ett huvudansvar för att en viss forskningsgren byggs upp och utvecklas. Samtidigt som centrumbildningar måste ses som ett viktigt tillskott till miljön är det uppenbart, att det vore olyckligt om en centrumbildning inom ett område skulle innebära en monopolisering. För att citera Erik Lönnroth expressiva formulering: "Monopoliserat tänkande tenderar alltid att upphöra att vara tänkande". Slutsatsen måste bli att varje lokalt upp-

byggt centrum samtidigt måste fungera som anknytningspunkt för enstaka forskare eller grupper på andra universitetsorter. Konkurrenten mellan universiteten måste ersättas med samverkan.

II.4. Forskarutbildning och forskarrekrutering

I uppdraget till HSFR ingick uppgiften att granska forskarutbildningen och rekryteringen till forskning. Eftersom en ny utredning om forskarutbildningen samtidigt genomförs inom UHÄ, kan HSFR inskränka sig till några få synpunkter av betydelse för framtidens forskning.

Antalet aktiva forskarstudierande har vuxit inom samtliga fakulteter men både rekryteringen och examinationen inger vissa farhågor inför framtiden, speciellt för språkämnenas samt vissa samhällsvetenskapliga ämnenas vidkommande. Svårigheten att rekrytera till forskarutbildning sammanhänger med flera förhållanden. De studerande på grundnivå ingår i stor utsträckning i linjeutbildningar, där forskningsbenägenheten är låg. Forskningen är ofta högt specialiserad och få studenter på grundnivå når en levande kontakt med forskning inom ämnet. Stimulans till forskning blir låg. Till detta kommer att flera språkinstitutioner är små, vilket automatiskt minskar de studerandes benägenhet att söka sig till forskarutbildning.

I olika sammanhang har det under senare år pekats på risken för en ogynnsam ålderspyramid vid sekelskiftet, som kan leda till bristande vitalitet i forskningen (se L Brandell, "Ett åldrande universitet", i Högskolan under omprövning. UHÄ skriftserie 1983:3). Särskilt för språkämnenas del är risken att fasta tjänster inte kommer att kunna besättas med kvalificerade sökande. HSFR menar att detta problem måste lösas t ex genom en förtätning på "ansvarsinstitutioner", som kan koncentrera resurser på forskarutbildning. För vissa samhällsvetenskapliga ämnen, t ex statistik och demometri, kan det bli nödvändigt med aktiva forskarrekruterande insatser. Generellt gäller att forskarmiljöerna måste bli mer attraktiva och konkurrenskraftiga.

HSFR har också uppmärksammat att enligt Svenska institutets statistik förhållandevis få svenska humanister på forskarutbildningsnivå söker sig till utländska universitet. Detta är en allvarlig brist. HSFR vill föreslå att s k integrerad forskarutbildning mellan svenska och främmande universitet utvecklas, inte bara som nu inom Norden utan också - och viktigast - mellan europeiska universitet. Genom satsning på integrerad forskarutbildning borde de nätverk kunna skapas, som Torsten Hägerstrand efterlyst i sin essä till rådet: "Ett viktigt och jag tror på det hela taget billigt sätt att stimulera forskning är att understödja personliga kontakter".

Vid jämförelser med våra nordiska grannländer har det visat sig att man i Norge uppmärksammat samma brister i humanisternas kontaktnät och där vidtagit energiska åtgärder för att stimulera en internationaliserad forskarutbildning. NAVF disponerar 2,3 milj nkr i år för etablerade och yngre humanistiska forskares deltagande i internationellt forsknings-samarbete.

HSFR vill också ta upp frågan om de svenska doktorsavhandlingarnas kvalitet.

När man bedömer kvaliteten i nuvarande svenska doktorsavhandlingar i ett internationellt perspektiv måste två omständigheter beaktas. Den nya svenska doktorsavhandlingen lånade sin modell från de amerikanska doktorsavhandlingarna - och indirekt även från de tyska och engelska. Nu är läget det att de tyska och amerikanska avhandlingarna inte trycks annat än i undantagsfall och då de allra bästa, som förlagen tror sig kunna sprida. I Sverige offentliggörs och mångfaldigas alla avhandlingar. Jämförelsen mellan alla svenska avhandlingar och eliten av de amerikanska och tyska måste av lätt insedda skäl bli en "orättvis betraktelse". Vidare måste man beakta att det finns en annan modell för doktorsavhandlingar - avhandlingen som livsverk. Det var den gamla svenska modellen. Det är en modell som i oförändrad form finns i Frankrike och Danmark. En jämförelse mellan moderna svenska avhandlingar och franska eller danska måste självfallet bli extremt orättvis. Det förtjänar också nämnas, att danska forskningspolitiker är oroade över den danska avhandlingens alltför höga ambitionsnivå och förordar övergång till den sk internationella modellen (P Olesen Larsen, Forskningspolitik i et Lille Land, Köpenhamn 1981).

HSFR:s ledamöter har intrycket att de nuvarande svenska doktorsavhandlingarna kvalitativt sett har en liknande spridning mellan svaga och utmärkta som de tidigare otryckta licentiatavhandlingarna men är mindre kvalitativt enhetliga än de tidigare gradualavhandlingarna. Detta kan man knappast förvåna sig över. Det är en självklar effekt av reformen. De flesta avhandlingar inom humaniora och samhällsvetenskap håller väl standarden hos förebilden vid reformen, de amerikanska doktorsavhandlingarna. En icke obetydlig del håller dessutom en betydligt högre standard. Att vissa enstaka avhandlingar leder till omfattande debatt bör därför inte ses som ett tecken på att den allmänna standarden på doktorsavhandlingar inom humaniora och samhällsvetenskap är låg utan bör snarare tolkas som ett resultat av att granskningsystemet fungerar.

8 | Avslutningsvis vill HSFR påminna om att avhandlingsforskningen numera kvantitativt utgör den dominerande produktionen av forskning inom kulturvetenskaperna. Detta gör det angeläget att på allt sätt värna om kvaliteten i utbildningen och bygga upp sådana forskningsmiljöer att yngre attraheras av den långsiktiga forskningens problem och inte frestas av den tillämpade forskningens och utvecklingsarbetets mera lättförtjänta pengar. Då underskattas lätt de teoretiska och metodologiska svårigheter som följer av att grundforskningen försvagas.

II.5. Forskningsinformationen

I regeringens uppdrag ingår också uppgiften att söka bedöma om "omfattningen av och metoderna för att sprida information om forskningen är tillfredsställande".

I dialogen med forskarsamhället kring regeringens uppdrag har HSFR i denna fråga fått in några vägande synpunkter från professor Sven-Eric Liedman, institutionen för idé- och lärdomshistoria i Göteborg, vilka rådet vill vidarebefordra: "Det viktiga förefaller mig vara, att forskningen på samma gång kan vända en 'bred' och 'folklig' sida utåt

mot samhället och bevara en inre 'smal' samling kring interna forskningsproblem. Utan det ena kommer den att förtvina i isolering, intresse för metodiska finesser och problemtorka; utan det andra kommer den bara att spegla tankemoden och opinioner och inte utveckla ny kunskap."

HSFR har uppfattningen att den utåtriktade informationen sprids förhållandevis väl numera och hoppas att det nuvarande starka intresset för humaniora och samhällsforskning kommer att hålla i sig. Både humanistiska och samhällsvetenskapliga arbeten läses och diskuteras uppenbarligen utanför fackkretsarna och Tvärnsnitt, Forskning och Framsteg samt FRN:s olika skriftserier sprider information tillfredsställande i populär form.

Den "inre" informationen fungerar bra också administrativt sett bl a genom HSFR:s egen omfattande publikationsverksamhet. De svårigheter som finns sammanhänger med snabbt stigande tryckningskostnader och svårigheter att få tillräckligt goda översättningar för "inre" spridning i det internationella forskarsamhället. "Det är oundvikligt, att ursprungstexterna i viss mån förvanskas", skriver Hägerstrand ur sitt internationella perspektiv. "Just detta är ett problem, som inte är besvärande inom det naturvetenskapliga området, men däremot inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga". Intressant är att norska undersökningar visat stark samvariation mellan forskares internationella resor och deras publiceringar i internationella fora. Det finns anledning förvänta samma mönster i Sverige.

Vissa problem tycks kvarstå, när det gäller utnyttjandet av befintlig kunskap. HSFR följer därför med stort intresse pågående undersökningar om s k utnyttjargrad av svensk forskning, speciellt samhällsvetenskaplig.

II.6. Kulturvetenskaperna nu och i ett framtidsperspektiv

HSFR arbetar liksom andra forskningsråd med områdesöversikter och övergripande belysningar av rådets olika ansvarsområden. Detta arbete har karaktären dels av regelrätta utvärderingar, dels av mera oprentiösa översikter som utarbetas i de olika beredningsgrupperna främst i informativt syfte. Enligt regeringens direktiv önskades information om kvalitet och inriktning samt förekomst av luckor inom de olika forskningsområdena.

Under 1985 har beredningsgrupperna genomfört en ny översiktlig genomgång. HSFR vill därför avsluta analysen av nuläget genom att kort redovisa de olika beredningsgruppernas viktigaste synpunkter.

- Inom det teologiska forskningsområdet är det angeläget att stödja forskningen om utomeuropeiska religioner, som är i stort behov av differentiering. Med hänsyn till personalsituationen och den långa utbildningstiden för dessa specialister bör den kompetensuppbyggnaden knytas till utvecklingen av s k områdesstudier. Önskemål om en professur i judaistik väger tungt med hänsyn till den judiska kulturtraditionens stora betydelse. Ett enhälligt önskemål är en professur i patristik. Från teologiskt håll påpekas också det märkliga förhållandet att fornordisk religion är ett i Sverige helt försummat forskningsområde.

De filosofiska ämnena omfattar utom praktisk och teoretisk filosofi också vetenskapsteori och står nära idéhistoria. Rådet har särskilt uppmärksammat att det viktiga området vetenskapsteori inte är företrädd i Stockholm-Uppsala-regionen. Flera filosofiska områden, som är aktuella i andra kulturländer, behöver successivt utvecklas: pedagogikens filosofi, medicinsk etik, språkfilosofi, naturfilosofi eller ekosofi. Speciellt är det angeläget att utveckla biologisk-medicinsk etik och ekosofi, som framstår som viktiga områden för framtidsplanering och beslutsfattande.

- De ekonomiska ämnena arbetar under en viss inbördes obalans. Företagsekonomi och nationalekonomi är förhållandevis väl utbyggda och har viss tillgång till sektorsmedel, men är utsatta för ett starkt konkurrenstryck utifrån. Risken är därför att den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden åsidosätts. Ekonomisk historia har god tillgång på välutbildade forskare men svårare att finna lämpliga tjänster för dem. Kulturgeografi och ekonomisk geografi stöds i någon mån av den efterfrågan på forskarutbildade som finns inom både regional och central administration, men har vissa svårigheter att behålla kvalificerade forskare vid universiteten. Rekryteringen till forskarutbildning i statistik har praktiskt taget avstannat. Den viktiga utvecklingen av demometri hotas av stagnation. Även inom ekonomisk historia har rekryteringen minskat. Berörd beredningsgrupp understryker emfatiskt, att man har dåliga erfarenheter av styrning av forskning.

- De sociologiska, socialantropologiska och etnologiska ämnena i Sverige har under senare år utvecklats mycket gynnsamt och tilldragit sig internationell uppmärksamhet. De har nyligen inom rådets ramar förstärkts genom en professur i kultursociologi, en forskartjänst i kulturteori samt en professur i sociologi med särskild inriktning på mänsklig reproduktion och socialisation. Inom denna beredningsgrupps område har rådet lagt särskild vikt vid de kultursociologiska aspekterna och speciellt vid forskning om ungdomskultur. De satsningar på yngre forskare som HSFR gjort måste på sikt följas upp, så att kreativa miljöer får möjlighet att utvecklas. Rådet återkommer med ett förslag om successiv utveckling av ett storprogram inom området "komparativ kulturforskning", vilket borde kunna fungera som en kvalitetshöjande satsning inom områden, där yngre forskare just nu utvecklar sina specialiteter.

- Det juridiska områdets forskning har av självklara skäl varit starkt inriktat mot svensk rätt och rättstillämpning. Det ökade intresse för komparativ rätt som kännetecknar den internationella utvecklingen har även haft genomslag i vårt land och stimulerats av HSFR. Ny och löftesrik är utvecklingen av området rättsinformatik. En icke obetydlig utveckling har ägt rum inom framförallt arbetsrätten. Klart underförsörjd är folkrätten liksom den offentliga rätten (bl a så viktiga områden som socialförsäkringsrätt och de växande regelkomplexen kring hälsovård och utbildningsväsen).

Det juridiska området har vissa svårigheter att konkurrera om begåvningar. Därför är det viktigt att området är väl försörjt med rekryteringstjänster. Så är emellertid inte fallet. Inalles finns blott fem forskarassistenttjänster. Antalet sådana tjänster måste utbyggas.

- Den statsvetenskapliga forskningen ligger inom flera specialområden på en mycket hög nivå och har under senare år fått goda och välbehövliga tillskott i form av nya professurer i viktiga specialiteter. Behovet av en fast tjänst i policyanalys kvarstår dock. Ämnets största problem

i dagens situation är den svaga rekryteringen till forskarutbildningen, som på sikt hotar att urholka den kompetens som hunnit byggas upp. Behovet av postdoktorala tjänster är således trängande. En nordisk inventering 1984 har understrukt den strukturella svaghet som ligger dels i en-professors-systemet, dels i de yngres alltför starka beroende av sektorsmedel (K A Eliassen, M N Pedersen, Svensk samhällsorganisation och förvaltning. En inventering av svensk forskning. Brytpunkt 1984).

- Den psykologiska forskningen i Sverige anses allmänt vara både mycket omfattande och framgångsrik. Några forskare tillhör de ledande i världen inom sina specialområden. Särskilt vitala områden är kognitiv psykologi och biologisk psykologi. Forskarrekryteringen är god och en naturlig arbetsmarknad finns för forskarutbildade psykologer. Området har en stark orientering mot den anglosaxiska forskningstraditionen och är till stor del experimentellt inriktad. Detta innebär höga kostnader för utrustning och löner till teknisk personal. Bristen på basresurser är ett akut problem.

- Den pedagogiska forskningen har flera fasta forskartjänster fördelade på lärarhögskolorna och på universitetens samhällsvetenskapliga fakulteter. En utbyggnad av s k fackdidaktik är under utredning och svarar mot ett starkt internationellt intresse för de teoretiska och metodologiska problemen i undervisningen på olika nivåer. HSFR är inte berett att nu förorda fackdidaktisk utbyggnad utan hänvisar till UHÅ-utredningens kommande förslag. I stället önskar rådet från sina utgångspunkter särskilt efterlysa en utbyggnad av forskningen om skolan och kulturförmedlingen i ett mångkulturellt och alltmer tekniskt och socialt komplext samhälle. Angelägna områden är språkpedagogik, internationell och komparativ pedagogik, folkbildning och uppfostran.

- De historiska ämnen är ett område med stor forskningsaktivitet, hög examinationsfrekvens för doktorsexamen och god rekrytering. Vid en internationell jämförelse är det kanske främst bristen på koncentration och syntes som oroar, sedan de stora projekten från 1960-talet nu är avslutade. Området är föremål för nordisk utvärdering. Ämnesrepresentanterna har tidigare arbetat för kronologisk differentiering på minst tre perioder liksom i andra länder men har, då detta inte kunnat uppnås, resignerat och återgått till önskemål om kronologiskt odelade professorer för att tillgodose ett meritokratiskt rättvisekrav. Professor Erik Lönnroth vidhåller emellertid med goda skäl kravet på tidsmässig differentiering.

Den mest intressanta utvecklingen av ämnet just nu är mentalitetsforskningen, som fört in historiker i fruktbart samarbete med etnologer, rättshistoriker, litteraturforskare och socialantropologer. Viktigt är också att den vitala historiska demografin får fortsatt stöd. Forskningen inom idé- och vetenskapshistoria har under senare år varit livlig och bildat en brygga mellan humaniora och det "naturvetenskapliga" forskningsfältet. Om man efterfrågar luckor i forskningsstrukturen, är det uppenbart att den länge önskade professuren i idé- och vetenskapshistoria i Lund bör komma till stånd, eftersom bristen härvidlag haft klart negativa effekter både på forskarutbildningen i ämnet inom den södra högskoleregionen och på möjligheterna att tillgodose en konstant efterfrågan av samarbete med teknisk, medicinsk och naturvetenskaplig fakultet.

- Språkvetenskaperna i Sverige åtnjuter inom flera områden ett gott internationellt anseende. Speciellt gäller detta fonetik och allmän språkvetenskap, men också inom några av sarspråken har svensk forskning utomordentligt gott internationellt renommé. Beklagligt är att de litteraturvetenskapliga delarna av sarspråken inte kunnat utbyggas i tillräcklig omfattning. Bekymmersam är också den svaga forskarrekruteringen och de små forskarmiljöerna på institutionerna. En av de mest uppenbara bristerna i områdets utbyggnad är avsaknaden av en länge önskad professur i tyska vid universitetet i Umeå. HSFR föreslår också ett program för avancerad forskning inom språk, kommunikation och informationsteknik, där Sverige har unika möjligheter att göra en insats.

- Antikforskning, förhistoria och utomeuropeiska kulturer är ett vidsträckt forskningsområde, där ett litet land som Sverige endast kan räkna med att göra punktvisa insatser. Det är också ett område, där arbetsmarknaden är världsvid och där de goda forskare vi utbildar lätt lockas bort av professurer vid andra länders universitet. Vidare är det ett område, där forskarrekruteringen är problematisk och där utbildningen är så lång och krävande, att det är svårt att behålla de forskarstuderande. Läget fordrar, att vi dels slår vakt om unika forskarbegåvningar och deras specialiteter, dels att vi identifierar behov i samhället av speciell kunskap. I viss utsträckning har detta redan skett genom HSFR:s olika utredningar om områdesstudier och en av UHÄ initierad pågående utredning om semitistiken i Sverige.

Med tanke på den etniska sammansättningen av våra minoriteter förordar HSFR också en förstärkning av turkiskans ställning vid våra universitet. Sedan landets specialist i detta ämne fått professur utomlands, återstår endast en tjänst som universitetsadjunkt vid Uppsala universitet för att bevaka detta viktiga område.

- Arkeologi och angränsande vetenskaper har under senare år genomgått en intressant utveckling, som fört fram disciplinen till en av de vitalaste och för svenskt kulturliv viktigaste av de humanistiska vetenskaperna. Metodutvecklingen har gynnats av samarbete med naturvetenskaperna. Teoribildningen har stärkts genom inflytande från kulturgeografi och socialantropologi. Databehandling av stora materialmängder har möjliggjorts genom bruk av avancerade dataprogram. Tillämpningssektorn "kulturminnesvård" har växande arbetsuppgifter i en kulturpolitik, där "demokratisk humanism" fått ökat spelrum. En obalans har uppstått mellan det i lag påbjudna bevarandet av arkeologiskt material och den vetenskapliga bearbetningen. Den internationella anknytningen behöver intensifieras.

Området har i sin nuvarande expansiva fas stora krav på nya fasta tjänster. En internationell utvärdering Archaeology and Science 1984 förordar en breddning. HSFR vill i första hand stödja kravet på en professur i laborativ arkeologi, som måste anses ofrånkomlig inför den tekniska nyorienteringen.

- De estetiska vetenskaperna har under senare år upplevt en metodisk och teoretisk renässans beroende på det ökade intresset för de symbolbärande inslagen i konsten och för konstens kommunikativa funktion. Ämnena är väl företrädade vid de olika universiteten - bortsett ifrån att det omfattande ämnet litteraturvetenskap saknar en välbehövlig andraprofessur i Göteborg, att musikvetenskap ännu saknar en professur vid Stockholms universitet, att det saknas en professur i estetik i landet och att tysk litteratur helt saknar ämnesföreträdare.

Nya och viktiga forskningsinriktningar har utvecklats genom forskartjänster vid HSFR. Av dessa, menar rådet, bör i första hand tjänsten i retorik överföras till en extra professur, när den tidsbegränsade rådstjänsten löper ut 1987. Retorikforskningen omfattar i princip hela den offentliga kommunikationen i samhället och framstår därmed som ett ytterst väsentligt område inför framtidens utveckling på informationsområdet.

För att sammanfatta:

HSFR kan således efter sina beredningsgruppers bedömningar konstatera att området har några internationellt sett utomordentligt goda forskarmiljöer men också lider av svagheter på punkter som i ett framtidsperspektiv ter sig bekymmersamma. Mot den bakgrunden önskar HSFR nu övergå till några konkreta förslag inför en kommande femårsperiod av forskningspolitiska beslut.

III. FÖRSLAG TILL FÖRBÄTTRINGAR INOM DET HUMANISTISK-SAMHÄLLS-VETENSKAPLIGA FORSKNINGSSOMRÅDET

III.1. Nordiska lösningar

De problem som uppstått i de nordiska länderna, när det gäller humaniora, söker man lösa på olika sätt. I Danmark har den av statsfinansiella skäl motiverade indragningen av fasta tjänster vid universiteten framkallat oro för stagnation och "brain drain". Statens humanistiske forskningsråd, Planlaeggningsrådet och Undervisningsministeriet har därför enats om att utveckla s k centerprogram, storprojekt knutna till tre (senare två) universitet. För Norges vidkommande föreligger ännu inte några konkreta förslag, men Rådet for humanistisk forskning har inventerat de humanistiska forskningsområden, som bör utbyggas: mediaforskning, datalingsvistik, vetenskapsteori, kvinnoforskning och arbetslivsforskning. Det förtjänar också påpekas, att den norske fredsforskaren Erik Rudeng redan för tre år sedan utvecklade ett kulturpolitiskt handlingsprogram, där humanistiska satsningar på program inom och utom universiteten listades (Kulturliv. Oslo 1982).

Ett av Rudengs förslag var "et senter for å fremme vårt viktigste internasjonale samarbeidsprosjekt i årene som kommer i Svensk-norsk gjenforening av kreftene". Rudeng lyfter här fram en viktig möjlighet till kvalitativ förbättring av humanistisk forskning i länder med begränsade personella och ekonomiska resurser: samarbete. Speciellt viktigt framstår det att samverka inom sådana forskningsområden som är "småa" eller starkt specialiserade - de många utomeuropeiska kulturområdenas språk och kultur, samiska, sydösteuropeiska och baltiska studier, musikpsykologi, patristik - för att nämna några exempel. Detta samarbete kunde gälla såväl forskning som forskarutbildning och dokumentation och givetvis innefatta gemensamma kontakter med och bidrag till den internationella forskningen.

HSFR avser inte att i detta sammanhang komma med konkreta förslag till nordiskt samarbete men vill nämna att inrättandet av Nordisk forskningspolitisk råd skapat administrativa möjligheter för en samordnad strategi, som inte bör lämnas oprövad. Vidare vill rådet understryka att nya arbetsformer med självständigt budgetansvar vid nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning (NOS-H) och nordiska samarbetsnämnden för samhällsforskning (NOS-S) har haft en mycket gynnsam effekt på det nordiska forskningssamarbetet. Däremot har ännu blott begränsade satsningar uppnåtts inom forskarutbildning (t ex nordiska forskarkurser) och dokumentation (t ex Nordiska Afrikainstitutet).

III.2. Svenska lösningar

Även om det är lockande att efterlikna andra länders strategier, är det uppenbart att de svenska lösningarna inte kan följa någon importerad modell. De strukturella problem, som är involverade i krisen, är inte alltid desamma. De svenska lösningarna måste till sist utgå ifrån en analys av läget i vårt eget land, även om åtgärder i det internationella forskarsamhället kan peka på nya vägar och avslöja aktuella prioriteringar.

Analysen av läget för kulturvetenskaperna i Sverige har blottat vissa strukturella svagheter, främst trögheten i karriärrörligheten, svårigheten att möta besparingskrav för många små institutioner med låg flexibilitet och de vetenskapliga miljöernas brist på tillräckligt omfattning och stimulerande täthet. Vidare har HSFR formulerat några riktlinjer för prioriteringar. Mot den bakgrunden vill HSFR lägga sina konkreta förslag.

De resurser som utnyttjas i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning är i princip av två slag: fasta tjänster och lösa resurser. I gränsområdet mellan fasta tjänster och lösa resurser faller de tidsbegränsade tjänster som inrättas vid universiteten samt på rådsmedel och sektorsmedel.

Så gott som all forskning inom området utförs vid universiteten. Det går lätt att fastställa att omkring 90 % av universitetens resurser till humaniora och samhällsvetenskap är bundna i tjänster. HSFR börjar därför sin redovisning av förslag med tjänster, trots att rådet anser att de lösa resurserna just nu är den kanske mest besvärande bristfaktorn.

III.3. Fasta tjänster

Som tidigare anförts finns det ett stort och ackumulerat behov av att bygga ut nya forskningsområden och specialisera gamla inom det kulturvetenskapliga området. Antalet professorer behöver alldeles uppenbart öka för att svara mot behov av ny kunskap inom det kulturvetenskapliga området.

Dels finns det eftersläpningar i utbyggnaden av de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna - t ex i idéhistoria vid universitetet i Lund, i vetenskapsteori i Stockholm och Uppsala samt i tyska vid universitetet i Umeå - dels finns det försummade områden som inte kunnat byggas ut planenligt av brist på resurser - t ex Center för arkitektonisk kulturforskning i Umeå, som ännu saknar en fast tjänst. HSFR har övervägt att upprätta förslag på förstärkningar i form av professorer men avstår från detta, därför att rådet då skulle föregripa UHÄ:s planeringsberedningars pågående arbete med gemensamma fakultetsprogram.

HSFR vill därför på denna punkt inskränka sig till att föreslå att antalet professorer vid universiteten ökas med fyra per år under en femårsperiod till en kostnad (enl UHÄ:s schablon för professor med kringkostnader) av 2,2 milj kr per år. Detta skulle betyda att varje universitet tillförs 3-4 nya professorer enligt fakultetsberedningarnas långsiktiga förslag.

HSFR är emellertid angeläget att betona, att de professorer som tillkommit vid rådet som en följd av rådets egna utredningar och prioriteringar har givit goda möjligheter att snabbt ta tillvara speciellt framstående forskare som gjort unika insatser vid forskningsfronten. HSFR finner det viktigt att rådet kan fortsätta med denna initierande verksamhet, speciellt inom de områden som rådet ägnat uppmärksamhet i sitt planeringsarbete - främst områdesstudier, kulturforskning, samhällsorganisatoriska utvecklingsprocesser och gränsområdet mellan teknik och kulturvetenskaper. Det är betydelsefullt att dessa aktiviteter kan vidareutvecklas genom inrättande av nya och gamla professorer vid rådet. Rådet föreslår därför att denna typ av fasta tjänster byggs ut i en takt av två tjänster om året under en femårsperiod till en kostnad av 1,1 miljon kr om året. Rådet räknar med att vissa rådsprofessorer under

denna period förs över till universitetens stat, så att det totala antalet tjänster som professor i stort sett blir detsamma som i nuläget.

Antalet fasta tjänster för forskare (utöver professurerna) har genom de senaste årens reformer utökats genom docenters och rådsforskares övergång till tjänster som försteassistent. Genom tillfälligheternas spel ligger dessa nya tjänster ganska nyckfullt fördelade på ämnen, fakulteter och universitet. Dessa tjänster innebär ofta en betydande förstärkning av fasta resurser för kulturvetenskaperna. Det är angeläget att - i de fall det rör sig om utmärkta forskarinsatser på speciella områden - dessa forskares kapacitet utnyttjas så rationellt som möjligt och att tjänsterna därför inte slentrianmässigt överförs till kategorin högskolelektorer, där specialkompetensen kanske är mindre användbar. Det är rimligt att ställa frågan om denna personresurs skulle kunna utnyttjas för att bilda extra professurer på områden, där tillväxt är önskvärd.

I framtiden kommer det att bli fakulteternas sak att tilldela dessa personer forskningsresurser. Vid denna översyn av hela området vill HSFR dock framhålla att det finns vissa forskare med specialkompetens på områden, där det föreligger förslag om extra professurer, vilkas tjänster i samband med LÄTU-reformens genomförande omedelbart borde överföras till extra professurer. Dessa är följande.

Stockholms universitet:

Docent Birgit Arrhenius, tidigare innehavare av HSFR:s forskartjänst i laborativ arkeologi, numera försteassistent, ett område föreslaget för professur av beredningsgruppen för arkeologi och byggelseutveckling.

Docent Ola Svenson, tidigare innehavare av HSFR:s forskartjänst i kognitiv psykologi, numera försteassistent, arbetande inom ett område som föreslagits för professur av beredningsgruppen för psykologi.

Docent Staffan Rosén, innehavare av HSFR:s forskartjänst i koreanologi, föreslagen för professur av beredningsgruppen för antikforskning, förhistoria och utomeuropeiska kulturer.

Uppsala universitet:

Docent Kurt Johannesson, innehavare av HSFR:s forskartjänst i retorik, ett område föreslaget för professur av beredningsgruppen för de estetiska vetenskaperna.

Docent Bo Utas, innehavare av HSFR:s forskartjänst i iranistik, föreslagen för professur av beredningsgruppen för antikforskning, förhistoria och utomeuropeiska kulturer.

Lunds universitet:

Docent Anders Gustavsson, försteassistent i etnologi och förstandare för Religionsetnologiskt centrum, föreslagen till extra professur av styrelsen för Religionsetnologiskt centrum och av beredningsgruppen för sociologi.

Docent Per Beskow, tidigare innehavare av HSFR:s forskartjänst i patristik, numera försteassistent, ett område föreslaget för professur i det teologiska fakultetsprogrammet och av beredningsgruppen för filosofi och teologi.

Härtill kommer docent Kjell Nowak, innehavare av en vid rådet inrättad särskild tjänst som forskare i masskommunikationsforskning. Nowak är placerad vid Stockholms universitet. En professorstjänst för Nowak bör vara förenad med föreståndarskapet för Centrum för masskommunikationsforskning vid Stockholms universitet.

HSFR föreslår att medel ställs till förfogande för berörda universitet, så att de kan bestrida merkostnaderna vid inrättande av dessa extra professorer. Kostnaderna för inrättandet av dessa 8 tjänster beräknas uppgå till sammanlagt ca 2 milj kr.

III.4. Rekryteringstjänster

I ett kvalitativt väl fungerande karriärsystem är det viktigt att de tidsbegränsade rekryteringstjänsterna bildar en bas för urval av de för fortsatt forskning mest lämpade. Så är det inte idag ifråga om kulturvetenskaperna. Antalet tjänster är alltför litet. Urvalet blir beroende inte av kvalitet utan av tillfälligheter i tiden. Eftersom de flesta ämnen saknar en forskningssektor utanför universiteten, kan rekryteringen inte ske utifrån. HSFR anser att en förstärkning av de postdoktorala forskarassistenttjänsterna vid universiteten måste prioriteras högt.

Redan vid vårriksdagen 1984 fattades beslut, som ledde till en viss förstärkning av de olika fakulteternas rekryteringstjänster. Denna politik bör fullföljas i snabb takt, så att fältet av rekryteringstjänster blir tillräckligt utbyggt och forskarbegåvningar även i de yngre årskullarna kan tillvaratas. HSFR får därför föreslå att 10 tjänster inrättas per år, fördelade på de sex universiteten, under en femårsperiod. Den årliga kostnaden skulle (med UHÄ:s schablonsiffra 200 000 per tjänst) uppgå till 2 milj kr.

HSFR har i sin anslagsframställning för budgetåret 1986/87 redovisat behovet av tidsbegränsade postdoktorala tjänster (forskarassistenttjänster) vid rådet, vilka speciellt skulle reserveras för forskarna inom de områden som rådet prioriterar. I anslagsframställningen begärde HSFR medel för ett femtontal tjänster, vilket skulle kräva ett resurstillskott på sammanlagt ca 3 milj kr. HSFR vidhåller att ett resurstillskott är erforderligt för detta ändamål.

III.5. Lösa och rörliga resurser

Lösa resurser spelar en mycket stor roll för kvaliteten i forskning och forskarutbildning. De utgör förutsättningen för ett fördjupat internationellt samarbete och för samverkan mellan universiteten. Vidare betyder lösa resurser utrymme för tvärvetenskapliga aktiviteter och för specialiserad utbildning - inte minst inom dataområdet. De ökade driftkostnaderna genom tekniska hjälpmedel måste också bekostas av lösa resurser. I rådets budget betyder de "rörliga resurserna" möjlighet att stödja nya uppslag och initiativ. Till slut kan också sektorsmedlen ses som rörliga resurser - liksom de viktiga kostnader för forskningen som budgetmässigt förs till universitetsbibliotek och forskningsarkiv.

III.5.1. Fakulteternas lösa resurser

En granskning av fakulteternas lösa resurser ger ett nedslående resultat. Det finns befogad anledning att antaga att en stark överströmning sker av de lösa resurserna till fasta kostnader och till grundutbildningen. Detta kan illustreras av förhållandena vid Lunds universitet, redovisade av B Streijffert i UHÄ-rapporten Humanisternas pengar (1986:2).

Överströmningar av detta slag sker successivt och tämligen omärkligt och beror på att omedelbara behov fordrar täckning snabbare än de mera långsiktiga satsningarna på forskarutbildning och forskning. Denna process kan sannolikt endast motverkas av att kravet riktas mot universitetet, att minst 10 % av de reducerade fakultetsanslagen skall stå kvar som lösa resurser. En annan utväg vore att "öronmärka" de resurser som skall användas t ex för internationell samverkan eller samordnad forskarutbildning.

HSFR vill föreslå att varje universitet får ett tillägg av 1 milj kr per år under tre år till förstärkning av lösa resurser för forskarutbildning inom kulturvetenskaperna, för gästforskare, resor till andra universitet, datatid, tvärvetenskapligt samarbete, tillfällig handledning, gemensamma forskarkurser, nordisk samverkan, internationellt integrerade forskarkurser m m - till en kostnad av totalt 18 milj kr - samt att krav på skydd mot de lösa resursernas urholkning reses mot universitetet.

III.5.2. HSFR:s "rörliga resurser"

HSFR:s verksamhetsberättelse för budgetåret 1984/85 och anslagsframställning för 1986/87 visar att en minskande procentandel av rådets resurser har kunnat avsättas för projektbidrag. I anslagsframställningen skriver rådet, att numera "också synnerligen kvalificerade ansökningar måste avslås eller i vart fall ges ett i sådan grad reducerat bidrag att lösandet av forskningsuppgiften starkt försvåras". Med anledning av de olika uppgifter rådet har att lösa, begär rådet i sin anslagsframställning en förstärkning på 10 milj kr, av vilka ca 5 milj kr kan beräknas vara tillskott till de "rörliga resurserna". HSFR menar att en sådan förstärkning är avgörande för att rådet skall kunna fullgöra sina uppgifter på avsett sätt och föreslår ett tillskott av 5 milj kr per år under tre år.

III.5.3. Kulturvetenskapernas sektorsforskning

Det är väl känt att vissa delar av den samhällsvetenskapliga forskningen aktivt bidragit till sektorsforskningen och åtnjutit motsvarande resurser från sektorsorgan - t ex den pedagogiska forskningens resurser från skolöverstyrelsen, den sociologiska forskningens resurser från olika sociala sektorsorgan, den kulturgeografiska forskningens resurser från regionalpolitiska organ. Det har på många institutioner uppstått en obalans mellan de stora, kortsiktiga sektorsanslagen och de förhållandevis små resurserna till den långsiktiga kompetensuppbyggnaden av grundforskningskaraktär. För att skapa balans är det viktigt att öka forskarnas inflytande över sektorsmedlens användning och inrikta även delar av denna forskning mot långsiktig kunskapsuppbyggnad i stället för mot tillfälligt utredningsarbete.

För humanvetenskaperna är förhållandena annorlunda. Rådet har tidigare påtalat bristen på resurser för sektorsforskning inom kultursektorn. De 600 000 kr som tilldelades kulturvetenskaplig sektorsforskning för budgetåret 1985/86 är otillräckliga för att tillgodose de stora behoven och bygga upp naturliga kontaktvägar mellan universitetsforskningen och kultursektorn. Argumenten för ökade resurser återfinns i rådets utredning Forskning om kultur. HSFR vill här blott framhålla att bättre kontaktvägar och ett naturligare flöde av forskare mellan universiteten och de kulturella sektorsorganen inte bara skulle förbättra kvaliteten i sektorsorganens arbete utan också förbättra de humanistiska universitetsforskarnas anpassning till yrkeslivet och öka möjligheterna till en vidgad rekryteringsbas för forskartjänsterna.

III.5.4. Förstärkning av resurser för bibliotek och arkiv

HSFR vill understryka vikten av en förstärkning av resurserna till vetenskapliga bibliotek och arkiv. Med hänsyn till de stora bristerna på detta område, föreslår rådet, att principen med "ansvarsbibliotek" utvecklas mer systematiskt än som hittills skett. Vidare bör övervägas om inte universitetsbiblioteken åter bör få egna anslag över statsbudgeten.

Rådet vill också från sina speciella utgångspunkter framhålla att en betydande engångsförstärkning av biblioteksresurserna bör läggas på ansvarsbibliotek för vissa områdesstudier exempelvis:

- sinologi, koreanologi och japanologi
- arktisk kultur
- indologi
- sydöstasiastudier
- islamologi

Vidare vill rådet understryka att viktiga kulturvetenskapliga forskningsarkiv börjat byggas upp, t ex Svensk samhällsvetenskaplig data-tjänst och Kvinnohistoriskt arkiv, båda i Göteborg, Pressarkivet i Lund, Demografiska databasen i Umeå, Drottningholmsteaterns arkiv, Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm samt arkiv för "oral history" i Umeå (arbetarminnen) och Lund (forskarminnen). Arkivbildningar av denna ofta forskarinitierade typ kommer säkert att få stor betydelse för framtidens forskning om den enskilda människan i samhällsprocesserna och bör därför ges ett kontinuerligt stöd för att kunna bibehålla sin kvalitet.

III.6. Kulturvetenskapliga program

Det har tidigare framhållits, att storprojekt och internationellt samordnade program visat sig vara en användbar strategi ut ur kulturvetenskapernas "kris".

Rådet har sedan 1960-talet arbetat med tidsbegränsade större projekt. F n pågår ett projekt vid Stockholms universitet om de latinska troperna i Europa under medeltiden samt ett socialantropologiskt projekt i afrikanistik i Uppsala.

Ett annat program har HSFR nyligen inlett genom ett flerårigt åtagande för Kollegiet för samhällsforskning med uppgift att driva avancerade studier kring samhällsorganisatoriska förändringsprocesser. Kostnaden för kollegiets verksamhet är idag blott ca 1,5 milj kr men kommer efter full utbyggnad och med internationella gästforskare att kosta ca 6 milj kr per år. Det ligger således ungefär i samma storleksklass som de nya danska kulturvetenskapliga storprojekten. Önskvärt är att utbyggnaden kan ske programenligt så att även humanvetenskaperna kan beredas ökade möjligheter till insatser inom detta samhällsorganisatoriska program.

Vid de inventeringar och överläggningar, som HSFR haft under det senaste året, framträder två nya områden som aktuella för utredning och uppbyggnad till storprogram på avancerad nivå - A) språk och B) kultur.

A. Det finns i Sverige en mycket speciell språkvetenskaplig kompetens att slå vakt omkring och vidareutveckla och det är den sällsynta kombinationen av samverkan mellan allmän språkvetenskap (lingvistik), fonetik, logopedi, medicinsk hörselvård, kognitiv psykologi, informationsteknologi, kommunikationsteknologi och datalogi, som finns utvecklad vid olika institutioner i landet. Till detta område kan också räknas utvecklingen av sk artificiell intelligens och av expertsystem. Logik, estetisk teori och symbollära börjar framstå som nya områden att länka till teknologin. För att kunna utveckla de expertsystem som behövs i framtiden - om rätt information vid rätt tidpunkt skall kunna utvinnas ur ett allt större informationsflöde - behövs ökad kunskap om människans sätt att tänka och associera. Kulturvetenskaperna kommer att få ett stort ansvar för spridandet av kunskaper om den nya informationsteknologin, så att dessa inte blir förbehållna en exklusiv grupp. HSFR ansvarar självfallet endast för en del av forskning och kompetensuppbyggnad inom detta område men finner sitt ansvarsområde så väsentligt att rådet redan utsett professor Jan Svartvik till ordförande i en utredningsgrupp med uppdrag att planera ett långsiktigt kommunikationsteknologiskt program inom de specialområden där Sverige kan uppvisa bäst kompetens.

De arbetsuppgifter som är mest angelägna för ett program för språk, kommunikation och teknologi är:

- studier över naturligt språk i mänsklig samvaro, speciellt tvåspråkighetsproblemet
- studier över de naturliga språkens roll i relationer mellan grupper, organisationer, samhällen, nationer
- studier över teknologiska möjligheter att komplettera och ersätta mänskligt språk genom informationsteknologi och alternativ kommunikation, bl a undersökning av de handikappades problem.

B. Forskning om kulturyttringar och kulturfrågor är ett område som regeringen speciellt uppmärksamade i sitt uppdrag till HSFR.

Rådet vill erinra om att HSFR sedan några år tillbaka gjort intensiva insatser för att stimulera detta område. Arbetets planeringsfas utmynnade i rapporten Forskning om kultur 1984, där området analyserades och förslag lades fram för att förstärka detta område i riktning mot ett genuint tvärvetenskapligt forskningsfält - kulturen i samhället. Rådet har också vidtagit konkreta åtgärder: ett förslag om inrättandet

av en personlig professur i kultursociologi för Johan Asplund, anordnandet av ett flertal symposier, utdelning av planeringsbidrag samt inrättande av forskartjänster i kulturteori, ungdomskultur och museologi samt en doktorandtjänst i kulturpedagogik. Till detta kan läggas att rådet redan tidigare inrättat en forskartjänst i retorik och en i receptionsforskning samt att rådet stöder flera insatser inom området masskommunikation, bl a en tjänst som forskare för docent Kjell Nowak.

När HSFR idag överblickar forskningsfältet kulturyttringar och kulturfrågor kan det konstateras att en livlig verksamhet initierats, men att det finns risker för splittring. Vid en jämförelse med kulturforskningen i länder, där man länge arbetat inom fältet, kan det konstateras att den kritiska debatt kring teori och metod och den kreativa reflektion kring perspektiven som kännetecknar ett moget och fullgånget forskningsområde ännu i stort sett saknas i vårt land. Det finns därför fortfarande anledning att uppmärksamma och stödja detta viktiga område och att hålla samman de bästa personella resurserna i mera kontinuerliga samarbetsformer och garantera dem såväl en längre ogravrad arbetsperiod av samverkan som möjligheter till kontinuerligt samarbete med internationella centra för kulturforskning.

Sådana centra för kulturforskning har vuxit upp på flera håll i Europa och i USA. Viktigt att nämna är det danska Center for Sammenlignende Kulturforskning, som framstår som den naturligaste samarbetspartnern i arbete på "advanced studies" inom detta fält. Detta centrum har föreslagits bli ett av de tidigare nämnda danska storprojekten.

De arbetsuppgifter som framstår som mest angelägna och viktiga för ett program för komparativ kulturforskning är:

- studier över interkulturell kommunikation, som kan bilda en teoretisk och metodisk överbyggnad till de många områdesstudier som initierats under senare år
- studier över kulturell integration och etnisk konflikt i det mångkulturella samhälle som Sverige förvandlats till under de senaste decennierna
- studier kring kulturella värderingsförändringar och kulturella generationskillnader i ett samhälle i stark kommunikationsteknologisk förändring och med vitt spridda apokalyptiska framtidsperspektiv i de yngre åldrarna
- studier av masskommunikationens funktionsformer och makten över mediautbudet.

Förutsättningarna för ett program kring avancerad komparativ kulturforskning kommer att granskas av en särskild arbetsgrupp med professor Lars Furuland som ordförande.

Till slut vill HSFR framhålla att det är angeläget att kostnaderna för de tre storprogrammen - liksom i Danmark - täcks av "öronmärkta" medel, dvs att de råd, fonder och nämnder som tar gemensamt ansvar för storprogrammen också har garanti för att programmen får resurser under den period de måste pågå för att ge full utdelning. Därigenom skulle man också undvika en olycklig konkurrens om resurser med de sedvanliga korta projekten, som har så stor betydelse för det kreativa klimatet inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsområdet.

III.7. Universiteten och humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Forskningsrådets uppgift i forskarsamhället är först och främst att fungera som ett sökande och flexibelt känslspröt, som snabbt och effektivt kan fånga upp aktuella tendenser i forskningsfronten och ge stöd åt kreativa begåvningar eller unika forskningsmiljöer. Det bör också utveckla försummade eller helt nya forskningsområden. Universitetens uppgift brukar definieras i andra termer: de skall svara för kontinuiteten och stabiliteten i grundutbildning, forskarutbildning och forskning samt ansvara för den långsiktiga uppbyggnaden av kunskap och bevarande av kompetensnivån. Av naturliga skäl är universiteten mera trögrörliga genom en långsam beslutsprocess. Relationen mellan universiteten och rådet bygger och måste byggas på förtroende. De förvaltar samma ansvarsområde och har därmed ett gemensamt intresse att finna fungerande samarbetsformer.

Relationen mellan universiteten och forskningsrådet baseras på ett valförfarande i två steg, som skall garantera att rådet är representativt sammansatt och består av forskare som har universitetsforskarnas förtroende. Samtidigt garanterar de begränsade mandattiderna rörlighet och växling. HSFR, som genom sina beredningsgrupper håller kontinuerlig kontakt med universitetens institutioner och forskare, har intrycket att relationerna i stort sett fungerar väl. Det finns inga allvarliga systemfel som bör korrigeras. Några problem kring ansvarsfördelningen skall emellertid avslutningsvis beröras.

HSFR har av regering och riksdag fått ansvaret att inrätta doktorandtjänster för doktorander som arbetar inom nya och intressanta forskningsfält. De sökande till dessa tjänster har av naturliga skäl sällan producerat tillräckligt mycket för att kunna bedömas med sedvanligt sakkunnigförfarande. Kompetensen att bedöma sökande till doktorandtjänster finns alldeles uppenbart på institutioner och fakulteter. HSFR vill därför föreslå att rådets doktorandtjänster flyttas från rådets ansvarsområde och inrättas vid universiteten som en välbehövlig förstärkning av stödet till de forskarutbildade. De "kulturvetenskapliga" fakulteterna skulle då få en bättre tjänstestruktur för doktorander.

I gengäld menar HSFR - som tidigare framhållits - att rådet bör ansvara för tillsättning av postdoktorala forskarassistenttjänster.

Relationen mellan HSFR och universiteten är i princip baserad på individers ansökningar. Professor Sven-Eric Liedman har i sin essä "Humanioras frigörelse" pekat på att systemet har vissa negativa effekter. "Projektkarusellen" är tidsödande, de korta projektperioderna frustrerande. "Konkurrensen är mördande. Det bäddar i sin tur för opportunist eller åtminstone inställsamhet." Systemet gynnar enligt Liedman "dem som snabbt kan producera mycket av traditionellt snitt framför de stillsamt kreativa". Liedman menar också att de stora skapande insatserna inom humanistisk forskning snarare har utförts av grupper än av individer. Det är de kreativa grupperna som behöver skydd för god växt. "Se där, en verklig resursförstärkning", konkluderar Liedman.

En utväg för att råda bot på de av Liedman identifierade svagheter i systemet vore att HSFR i större utsträckning än hittills skett gav tidsbegränsat programansvar till goda miljöer i stället för att ge resurser enbart till individer - och i växande utsträckning till ensamma individer. Dessa tidsbegränsade program skulle självfallet ligga vid universiteten och knytas till de verkligt kreativa miljöerna.

I ett läge då universiteten hotas av personell avtappning i vissa ämnen framstår det som speciellt viktigt att HSFR kan bidra till att vidmakthålla stimulerande forskarmiljöer, som kan fungera attraherande på begåvade forskare.

En viktig administrativ relation mellan HSFR och universiteten gäller överföringen av rådstjänster till universitetstjänster. Denna överföring har hittills fungerat väl men kan komma att kompliceras av LÄTU-reformen. En utredning har gjorts av FRN efter samråd med forskningsråden angående en ny tjänsteorganisation för forskningsråden och förslag har inlämnats till regeringen. Vad HSFR därför behöver tillägga i detta sammanhang är att understryka vikten av att regering och riksdag underlättar överföringsmekanismerna, så att dels HSFR kan bibehålla rörligheten i sin tjänstestruktur, vilket är ett huvudvillkor för en bibehållen öppenhet inför kreativitet och innovation, dels att universiteten optimalt kan utnyttja den höga vetenskapliga kompetens som rådets forskare innehar, vilken garanteras av rigorösa individuella kompetensprövningar och en grundlig områdesselektion inom rådet, ofta i samverkan med universitetens forskare inom och utom landet.

IV. SAMMANFATTNING

Inför vårt framtida informationsteknologiska samhälle behövs en snabbare utbyggd och kvalitativt mera avancerad humaniora och samhällsvetenskap än vi hittills kunnat prestera inom de resursramar som gällt för kulturvetenskaperna. Men kulturvetenskaperna har än vidare uppgifter i ett framtidsperspektiv. De måste bidra med att ge en grundläggande förståelse av det samhälle och den historiska process vi alla ingår i och de måste bevara och sprida de kulturella värdena som vårt samhälle bygger på. Detta är uppgifter som förutsätter både tradition och förnyelse, kvalitativ fördjupning och avancerad kreativitet. Vi behöver därför en markerad satsning på de hittills eftersläpande humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsområdena dels för att utåt bevara vår konkurrenskraft i den internationella vetenskapliga utvecklingen, dels för att inåt bevara vår samhälleliga integration och vår kulturella civilisation i ett allt mer mångkulturellt Sverige.

Satsningar på en eller annan punkt av de nedan upptagna kan inte åstadkomma önskvärda förbättringar. För detta krävs en rad parallella åtgärder såväl inom rådets som universitetens ansvarsområden. HSFR får därför sammanfattningsvis föreslå följande åtgärder för en femårsperiod med uppskattade kostnadsberäkningar i milj kr:

Anslaget Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5	Summa per "anslagspost" efter utbyggnaden
1. 10 rådsprofessurer	1,1	+1,1	+1,1	+1,1	+1,1	5,5
2. 15 rekryteringstjänster på HSFR (fo ass)	3,0	-	-	-	-	3,0
3. Ökade "rörliga resurser" till HSFR	5,0	+5,0	+5,0	-	-	15,0
4. Kollegiet för samhällsforskning	1,5	+1,5	+1,5	+1,5	-	6,0
5. Storprogram för språk, kommunikation och teknologi (delat mellan HSFR och STU)	-	1,5	+1,5	+1,5	+1,5	6,0 ⁴⁾
6. Storprogram för komparativ kulturforskning	-	1,5	+1,5	+1,5	+1,5	6,0 ⁴⁾
	10,6	10,6	10,6	5,6	4,1	41,5

4) Kostnaderna tillkommer endast under förutsättning att utredningarna visar att hög kompetens på området kan engageras för programmen.

Berörda fakultetsanslag

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5	Summa per "anslags- post" efter utbygg- naden
1.	20 ordinarie professurer i huvudsak fördelade enligt UHÄ:s planeringsberedningars förslag					
	2,2	+2,2	+2,2	+2,2	+2,2	11,0
2.	8 extra professurer genom omvandling av vissa försteassistent-tjänster och forskartjänster vid HSFR					
	2,0	-	-	-	-	2,0
3.	10 rekryteringstjänster per år vid universiteten (fo ass)					
	2,0	+2,0	+2,0	+2,0	+2,0	10,0
4.	Extra lösa resurser till fakulteterna					
	6,0	+6,0	+6,0	-	-	18,0
5.	Extra resurser till vissa specialbibliotek för utomeuropeiska kulturer					
	1,0	+1,0	+1,0	+1,0	-	4,0
	13,2	11,2	11,2	5,2	4,2	45,0
	Summa totalt:					
	23,8	+21,8	+21,8	+10,8	+8,3	86,5

Summan skall ses i relation till att den skall fördelas mellan sex universitet med 16 fakultetsnämnder och HSFR, som är ett relativt sett resurssvagt forskningsråd. HSFR ser det som angeläget att dessa förstärkningar fördelas över de olika områden, som HSFR påvisat i sin analys, och att förstärkningarna därmed får formen av en generell, inte en selektiv upprustning.

HSFR har uppfattningen att Sverige genom en sådan generell upprustning av humaniora och samhällsvetenskap skulle kunna återhämta den eftersläpning som kunnat konstateras inom dessa områden - områden av snabbt växande betydelse för våra möjligheter att bemästra framtidens problem.

TRE FORSKARE OM KULTURVETENSKAPERNA I FRAMTIDENS SAMHÄLLE

Torsten Hägerstrand, Synpunkter på studiet av samtidskulturen

Sven-Eric Liedman, Humanioras frigörelse

Erik Lönnroth, Promemoria om humanistisk forskning

Torsten Hägerstrand

SYNPUNKTER PÅ STUDIET AV SAMTIDSKULTUREN

I det utredningsuppdrag, som humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet fått, understryker regeringen behovet av en förstärkning av studiet av samtidskulturen, såväl nationellt som internationellt. Tonvikten bör därvid läggas på humanistisk forskning. Denna betoning kan uppfattas så, att man i högre grad än hittills varit fallet är beredd att se humaniora som en medskapande kraft i samhällsutvecklingen. En sådan roll måste rimligen ha en djupare syftning än att bidra med kunskaper som är nyttiga för utrikeshandeln, eller med kvalificerad underhållning. En i längden mer givande tolkning är att man vill söka vidga kunskapshorisonten till gagn för en allmän förmåga att upprätthålla och utveckla känslan för mänskliga värden och kulturella kvaliteter i en värld, som väntas stå inför ovanligt snabba och genomgripande förändringar. I ett sådant perspektiv blir det befogat att låta de mer speciella humaniorafrågorna avteckna sig mot bakgrunden av vad som ser ut att hända med samhällsutvecklingen i stort inom de närmaste årtiondena. Den samtid, som uppdragsbrevet talar om, kan inte vara liktydig med nuet. Samtiden väntar inte. En beredskap att bedriva samtidsforskning kräver framförhållning. Den uppfattningen har fått styra innehållet i följande framställning.

Om framtidsutsikterna

Det är osannolikt, att Sverige kan förbli en avvikande ö i den internationella omgivning, som vi blivit alltmer beroende av. Vi är naturligtvis i första hand medverkande i den europeiska situationen. Det finns därför skäl att ta förhållandena i vår egen världsdel till ram för en framtidsskiss, detta i all synnerhet som det är förvånansvärt tyst hos oss beträffande en del grundläggande frågor, som kontinentala debattörer har satt upp högt på dagordningen.

Det är vanligtvis en äventyrlig syssla att förlänga trender. Trendbrott är vanliga (och ett försummat studieområde). Men i den framtid, som avtecknar sig i Europa, finns det i varje fall två förändringsriktningar, som det skall mycket till för att bryta. Den ena är den dramatiskt ökande arbetsproduktiviteten, framförallt möjliggjord genom mikroelektroniken. Samma mängd av varor och av vissa typer av tjänster kan framställas med en insats av allt färre mänskliga arbetstimmar. Den andra är att stora delar av traditionell industriproduktion flyttar ut från de gamla industriländerna till de unga, där lönerna är lägre och kraven på miljövård och social trygghet förhållandevis obeaktade.

En annan viktig omständighet, som tvingar fram förändringar, är att industriländernas egna marknader efter de senaste årtiondenas enastående expansion närmar sig ett mättnadsläge vad beträffar såväl apparater för hushållens egenproduktion (som bilar, kylskåp, hushållsmaskiner, kameror, telefon, radio, TV och video) som många typer av anläggningar (t ex vägar). Det finns inget riktigt självklart och tungt nytt område för det europeiska näringslivet att inrikta sig på. Informationsteknologin kommer naturligtvis att också fortsättningsvis öka arbetsproduktiviteten (dvs leda till att jobb försvinner). Men som produkt för masskonsumtion förefaller den närmast att höra hemma inom leksaksindustrin. Sedan hemdatorerna hamnat i garderoberna är det inte märkvärdigt att den amerikanska industrin välkommar upprustningen i rymden som ett fält för högteknologisk expansion

Ett förnuftigt europeiskt alternativ vore vad de båda tyska ekonomerna W. Meissner och K.G. Zinn kallar kvalitativ tillväxt (Der neue Wohlstand. Qualitatives Wachstum und Vollbeschäftigung, München 1984). Det saknas inte omfattande arbetsområden. Nya tillverkningsprocesser i såväl industri som jordbruk borde kunna minska utsläppen i luft, mark och vatten på ett dramatiskt sätt. Kvaliteten på livsmedlen liksom på många industriella massprodukter kan höjas. Miniaturisering och större mätprecision vid användningen av insatsmaterial skulle kunna minska råvaruförbrukningen. Restaurering och förnyelse av den byggda miljön och transportapparaten kunde tillföra nya trivselsvärden och större säkerhet. (Observera att 250 000 människor i världen årligen dödas i trafiken, medan tio miljoner skadas.) Energihushållningens framgång, slutligen, blir beroende av nyheter i tillverkningsprocesser, boende och transporter. Det bör tilläggas, att den svenska produktionsapparaten redan har hunnit långt på flera av dessa kvalitativa områden.

Men hur optimistiskt man än räknar kvarstår problemet med att skapa full sysselsättning i dagens mening. Lönearbetet vill inte räcka till. Hittills har flertalet människor i sin ekonomiska framtidsplanering kunnat nöja sig med att tänka på vad de skall leva av och var de skall bo. De frågorna kommer naturligtvis alltid att stå kvar. Men för fler och fler tillkommer en ny och främmande: hur skall tiden tillbringas? De finns för närvarande omkring 20 miljoner arbetslösa i Europa. Av dessa är 40 % under 25 år. Ungdomsarbetslösheten (i åldersgruppen 15-25 år) varierar i stort sett mellan 10 och 25 %. De politiska och industriella etablissemangen är benägna att se bristen på arbetsplatser som en konjunkturföreteelse. De pekar också på den bristande överensstämmelsen mellan utbildning och erforderliga kvalifikationer som ett skäl till att även högt utbildade går utan arbete. Det ligger naturligtvis mycket i det senare. Ett riktigt utbildningsväsende (i princip "linjesystem") kommer exempelvis enligt beräkningar att göra 200 000 lärare arbetslösa i Väst-tyskland fram emot sekelskiftet. En liknande, om än inte fullt så dramatisk situation, kommer läkarna att hamma i. Troligare än att ett återfunnet tillväxtmaskineri skall återskapa den fulla sysselsättningen är att det man idag räknar som arbetslöshet utgör ett av de tidiga tecknen på att en ny samhällstyp är på väg att bryta fram hos oss som en följd av införandet av ny teknologi samtidigt med inträdet av varumättnad och tyngdpunktsförskjutningar i världsekonomin.

I debatten om i vilken riktning anpassningen till den nya situationen kan tänkas röra sig förekommer flera bud. En del är försök till prognoser, andra avbildar mer sina talesmäns förhoppningar eller värderingar. En variant är innovativa poler omgivna av en vidsträckt, mer eller mindre väl subventionerad periferi. Övergång till ett tjänstesamhälle (det så kallade postindustriella samhället) är en annan. En lokal och regional resursmobilisering, dominerad av småskalighet och egenproduktion är en tredje. Hur det blir beror naturligtvis på den politik man väljer att föra, men bara delvis. Närvaron av det internationella systemet av relationer kommer att göra den nationella utvecklingen mindre styrbar än någonsin. Att döma av drag, som redan kan skönjas, tar utvecklingen upp inslag av alla tre varianterna. Oavsett hur blandningen gestaltar sig i detaljerna är det sannolikt, att vi får ett stigande antal icke yrkesverksamma - för livstiden eller periodvis - och att de yrkesverksamma i än högre grad än hittills kommer att bestå av en liten, högt kvalificerad elit och en majoritet med rutinmässiga uppgifter utan behov av högre kunskaper för själva åliggandets skull. Automatiseringen gör att många produktionsuppgifter kommer att kunna utföras med mycket mindre yrkeskunskaper än idag. Risken blir, att näringslivet inte längre blir i stånd att utnyttja de mänskliga resurser som befolkningen representerar.

I det nyss skisserade perspektivet är det ofrånkomligt att arbetsfördelning och arbetstid blir en central framtidsfråga. I länder med mycket hög arbetslöshet tycks fackorganisationerna vara beredda att förhandla om kortare arbetstid, ett område som annars inte direkt berörts på länge. Arbetsmarknadsforskarna är å sin sida rätt oense om ifall det är befogat att tro att kortare allmän arbetstid verkligen leder till att fler positioner skapas. I Sverige ser man ganska allmänt på den saken med skepticism. Men vad man än säger och gör på regelskaparnas nivå bör man utgå ifrån att det också i vårt land finns en stark tendens i riktning mot kortare arbetstider och likaså mot större variation än hittills i arbetstidens förläggning över dag, vecka, år och liv. Den andra sidan av en sådan utveckling är att den "fria" tiden blir alltmer omfattande. För kulturutvecklingen är detta ett viktigt och samtidigt problematiskt förhållande.

För akademiker och andra personer med väl utarbetade specialintressen förefaller det obegripligt att fri tid kan vara ett problem. Men som ofta kan goda ting för de få bli svärbemästrade, när de sträcks ut till de många. För det första har lönearbete idag blivit till något mycket mer än källan till inkomst. En varaktig plats i det formellt ordnade och erkända arbetslivet har för flertalet blivit det medel med vilket individen integreras i samhället. Inte bara det sociala skydds nätet är upphängt i lönearbetet. Umgänget med arbetskamraterna ger ett direkt förfäste i samhället som socialt nätverk. Att utveckla yrkesskicklighet är därjämte ett självklart sätt för individen att göra sig gällande. Arbetet i sig behöver inte ha någon större dragningskraft för att ändå vara eftersträvat. Det viktiga är att man äger en erkänd uppgift att ansvara för och träffar andra. Om lönearbetet skulle upphöra att fungera som integrationsmedel för ett betydande antal vuxna måste andra sätt att skapa delaktighet komma till. Annars kan ett gynnsamt samhällsklimat knappast bestå.

För det andra visar erfarenheten hur tafatt många hanterar sin lediga tid, om de inte är förberedda på att ta hand om den. Den 95-procentiga ungdomsarbetslösheten i nordöstra England har sammanfallit med en exceptionellt omfattande försäljning av videobandspelare - ett tecken på flykt in i en kommersiellt tillhandahållen drömvärld. De många pensionaten på Englands sydkust överlever vintersäsongen genom att tillhandahålla "bed and breakfast" åt massor av vagabonderande tonåringar mot att dessa lämnar från sig sitt arbetslöshetsunderstöd så länge de får något. Om sådana förhållanden blir bestående eller sprider sig kommer, som någon uttryckt det, en "fjärde värld" att uppträda innanför industriländernas gränser.

Det finns säkert de som menar, att ungdomarnas uppträdande beror på slöhet och brist på intressen. En riktigare bedömning är nog, att samhället svikit dem. Vid den "hearing" med arbetslösa ungdomar, som Europarådet anordnade i Haag i september 1985, verkade det inte som om den nuvarande ungdomsgenerationen bär på några revolutionerande nya värderingar. Man önskar alltjämt bli delaktig i samhällslivet genom sådant yrkesarbete, som man uppfattar som meningsfullt. Men man önskar också - och det är viktigt att lägga märke till - tid och resurser för att utveckla andra intressen och för "att leva", som uttrycket lyder. Kortare och friare arbetstider än dagens är således välkomna. Däremot verkar man mera likgiltig inför de mängder av ägodelar, som föräldragenerationen har dragit på sig.

Det är självklart, att samhällsutvecklingen kan ta andra vägar än den som just målats upp. Men det är lika självklart, att vi inte kommer tillbaka till vad som har varit. Därför är en vag framtidsbild bättre än ingen alls. Den kan i varje fall ge sammanhang åt föreställningarna om vilka mål som forskningen om människan, kulturen och samhället bör välja för sitt arbete.

Framtidsbilden pekar ut ett antal problemområden inom vilka forskning med humanistisk inriktning om människans skapande verksamhet och dess resultat skulle kunna spela en betydande roll. Vårt allt starkare internationella beroende ställer krav på förmågan till kunskapsöverföring mellan olika språkområden och borde ge anledning till en utökad jämförande kulturforskning. Under de snabba och djupgående samhällsförändringarna finns det behov av den styrrel, som överblick över längre historiska sammanhang kan ge. De aktualiserar också vårdande insatser, så att en oöverlagd värdeförstöring om möjligt undviks. Den positiva möjligheten av vad som kallats kvalitativ tillväxt förutsätter att bedömningskriterier odlas, så att i vid mening estetiska förhållningssätt kan tränga igenom på fler och fler områden. Inskränkningar och omfördelningar av förvärvsarbete medför påfrestningar på människors livsinnehåll och sociala tillhörighet men kan också ge kulturella verksamheter större tyngd. Den nya informationsteknologin erbjuder forskningen nya hjälpmedel men medför också nya krav på kompetens. Slutligen är just informationsteknologin och därmed sammanhängande förändringar i arbets- och livsmiljö en utmaning till att söka fördjupa människokunskapen i gränsområdet mellan biologi och humaniora.

Den internationella horisonten

Under en sexårsperiod i ledningen för European Science Foundation (ESF) har jag haft tillfälle följa samarbetsförhållandena inom alla vetenskapsgränar med undantag av teknologi i Europa utanför östblocket. (Det bör noteras, att Jugoslaviens forskningsråd är medlem av ESF och att enskilda personer från öststaterna, liksom också från Israel, ibland inbjuds att medverka i individuella projekt.) ESF har bland annat till uppgift att organisera forskningsprojekt eller program, där ämnet har en europeisk räckvidd eller vinner på att man drar samman expertis från ett större område än ett enda land. Ett mer långsiktigt syfte är lite högtidligt uttryckt att åstadkomma en "community of scholars" i Europa, eller mer krasst formulerat att göra Europa som enhet mer vetenskapligt jämbördigt med USA, Sovjet och Japan än vad dagens splittrade förhållanden medger. För Sverige är det givetvis viktigt, att det inte blir EG:s gränser som tar överhand vid uppläggnngen av samarbetet i det fria Europa. Av det skälet är ESF en för oss viktig institution, som i någon mån motverkar en sådan begränsning.

ESF arbetar med "standing committees" för naturvetenskap, medicin, samhällsvetenskap och humaniora. Det har varit påfallande hur olikartade de sociala förutsättningarna för organiserat samarbete tett sig. Naturvetarna och medicinarna har sedan länge fungerande nätverk. De känner varandra personligen, eller i varje fall varandras arbeten, i mångsidiga internationella kombinationer. Det finns ett stort antal organiserade intressegrupper. En bakgrundsfaktor är naturligtvis att forskningsrapporter i övervägande grad publiceras på engelska. Trots detta är det vanligt med klagomål över att yngre forskare far till USA för vidareutbildning eller inspiration i stället för att uppsöka ett universitet eller laboratorium i annat europeiskt land. Inte sällan lär européer av olika nationalitet känna varandra under gemensam vistelse i USA! ESF har på olika sätt försökt stimulera intern mobilitet för att i någon mån skapa balans mellan europeiskt och amerikanskt.

Humaniora har det ganska annorlunda ställt. Den nationella orienteringen är mycket stark. Publicering på hemspråket dominerar. (Främmande språkämnen följer naturligtvis ett något annat mönster.) I den mån internationella grupperingar tagit form är de framförallt regionala: de nordiska länderna, de tysktalande länderna, Medelhavsländerna. Frankrike och Storbritannien är oftast sig själva nog. Folk känner inte varandra kors och tvärs som naturvetarna gör långt ner i de yngre leden. Och när någon söker ta ett initiativ och samla en internationell arbetsgrupp under några dagar har nästan ingen tillräckligt med respengar. Det senare betraktas som en självklar men rätt obetydlig post i de flesta naturvetenskapliga institutioners budget. Humanisterna behöver månader av förberedelse för att hitta några få tusen kronor till att korsa en bit av Europa. USA intar i regel inte någon särskilt framträdande plats som resmål. Det är för dyrt.

Samhällsvetarna intar en mellanställning. Somliga ämnen har väl utvecklade internationella länkar. Andra är mer nationellt isolerade. Mobiliteten är högre än hos humanisterna. Men den förefaller vara mer understödd av internationella politiska, ekonomiska och sociala organ än representera helt inomvetenskapliga företag. Det starka idémässiga beroendet av USA har efter kriget varit mycket likt naturvetarnas, men tycks under det senaste årtiondet ha avtagit, vilket väl sammanhänger med återknytningen till tanketraditioner från förra seklet och de första årtiondena av 1900-talet.

Jag har det intrycket, att de svenska forskarnas uppträdande inte avviker från det allmänna mönster, som nyss tecknats. Men att den nationella, eller i bästa fall regionala, isoleringen nu är regel behöver ju inte medföra, att den permanentas från svensk sida. Det är väl omvittnat, att det bästa sättet att orientera sig om forskningsläget inom ett visst område är att samtala med de personer, som ligger långt framme inom det. Detta behöver inte nödvändigtvis ske vid konferenser. Några veckors informell vistelse vid en institution kan vara mer givande. Ett viktigt, och jag tror på det hela taget billigt, sätt att stimulera forskning, är att understödja personliga kontakter. Det skulle säkert ge gott utbyte att försöka bringa humanisternas rörlighet i nivå med naturvetarnas och göra det med minsta möjliga inslag av formaliteter.

De resestipendier, som står till universitetens förfogande, har urholkats av inflation och blivit utsatta för hårdare tävlan genom tillkomsten av nya discipliner. Jag har positiv erfarenhet av betydelsen av Riksbanksfondens ganska generösa inställning till resekostnader. Men stödet är knutet till dem som har anslag till projekt. Sett ur forskarnas synvinkel kan det vara lika befogat att man får tillfälle till att orientera sig i forskningsterrängen redan på idéstadiet, innan något projekt tagit form. För övrigt passar det inte alla att arbeta sig framåt inom ramen för sådana paketlösningar, som projekt kommit att utgöra.

En påfallande minuspost i nuvarande förutsättningar för humanistisk forskning - och för övrigt också annan - är vår ensidiga inriktning på engelskspråkig litteratur. Det är svårt för flertalet av studenterna att tillgodogöra sig tyska och franska texter, trots att skolan fortfarande borde kunna ge kunskapsunderlaget för det. Inte ens norska och danska texter är välkomna. Man har naturligtvis skäl att beklaga, att vi före andra världskriget var nästan helt infångade i den tyska kultursfären. Reaktionen mot detta har gått för långt, när vi nu i stället har hamnat i ett motsvarande beroende av den engelsk-amerikanska.

Det finns dock ett nyvaknat intresse för kontinentala tankeströmningar, såväl äldre som nutida. Men man finner vid genomgång av litteraturreferenser, att dessa ofta förmedlas antingen indirekt via amerikanska andrahandspresentationer eller också genom översättningar till engelska. Det är oundvikligt, att ursprungstexterna i viss mån förvanskas. Just detta är ett problem, som inte är besvärande inom det naturvetenskapliga området, men däremot inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga.

Provinsialism är naturligtvis inte ett särmärke för oss i Sverige. Vi har i genomsnitt mycket goda kunskaper i åtminstone det dominerande främmande språket. Tyskarna accepterar numera också att begagna engelska i internationella sammanhang. Akademiker i Frankrike, England och Amerika är däremot i regel helt hänvisade till sitt eget språk. Så är alldeles särskilt fallet i Amerika. Holland är å andra sidan föredömligt beträffande bredden i språkkunskaper. Även latin och grekiska har där behållit en mycket starkare ställning än hos oss.

Utvecklingen här är beklaglig. Bredd i språkkunskaper är ett av de effektivaste medlen som ett litet land kan utveckla för att göra sig internationellt gällande. Man kan tillgodogöra sig och kombinera idématerial kommande från vitt skilda håll på ett bättre sätt än de kan, som är helt inneslutna i sitt eget språkområde, låt vara att detta är omfattande. Sett i ett allmänt europeiskt perspektiv skulle naturligtvis ett återvinnande av vår tidigare situation, då det fanns användbara studentkunskaper i tyska, engelska och franska, fortfarande leda till en begränsad utblick. Syd- och Östeuropa och ett så viktigt land som Holland skulle fortfarande ligga utanför de flestas horisont. I dessa senare fall kan en bredare orientering knappast uppnås annat än genom översättningar till svenska. Sådana översättningar borde rimligtvis vara intressanta också för forskare i de övriga nordiska länderna.

Det ligger utanför ett forskningsråds uppgifter att påverka de studerandes språkkunskaper eller den språkliga sammansättningen av kurslistor. Vad som kunde göras som ett steg på halva vägen, vore att understödja översättning till svenska av centrala kontinentala verk, klassiska eller moderna. Med verk avses här inte enbart böcker utan också uppsatser. Ett sådant förslag kan tyckas gå tvärt emot vad som sagts förut. Men det gör så bara vad rör utvecklingen av den språkliga kompetensen. Sambandet med den europeiska omgivningen skulle bli förstärkt. Och i varje fall när det gäller tyska är det lättare att nå en mer innehållstrogen översättning till svenska än till engelska. För övrigt finns det en myckenhet vetenskaplig litteratur av intresse, som aldrig översatts ens till engelska.

Mitt förslag är att man utför en allmän genomgång av idégivande europeisk litteratur, undersöker vilka som redan finns tillgängliga på svenska, och sedan gör ett urval av övriga för översättning. En klassikerhylla av det slaget skulle spela stor roll för att åter på ett ganska brett sätt förankra oss i en europeisk tanketradition. Ett sådant företag kan inte åstadkommas utan central organisation och subvention.

Man måste givetvis också tillse, att volymerna blir tillgängliga att köpa genom bokhandeln under årtal framåt. Förlagens nuvarande vana att slänga böcker med låg årlig omsättning på sopbacken efter tre års tid är inte acceptabel för den typ av litteratur som här avses. Återigen finns det skäl att peka på skillnanden mellan naturvetenskaplig och humanistisk-samhällsvetenskaplig litteratur. Inom det förra området bygger man i regel vidare på vad de närmaste föregångarna utfört. Äldre skrifter har bara idéhistoriskt intresse. Inom det senare området är sambandet bakåt en av poängerna. Det finns egentligen ingen gräns bakåt för var det finns att hämta både centrala idéer och användbara sakuppgifter.

Det historiska perspektivet

Humanioras traditionella styrka ligger i den starka betoningen av det historiska perspektivet. Detta torde vara betydelsefullare ju snabbare och mer genomträngande samhällsförändringarna fortgår. Den kunskap för tillverkning av nyttigheter, som kommit att bli så starkt betonad, behöver balanseras av sådan kunskap som är överblickande och orienterande. Utan ett sådant perspektiv överskattar man lätt nyhetsvärdet i det som utger sig för att vara nytt och förbiser eller underskattar man risken att tidigare uppnådda värden oavsiktligt slås ut av det som nyordnas eller tränger sig på. De nya sätten att kommunicera utan papper och de stigande anspråken på uppmärksamhet med global räckvidd ger nu en utomordentligt stor tyngd i vårt medvetande. Det är inte alldeles obefogat att tala om ett kommande historielöst samhälle. Men att skära av sig från möjligheten att lära av det förgångna är oekonomiskt i den meningen att mycket i nuet blir obegripligt och framtidsbedömningarna ännu mer osäkra än de redan är. Dessutom berövar man vår bild av livets villkor mycket av sin färgrikedom.

Mer behöver knappast sägas om vikten av historisk forskning. Däremot finns det naturligtvis en rad möjligheter att vidga denna forskning i olika riktningar. Forskningens tonvikt vid gången tid tycks ha haft den anmärkningsvärda bieffekten att undersökningar ofta avbryts innan de når in i nutiden. Naturligtvis finns det många undantag. Men kvar står intrycket, att många forskare skyggar inför det nyligen eller just nu aktuella, utan att det valda problemet egentligen motiverar det. Olika skäl kan förmodligen anföras, till exempel att källmaterialet blir ohanterligt eller oåtkomligt eller att skeenden först så småningom kan avvinnas gripbara mönster. Ibland ses saken som en avgränsningsfråga mellan kunskapsområden. Vad som är nutida anses ligga inom samhällsforskningens domän. En sådan åtskillnad är knappast sakligt motiverad även om den råkar stämma med praxis.

I och för sig har just nuet inget företräde före vilket annat tvärsnitt i tiden som helst. Men eftersom handling är framåtblickande och förståelse tillbakablickande får den historiska erfarenheten sin bästa styrfunktion just där det gångna och det kommande hänger ihop. Därför ter det sig önskvärt att så ofta det låter sig göra undvika klyftan mellan det historiska och aktuella.

Det är en smula egendomligt att observera, hur praktiska prestationer med naturvetenskaplig anknytning inte tycks ha betraktats som kulturella bidrag av humanisterna. Idé- och lärdomshistoria, respektive vetenskapshistoria är numera väl förankrade humanistiska discipliner. Däremot befinner sig teknikhistoria bara i sin början medan medicinhistoria tills nyligen bedrivits endast i amatörmässig form. Det är visserligen aktningsvärt att äldre företrädare för teknik och medicin arbetar med sina ämnens historia. Men de väljer företrädesvis ett inre tekniskt perspektiv. Sin verkliga betydelse kan dessa områden inte få förrän utvecklingsförloppen sätts in i sitt allmänskulturella och samhälleliga sammanhang.

Givetvis krävs det alldeles speciella kunskaper inom de båda områdena plus historisk skolning för att invändningsfria resultat skall kunna nås. Det är inte lätt att i dagens universitetsväsen förvärva en utbildning, som överbryggat fakultetsområden. Det administrativa systemet har inget emot att en blivande musikhistoriker skaffar sig erforderliga kunskaper i instrumentlära och praktisk musikutövning, men det sätter upp höga barriärer för den som skulle vilja gå i tillräcklig lära i teknologi eller medicin för att sedan ta upp ett humanistiskt studium av dessa områden. Om det historiska perspektivet på vår samhällsutveckling skall kunna breddas till de områden, som nu är drivande, så är det nödvändigt att gränsöverskridande studier underlättas.

Ett av de möjliga sätten att närma sig också främmande kunskapsområden är det biografiska. Vetenskapligt dokumenterade levnadsbeskrivningar är vanliga inom litteratur- och konstvetenskap. Men i övrigt tycks biografien inte ha någon stark ställning i svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Detta är möjligen en ytlig bedömning, men det allmänna intrycket är, att personer behandlas med hänsyn till någon av sina roller: Ellen Keys idéer om kvinnans situation, Fridtjuv Bergs pedagogiska insatser, Harald Hjärnes statsvetenskapliga tänkande och så vidare. Personen sedd från alla sidor som ett livsöde i sin tid blir sällan behandlad, trots att detta skulle vara ett nära till hands liggande sätt att belysa relationen individ-samhälle eller få kontextuellt perspektiv på naturvetenskapliga eller tekniska insatser. Det är ganska lätt att göra en förvånansvärd lista på framträdande svenskar, som aldrig bestått någon biografi. Den typen av uppgift tycks man helst överlåta till journalistisk behandling eller till författare som talar i någon sak med en biografi som instrument.

Biografier har inte bara ett historiskt intresse som konkreta sätt att återuppliva det förgångna. De kan också ge bidrag till den levande kulturen genom att visa fram "modeller" för läsare som ännu har livet framför sig. För den delen också avskräckande exempel.

Nära besläktad med biografins bidrag till vidmakthållandet av det historiska perspektivet är den ljud- eller videobandsupptagna självbiografiska berättelsen. Historiker är säkert med rätta skeptiska beträffande sanninghalten hos personliga minnen. Samtidigt är det svårt att förneka, att den muntliga framställningen kan ge upplysningar, som aldrig kommer fram i skrivna dokument. Med tanke på att det personliga brevet är på väg att försvinna vore det nog välbetänkt att för framtida historiskt bruk ordna upp en systematisk verksamhet inom området muntlig historia.

Inte bara tillgång till resultaten av historisk forskning hör till ett verksamt historiskt perspektiv. Dit hör också kunskapen om och bevarandet av resultaten av tidigare generationers insatser. Detta bevaras och hålls tillgängligt på flera sätt: i vårt minne av erfaret och läst, i språkliga uttryck, i skrivna och tryckta texter, i bilder och ljudband, i byggnader och föremål.

Beträffande en del av dessa ting kan man idag iaktta drag i Sverige, som ger anledning till funderingar. När man föreläser eller samtalar med studenter lönar det sig dåligt att försöka tydliggöra något genom att hänvisa till en för alla gemensam litteraturbakgrund. Ingenting har ersatt bibeln och psalmboken som allmän källa till målande uttryck och liknelser. Slagnumren i den äldre skönlitteraturen tycks inte längre vara någorlunda allmän egendom. En lättvindig metod att jämföra europeiska länder i detta hänseende är att studera utbudet av pocketböcker till resenärers uppbyggelse i bok- och tidningshörnet på de stora flygplatserna. Huvuddelen av läsmaterialet utgörs naturligtvis överallt av kolorerad veckopress, kriminalhistorier och dylikt. Men på kontinenten finns det också riklig tillgång till billiga utgåvor av landets och världslitteraturens klassiker. I Sverige träffar man inte ens på liknande serier av de egna. Man kan kanske hänvisa till ekonomiska realiteter i ett litet språkområde som en förklaring till skillnaden. Men kvar står ändå frågan om vi inte blivit sämre än andra i att vidmakthålla ett litteraturarv att ha till hands som gemensamt referensmaterial.

Den nyss antydda situationen skall ses mot bakgrunden av att informationsteknologin äter sig in på de pappersburna texternas område. Det skall naturligtvis mycket till för att den seriösa litteraturen skall bli berörd. Men tidningarna kommer uppenbarligen snart in i farozonen. Någon kampanj för att "rädda boken" skall rimligen inte behövas. Däremot är det svårt att tänka sig, att språket skall förbli oberört av att i regel omtänksamt formade permanenta texter i allt större utsträckning byts ut mot snabbt tillyxade obeständiga sådana. Minnesinnehåll och minnesförmåga lär inte heller förbli immuna. Om dessa ting kan man bara ha vaga förningar. Men nog tycks nya uppgifter avteckna sig för en framtida språk- och kulturvårdande forskning. Fastän det låter paternalistiskt i överkant kanske det skulle vara befogat att försöka kasta ankar i förändringsfloden genom att ställa samman och subventionerna en klassikerhylla av böcker motsvarande den samling stamsånger man en gång hade i skolan och som nu tycks vara på väg tillbaka i reviderad form.

Kvalitativ tillväxt

Kvalitativ tillväxt kan knappast tänkas bli en ledande ekonomisk princip utan en djupgående kulturell omställning i riktning bort från de kvantitetskriterier, som nu gäller inom de flesta områden. Vi har erfarenhet av att naturvetenskapen, framförallt via teknologin, är en stark förändringskraft i den materiella samhälls- och kulturutvecklingen. Det är inte lika tydligt på vad sätt kulturvetenskaperna skulle kunna aktivt medverka i en kvalitativ utveckling. Men uppgiften finns som en utmaning. Kvalitetskriterier, tagna i sin vidaste mening, kan ge antydningar om nya eller föga upparbetade problemområden. Vid diskussionen av dessa är det inte ändamålsenligt att ta hänsyn till den existerande disciplinstrukturen med de gränser och ödemarker, som denna gett upphov till. Det är bättre att stanna på ett mer allmänt plan.

Frågan om kvalitet, sedd ur mänsklig synpunkt, är bland annat knuten till problemet med att få splittrade kunskaper att hänga ihop bättre än de gör för närvarande. På den naturvetenskapliga och tekniska sidan finns det tydliga strävanden att komma till rätta med avigsidorna i kunskapens fragmentering med hjälp av nya tankemönster. Den så kallade systemanalysen avser att vara ett dylikt instrument. Man ägnar uppmärksamhet åt sådana företeelser som komplexitet och självorganisation i naturen och prövar också dessa idéer på samhällsfrågor. Dessa strävanden borde kunna berikas från humanistisk sida med det som nu fattas, nämligen en kulturprodukternas "formlära", som tog sin utgångspunkt, dels i forskning om människans samlade sinnesutrustning och dels i det växande historiska och antropologiska vetandet om språk, seder och föremål.

Bristerna i omsorgen om den estetiska sidan av tillvaron är ett av den kvantitativa tillväxtens mest slående (nedslående) kännetecken. En kritik av dessa brister begränsar sig inte till vad som skall anses som vackert eller fult utan berör framförallt den utbredda likgiltigheten för samspelet mellan de signaler, som våra sinnen utsätts för på grund av kulturprodukternas yttre skapnad. Man kan som exempel tänka på den nuvarande hanteringen av våra bokstäver. Bokstäver är visserligen var för sig små ting. Men de kommer emot oss i massor och utgör därför en betydande del av miljön. Boktryckeriet förvaltar en flerhundraårig tradition som innehåller en solid erfarenhet om hur enskilda bokstäver och hel text skall se ut för att medge flytande och behaglig läsning. Men nu har tillverkarna av bildskärmskrift kastat kunskaperna från detta fina konsthantverk överbord - om de ens hört talas om det - och det begärs av oss att vi glada i hågen skall gå tillbaka till något slags fyrkantig och prickflimrig runskrift långt under Gutenbergs standard. Det är möjligt att maskinerna inte kan bättre. Men det är inte det som är poängen. Frågan

ligger djupare än så. Hur kommer det sig, att vi har så lite av estetisk kulturbevaringsdrift, när vi anammar det vi kallar för framsteg?

Exemplifieringen kunde utökas till hanteringen av naturen, till den byggda miljön och inte minst till ljudmiljön, som har genomgått dramatiska förändringar på några få årtionden. Musik växte fram som beståndsdel i arbetsmoment och festlig samvaro, i sakrala och militära händelser. Den fick betydelse genom sitt direkta samband med verksamheter. Nu är den en smygande och ofrånkomlig bakgrund i varuhus, hissar, taxibilar och flygplan. Återigen, hur kommer det sig att människor i allmänhet accepterar detta intrång som tecken på framsteg?

På tal om musik ligger det nära till hands att peka på att vi nästan helt saknar känsla för tidens uppträdandeformer i det västerländska industrisamhället. Modultänkandet, som är vitt utbrett i formgivningen av artefakter (hus, bokstäver och legoklossar) har kommit att helt dominera tidsorganisation och tidsuppfattning. Där finns inte plats för någon biologiskt eller estetiskt betingad rytmik. Även detta faktum är problematiskt. Stressforskarna har tydligt visat på de hälsorisker, som ligger i bristen på överensstämmelse mellan en sekundmekanisk tidsordning i arbetsmiljöer och biologiska processer. Men dessa mätbara psykofysiologiska konsekvenser är bara uttryck för en del av den torftighet, som präglar vårt handskande med tidsdimensionen. Människorna i många mindre industriellt påverkade kulturer lever i händelsestrukturer, som ger rik betydelse åt perioder och tidpunkter på ett sätt som möjligen har funnits hos oss men "rationaliserats" bort. Om man så vill kan det uttryckas så, att livet i dessa kulturer präglas av rytmerna hos en subtonal musik. Behöver vi nödvändigtvis avstå från motsvarande värden?

De produkter och förehavanden i omgivningen, som vi alltid måste samspela med, borde vara lika mycket värda att betrakta med kulturforskarens ibland uppskattande, kanske oftare kritiska, blick som tavlor, romaner och kompositioner. Detta naturligtvis främst därför, att de i så mycket större utsträckning är källa till våra upplevelser.

Om man utgår från att kvalitet i verkligt bred mening skulle bli ett nyckelord i framtidens förståelse av vad som menas med välstånd, så förutsätter de många tvärförbindelserna i tillvaron att begreppet tas på allvar inom alla områden. Ett samhälle, som har råd att kosta på sig en tekniskt avancerad kommunikationsteknologi bör också ha råd att utveckla innehåll och form hos de alster som förmedlas. Det är absurt att som nu ofta sker låta nya material och konstruktionsprinciper förfula bruksföremål, byggnader och landskap. Det ter sig otillfredsställande att låta teknologin ta över arbetsuppgifter och föranleda ett minskat antal mänskliga arbetstimmar, om man inte samtidigt bereder marken för en innehållsrik livsmiljö utanför produktionsapparaten. Alla dessa kvalitetsfrågor hör till kulturområdet lika väl som litteratur, konst och musik.

För såväl forskning som praktik rör sig saken om att återuppliva den ursprungliga dubbelbetydelsen av begreppet konst, som innefattade både praktiska färdigheter och förehavanden och "finkulturella" arbeten. Det borde te sig som en fascinerande uppgift att genom forskning och undervisning få människors föreställningsvärld så genomsyrad av en ny estetisk grundton, att den blir stark nog att hålla stängen mot snäv rationalitetsfanatism och kommersiella knep. Humaniora skulle kunna ta på sig betydande uppgifter inom områdena "teknologikritik" och "miljökritik".

Arbetstid och fritid

I en situation, som kräver mindre och mindre tidsinsats till förvärvsarbete, får livsinnehållet i övrigt allt större betydelse. En utveckling i den riktningen berör humaniora på flera sätt.

Tidigare påpekades, att förvärvsarbete blivit det dominerande medel, som upptar både män och kvinnor i de större ekonomiska och sociala sammanhangen. Det är framförallt i förvärvsarbetet man gör sig gällande som person och bygger upp sociala kontakter. Nu kan man som sagt förutse möjligheten, att den ordningen sviktar. Om detta skulle inträffa behövs positionssystem, som tillhandahåller alternativ. För yngre människor erbjuder idrotten sedan länge ett sådant alternativt system, något som för övrigt understryker lekens betydelse även i vår kultur. På sikt borde en växande nisch kunna bli tillgänglig också för kulturella verksamheter av många slag. Ett startkapital finns redan inom folkrörelser och studiecirklar.

Även om man i fortsättningen med hjälp av sysselsättningspolitiken skulle lyckas förse alla vuxna med en position inom förvärvslivet bör man räkna med att samhällets tidsorganisation ändå kommer att förändras. Detta kan gå snabbt inom vissa delar av systemet. Sänkningen av pensionsåldern är redan på gång, en förändring vars konsekvenser bör ses mot bakgrunden av att det för många återstår flera årtionden av liv med god hälsa. Mera undanskymd är en utveckling, som gör att fler och fler arbetsuppgifter lösgörs från schemalagt timarbete. Det blir den fullgjorda arbetsuppgiften som arvoderas, inte de i förväg fixerade timmarna på en arbetsplats.

Det är rimligt att tänka sig, att den tid som var och en är herre över till viss del kommer att begagnas till egenproduktion i den utsträckning omständigheterna i övrigt medger detta. Tänkbart är också, att fler vårduppgifter än nu måste tas om hand genom frivilliga insatser. Kvar står ändå sannolikheten för att det vakuum, som det regelbundna, livslånga lönearbetet lämnar efter sig, kommer att stå till förfogande för helt och hållet kulturellt motiverad verksamhet.

Det är rätt motbjudande att tänka sig en toppstyrd, regelrätt planering av tillvaron utanför förvärvsarbetets ram. Men om nyskapande lokala experiment skall kunna utföras och en spontan vidare utveckling komma till stånd, blir det säkert nödvändigt med vissa politiska ställningstaganden från statens, kommunernas och inte minst fackorganisationernas sida. Den uniformitet i regelstyrningen, som nu gäller, måste till exempel bringas att ge utrymme för variationer.

En ny ordning erbjuder både forskningsuppgifter och en potentiell arbetsmarknad för personer med humanistisk utbildning. Samhällsforskningen, särskilt den europeiska, har redan visat ett ganska omfattande intresse för dessa frågor. I exempelvis Frankrike finns en sociologiskt inriktad förening och tidskrift med namnet "Temps Libre". Men hittills tycks området i stort sett ha fått vara i fred för humanisterna om man bortser från sådana bidrag som Huizingas nu klassiska bok "Homo Ludens". Kunskapsluckan är inte så underlig, eftersom frågans nutida form är förut okänd i europeisk socialhistoria. Förr var det bara en liten men förmögen och inflytelserik överklass, som drabbades av fritidens plåga. Det omvända - stora mängder lediga människor med begränsade medel - har inte förekommit hos oss annat än under begränsade krisperioder. Ironiskt nog utgör feodaltidens kulturskapande fortfarande ett kapital, som spelar stor roll i nutidens fritidsliv i form av strövområden, parker, musik, konstsamlingar och slottsbyggnader. Hur en framtida masskultur med

motsvarande kvalitéer skall se ut är en öppen fråga. Den handlar inte bara om organisation utan också och kanske framförallt om innehåll. Risken är stor för en dominans av helt passiv massmediakonsumtion. Det ter sig som en viktig och intressant framtidsuppgift att hitta vägar bort från det passiva gloendets nirvana. Man kan knappast vänta sig att forskning i och för sig leder till nyskapande insatser. Men den kan ändå ge betydelsefulla bidrag genom att belysa behov, återuppliva glömda kunskaper och studera kreativitetens villkor.

Datorn och humaniora

Datoriseringen har sedan några år tagit vägen in också bland humanisterna, om än i mindre utsträckning än bland andra vetenskapare. Det finns åtminstone en internationell tidskrift, som enligt sin titel är ägnad åt denna korsning av kunskapsområden, nämligen "Computers and the Humanities". Strödda uppsatser med besläktat innehåll påträffas i många andra tidskrifter och böcker.

Datalingvistik är ett exempel på ett livaktigt utvecklingsområde. Inom detta är statistiska studier av ord och ordsammanställningar ett förhållandevis elementärt fält. Olika former av språksimulering och översättning är däremot avancerade arbetsområden, som börjar sudda ut gränsen mellan språkvetenskap och psykologi. Man kan åtminstone föreställa sig att s k "pattern recognition" kan bli intressant för konst- och musikforskare.

Exemplen, som säkert skulle kunna utökas, antyder att datorn invaderar humaniora på två nivåer. Den första nivån gäller relativt enkelt slavarbete: sortering och tabulering av data, litteratursökning och dylikt. På den andra nivån går man mänsklig problematik nära in på livet genom att betrakta datorn som en hjärna i stånd att imitera perception, inlärning, språkbehandling och problemlösning, kanske till och med konstnärligt skapande. Det är självklart så att ingen av nivåerna länge till kan förbigås av humanisterna, allra minst den andra.

Datorn har naturligtvis på gott och ont kommit för att stanna. Detta är ett problem. Det är nog inte obefogat att anta, att åtminstone den mer avancerade databehandlingen inte ligger väl till för sådana forskare som inte har fått matematisk träning i skola och grundutbildning. Det borde därför nu vara på tiden att utreda vilka kompletterande utbildningsbehov, som skulle behöva tillgodoses som förberedelse till forskningsarbete. Även om det normala blir, att programarbete utförs av assisterande experter, visar erfarenheten, att en beställare måste äga åtminstone översiktlig kunskap om på vilka sätt hans behov kan tillgodoses och vilka egenskaper framkomma resultat har.

Datoriseringen sedd som en allmän samhällsföreteelse ålägger humanisten ett speciellt ansvar. Det gäller först och främst att ta tekniken i bruk på ett lagom entusiastiskt sätt. Det är till och med möjligt, att det studium, som kallas artificiell intelligens, har fler positiva sidor för den humanistiska kunskapsutvecklingen än vad som verkar troligt vid första ögonkastet. I varje fall hävdas den uppfattningen av den brittiska filosofen Margaret Boden i boken "Artificial Intelligence and Natural Man" (1977). Hon säger där bland annat: "Contrary to what most people assume, this field of research has a potential for counteracting the dehumanizing influence of natural science, for suggesting solutions to many traditional problems in the philosophy of mind, and for illuminating the hidden complexities of human thinking and personal psychology. The common view that machine research must tend to display

us humiliatingly to ourselves as 'mere clockwork' is false." "Far from showing that human beings are 'nothing but machines', it confirms our insistence that we are essentially subjective creatures living through our own constructions of reality (among which science itself is one)."

Men datorerna är nu inte bara slavarbetare och forskningsinstrument. De är också på väg att penetrera produktionen och samhället i övrigt för administrativa ändamål. Sammankopplingen med telekommunikationerna gör omställningseffekten så mycket mer genomgripande. Nu är det ganska regelbundet så, att innovationer, när de slår igenom på bredden, får konsekvenser som inte insågs från början. För den saken har vi aldrig utvecklat någon beredskap. Det borde äntligen ske. Det är tämligen uppenbart, att vi med datoriseringens spridning kan förvänta samhällsorganisatoriska, sociala och psykiska effekter.

Datorn och samhällsutvecklingen har förvisso redan i hög grad uppmärksamats inom forskningen. Litteraturen har på få år blivit stor och svåröverskådlig. Av rätt naturliga skäl har man dock i första hand inriktat sig på de nya situationer, som de förvärvsarbetande möter i fabriken eller på kontoret. Ett material om denna sak finns nu exempelvis tillgängligt från den internationella konferens mellan psykologer, läkare och företagsansvariga, som Forskningsrådsnämnden (genom Salfo) och FA-rådet anordnade vid Aspen Institute i USA hösten 1984 under namnet "Ancient Humans in Tomorrow's Electronic World". Tonvikten lades vid den stressforskning, som avslöjat viktiga samband mellan automatiseringen å ena sidan och psykiska och fysiologiska reaktioner å den andra. Samtidigt diskuterades de organisatoriska konsekvenserna av denna kunskap.

Såvitt jag kan förstå är arbetsplatsperspektivet emellertid bara en del av det som blir av betydelse. Mer subtila är de möjligheter och hot, som ligger närmare humanioras intresseområden. De kommande generationernas begreppsbildning, tankeapparat, kommunikationsförmåga och estetiska uppfattning kan inte förbli opåverkad av att det spektrum av stimuli, som de möter i det dagliga livet, blir annorlunda än det varit. Det borde vara ett viktigt och spännande arbetsområde att utforska "The ecology of mind" (för att låna ett uttryck från antropologen Gregory Bateson). Det är möjligt att kulturvårdande insatser av ett alldeles nytt slag kan visa sig behövliga, sedan sambandet mellan sinnesupplevelser och det medvetnas och omedvetnas inre möblering kartlagts. Utan hjälp av metaforer kan vi inte säga mycket, i varje fall ingenting nytt. Upplevelsen av organiskt liv och mekaniska konstruktioner skapade rikliga förråd av material till metaforer, något som kanske tydligast framgår av poesi.

Vad kommer ett knapptryckarsamhälle att ställa till förfogande, som för binder själen med fingertopparna? Blir inte konfrontationen med den materiella världen alltmer färdigförmedlad och därmed alltmer ointressant utom för den lilla grupp som är konstruktivt sysselsatt med programvaran? Genom sin kultur har människan i hög grad lösgjort sig från den biologiska evolutionens villkor. Priset är att hon måste skapa sig själv, vilket sker med hjälp av de intryck, som den ärvda kulturen gör på varje ung person. Därmed blir rimligtvis inte bara andras ord och beteenden utan umgänget med hela omgivningen av betydelse. Datoriseringen är ett utmärkt tillfälle att studera denna bildningsprocess.

Sven-Eric Liedman

HUMANIORAS FRIGÖRELSE

På de följande sidorna presenterar jag några idéer om humanistisk forskning och dess välfärd. Det är ett knippe förslag och inte en traktat, än mindre en avhandling. Jag har fått fria händer och försöker nu begagna mig av dessa fria händer.

Först ämnar jag säga något om humanistisk forskning och vad den kan användas till. Jag tar upp den traditionella anknytningen till universitetet. Behöver vi särskilda humanistiska forskningsinstitut? Förhållandet mellan forskningen och forskningsråden är ett viktigt och centralt tema; min lilla PM innehåller några kritiska tankar om vad jag kallar "projektkarusellen". Den humanistiska forskningens förhållande till opinionsbildning och kulturdebatt är värt sin egen undersökning, varom här görs vissa antydningar. Det viktiga förefaller mig vara, att forskningen på samma gång kan vända en "bred" och "folklig" sida utåt mot samhället och bevara en inre "smal" samling kring interna forskningsproblem. Utan det ena kommer den att förtvina i isolering, intresse för metodiska finesser och problemtorka; utan det andra kommer den bara att spegla tankemoden och opinioner och inte utveckla ny kunskap.

En stor fråga som här kommer att beröras med samma flyktighet gäller forskningens innehåll, eller mera bestämt: ska den humanistiska forskningens förstärkning gå till så att den anvisas nya viktiga områden dit tjänster och projektanslag koncentreras? Jag ställer mig mycket skeptisk till denna - annars brukliga - metod. Inom de flesta humanistiska fält är det fåfängt att blott utropa: Här behövs kunskap! Varsågoda, här är pengarna. Svårigheterna har att göra med den typ av kunskap som utvecklas inom och genom den humanistiska forskningen. Men i så fall måste humaniora "profileras" med andra medel; jag kommer här bara att antyda i vilken riktning det kan ske.

Det finns åtskilliga viktiga frågor som jag inte kommer att ta upp på dessa futtiga sidor, t ex frågan om förhållandet mellan svenskt och internationellt (vad skriver man lämpligen på svenska och vad på engelska - eller tyska, franska, spanska...?) eller problemet med forskarkarriärens traditionella osäkerhet contra LÄTUS:s favorisering av livstidsanställda halvforskare som kommer att försvåra nyrekryteringen under årtionden framöver. Sådana problem kommer mina bidrag förutom att stå i centrum för uppmärksamheten i den humanistiska forskningsvärlden.

1. Till vad nyttar det?

Det är en kär stridsfråga vad det är som ytterst bestämmer en vetenskaps inriktning och utveckling. Det finns de som hävdar att denna process först och sist bestäms av inre vetenskapliga faktorer - problem som ställs, metoder som kommer till användning, teorier som utvecklas. Andra fäster sig främst vid vetenskapens organisatoriska inramning, åter andra vid världsbilder som är i omlopp runtomkring vetenskapen. Här kommer jag att hävda att vetenskapens öden först och sist bestäms av den användning den har. Det är inte fråga om ett enkelt orsakssammanhang. Snarare rör det sig om en intrikat selektionsprocess, där många andra omständigheter bestämmer vad som blir föremål för urval.

Vi kan skilja mellan tre typer av användning. En av dem är överhuvud inte aktuell när det gäller humaniora, om inte på synnerligen indirekta vägar (som sporre eller inpiskare; och den betydelsen är omöjlig att skatta). Det är det materiella bruket, den materiella nyttan, vilken i så rikt mått tillkommer diverse naturvetenskaper och innebär att vetenskapen förbättrar den materiella produktiviteten. - Den andra typen, den administrativa, är däremot av omedelbar betydelse för humanistisk forskning. Den innebär kort och enkelt, att vetenskapen används för att förbättra och förfina metoder för att administrera olika delar av samhället, först och sist statsapparaten som politiskt och juridiskt system men därtill mycket annat, t ex skolan, sjukvården, ja även företagen som ju innebär mäktiga och ständigt växande administrativa problem. Den administrativa användningen är kort och gott ett slags samhällsteknik i analogi med den "vanliga" teknik som i moderna tider kommit att stå naturvetenskaperna så nära.

Humanistisk forskning har inte sällan lockats av den administrativa användningens bastanta nytta, inte minst sedan samhällsvetenskaperna kommit att expandera så kraftigt tack vare sin låt vara växlande och osäkra, men ändå viktiga roll för den samhälleliga ingenjörskonsten. När humanisterna lockats av en sådan användning har de också kommit att inrikta sig på sina metoder: det gäller som vi sett att utveckla användbar teknik. Filosofin kommer att betraktas som en metod att analysera bort tankevärdig och språklig oreda som hämmar samhällsmaskineriet, historien som ett sätt att nå en bättre källkritisk observans varigenom en mängd hämmande och okritiska vanföreställningar elimineras.

I själva verket är den administrativa nyttan av humaniora synnerligen begränsad; de humanistiska studierna ter sig som omvägar i förhållande till ett sådant mål. Lockelsen har däremot präglat vad humanisterna företagit sig och även vad diverse makthavare förväntat sig av dem. Detta har bidragit till den mångomtalade "krisen".

Humanioras fruktbara användning är i stället den ideologiska, vilken i samma mån innebär den ideologikritiska. (Det finns troll i ordet "ideologi", och därför skulle jag gärna bruka en neutral beteckning, t ex kort och gott i-användningen.) Att en vetenskap får ideologisk användning innebär kort och gott att den får brukas till att påverka människors föreställningar om verkligheten (alltifrån daggmaskarna till Gud). Den ideologiska användningen är traditionell: den var länge den dominerande. Den spelar än idag en viktig roll även i natur- och samhällsvetenskaperna. Naturvetarna ger oss sin "världsbild". Med humanisterna förhåller det sig så, att den ideologiska användningen är den främsta raison d'etre för deras verksamhet. Det är ytterst genom att influera gängse föreställningar om historien, de filosofiska frågorna, konsten, kulturen, språket eller religionen som deras forskning blir användbar. I ett samhälle där målrationaliteten snarare än värderationaliteten sitter i högsätet blir därför humanioras position ganska prekär. Men det är en chimär att jaga efter annat slags nytta, dvs att söka utveckla en eller annan teknik att bruka i samhället. Humanisterna behöver teknik för sitt inre vetenskapliga arbete (källkritik, filosofisk analys osv) men det är inte genom att sprida dessa tekniska färdigheter som de gör sig outhärliga; färdigheterna kan utvecklas humanisterna förutan. Däremot bör humanisterna ikläda sig rollen av kritiker av det hävdvunna eller det för tillfället uppskattade.

För att göra en lång historia kort, så visar det sig att en vetenskap som har en huvudsakligen ideologisk användning svårligen kan blomstra om den inte ger sig i kast med de breda perspektiven, de allmängiltiga problemen, de vittsyftande teorierna. Historieforskningens främsta samhällsuppgift är att berätta för icke-historikerna hur det förflutna förlöpt. Om den bara ger en flik av detta förflutna, kommer den antingen inte alls att väcka uppmärksamhet eller också ge upphov till följdfrågor: "Var det också så på andra håll, under andra tider...?" Alla dessa stora, "ovetenskapliga" frågor omgärdar forskningsresultatens väg ut i världen. Människor vill ha en bild av historien, av samhället, av naturen, och inte skärvor.

Det leder till svårigheter som vi alltid kommer att tvingas leva med. Utåt sett måste humanistisk forskning vara "bred"; den uppfyller inte sina samhälleliga förpliktelser som förmedlare av kunskap om mänskliga sammanhang blott och bart genom filigransarbeten. Inåt sett, och kort sagt för att utveckla säker kunskap, drivs den däremot mot begränsning, mot detaljsyn, mot metodisk petighet. - (Not: Under den frihetsdebatt som härjat i tidningarna under några år har jag blivit uppringd eller tillskriven jag vet inte hur många gånger av människor som velat ha en snabböversikt över "frihetens idéhistoria". Å ena sidan vet jag att en idéhistoriker bör kunna stå till tjänst med en sådan resumé. Å andra sidan inser jag att så mycket i den skiss jag ger består av linjer dragna mellan två kända punkter där den mellanliggande terrängen är okänd och riskabel.)

Dilemmat är som sagt ofrånkomligt; vi måste leva med det. Men det innebär att humanistisk forskning bör ha som sitt mål att utveckla ett slags kunskapskarta, så detaljerad som möjligt och så heltäckande som möjligt. Numera löper vi en risk att forskningen i stället försöker löpa ikapp moderna; det är idag som frihetsavhandlingarna börjar skrivas, men när de omsider blir färdiga, klagar menigheten: "Vad ska vi med frihetsundersökningar idag? Idag är det jämlikheten som intresserar oss." - Allt slags forskning är en långsam affär; en doktorsavhandling kräver fyra eller sex år, ett större projekt kanske tio. Forskningen kan aldrig skriva ifatt tidningarna, än mindre TV. Men den kan i bästa fall ligga före. Det kan den bara göra om den redan skaffat sig vetande över stora områden.

Och detta förutsätter i sin tur forskning som har helheterna i sikte och som inte skyr de stora problemen och de stora teorierna.

Men var kan en sådan forskning verkligen utvecklas? I vilka miljöer? Hittills är den stora merparten av humanistisk forskning knuten till universitetet (även när den är finansierad från annat håll). Är det en god tingens ordning? Vad innebär det över huvud taget? Det är vår nästa fråga.

2. Universitet eller forskningsinstitut?

Vad är ett universitet? Frågan är åter populär och föremål för en myckenhet retorik.

I åtminstone ett avseende kan man säga vad ett universitet är för något, inte bara idag utan så länge det existerat. Dels rymmer det vad jag vill kalla det "lilla kretsloppet" eller den rent skrämmässiga utbildnings-cirkel som innebär, att den som är lärare ("mästare") vid ett universitet också har färdigutbildats inom universitetsvärlden. Men till skillnad från de traditionella skråna ingår universitetet också i ett "stort kretslopp". De flesta studenter lämnar så småningom universitetsvärlden.

Några av dem blir lärare. Med sina universitetskunskaper undervisar de unga människor, bland vilka en del själva omsider kommer till universitetet. Eller, annorlunda uttryckt: Alla nya studenter har haft universitetsutbildat folk till lärare. Cirkeln sluter sig åter. - Till sist finns det ett ännu mer omfattande system av förbindelser mellan universitet och samhälle där vägen av impulser är återkopplingar än intrikatare att följa. Läkaren påverkar sina patienters uppfattningar om hälsa och sjukdom; det är universitetsvisdomar som han då förmedlar. En forskare låter sig intervjuas i TV; han skriver artiklar i tidningar. Därmed förmedlas något från universitetsvärlden utåt, men vi vet inte riktigt vad som händer eller hur informationen kommer i retur. Vi vet faktiskt också ganska lite om hur universitetet exakt bestäms av det omgivande samhället och dess förändringar. Det är som kapillärsystemet före Olof Rudbeck: blodet försvinner någonstans ut i kroppen, och sedan kommer det tillbaka någonstans ifrån utan att vi kan följa dess väg.

I detta system av kretslopp har också forskningen sin plats (eller har rättare sagt haft det alltsedan grovt räknat början av 1800-talet). Men det är inte på något sätt givet att forskningen ska förbli där; inom många vetenskapsgrenar försiggår merparten av den redan utanför universitetet, vid särskilda forskningsinstitut eller i privat regi. Forskningsinstituten ingår inte i något kretslopp. Till dem kommer man som färdig forskare (vanligtvis utbildad vid ett universitet!) och undervisning ingår inte bland förpliktelserna där.

Det är begripligt att modellen forskningsinstitut nu lockar svenska universitetslärare. Samhällsvetarna är redan långt hunna med förslag om centra för avancerad forskning; och liknande förslag skulle te sig naturliga från humanistiskt håll.

Längtan efter en skyddad plats där nya kunskaper kan utvecklas i kreativ miljö är begriplig och sund mot bakgrund av det nuvarande universitetet, åtminstone som det ser ut i humanistiskt och samhällsvetenskapligt perspektiv. Kretsloppen består inte av levande blodådror utan av ett artificiellt rörsystem av s k utbildningslinjer, som ska utgöra den rakaste vägen från gymnasiet till en kommande arbetsplats.

Linjesystemet har varit humanioras värsta gissel. Humaniora är det som ständigt hotar bli över när man rutar in den övriga utbildningen. Man konstruerade "kulturvetarlinjen" för att kanalisera de humanistiska resterna. Förslaget om en något friare och vidlyftigare "humanistlinje" har visserligen på många håll hälsats som en verklig befrielse. Men huvudsaken är där fortfarande att anpassa humaniora efter arbetsmarknaden. Utredningens final är några illa genomtänkta förslag om påbyggnader rätt in i humanistisk yrkesverksamhet. - En viss ljusning kan dock anas i och med det förslag som UHÄ lagt fram i sin petita för nästa verksamhetsår; förslaget har offentliggjorts i slutet av augusti 1985 och går ut på att den gamla fil kand-examen dyker upp igen, låt vara att både spärrarna och det olustiga namnet "humanistlinje" kvarstår.

Det är att hoppas att förslaget kommer att följas av andra, än mer långtgående förslag och beslut. Å andra sidan tror jag att en stor del av svårigheterna kommer att bestå så länge större delen av de traditionella filosofiska fakulteterna likväl förblir hårt linjebunden. (Kritiken av linjesystemet har jag utvecklat på andra håll; här behöver jag bara antyda den. Min kritik går ut på att sambandet mellan utbildning och framtida yrkesverksamhet inte alls är så nära eller intimt som den gängse föreställningen låter ana. Det är viktigt att lära sig även sådant - ja just sådant! - som man inte direkt får bruk för i sin framtida verksamhet.)

Nog därom. För den humanistiska forskningen vid universitetet innebär linjesystemet bl a en växande nyckfullhet vid rekryteringen av unga forskare och stora svårigheter att föra in forskningsperspektiv i grundutbildningen. En rad ämnen hamnar helt utanför linjegemenskapen. - Linjesystemet hänger nära samman med den radikala åtskillnad mellan grund- och forskarutbildning som fullbordades med den senaste högskole-reformen. Denna åtskillnad motverkas redan av diverse motreformer, bland vilka LÄTU är den viktigaste. Det är att hoppas att den snart på ett ännu kraftfullare sätt utsuddas. Men det förutsätter återigen linjesystemets avskaffande.

Tills vidare är alltså forskarens (och än mer forskarstudentens) verksamhet vid universitetet kringgärdad av mäktiga hinder. Alltså är det frestande att snegla till forskningsinstitutens mer skyddade tillvaro.

Men hur det än skulle kunna bli med det (och här rör vi oss nu i utopiernas lätta terräng) så kommer utbildningen av nya forskare att förbli en angelägenhet för universitetet; och där måste därmed också de unga adepternas forskande lärare finnas. Det finns också bestående fördelar med en forskning knuten till olika typer av utbildning. Det var Alexander von Humboldt som i början av 1800-talet klarast och bäst formulerade dessa fördelar. Forskningen, hävdade han, är en oändlig process; det finns ingen slutgiltig kunskap. Forskningen rullar hela tiden fram ny kunskap. Därmed innebär den också alltid en läroprocess. Om den inte ska stelna i falsk slutgiltighet måste den å det intimaste länkas samman med den sedvanliga läroprocessen, den som unga människor genomgår. Därför ska den också förläggas till universitetet!

Tankegången förefaller mig riktig, hur svårt den än haft att på allvar förverkligas, i Preussen och annorstädes. Ska den alls kunna fyllas av innehåll i det sena 1900-talets Sverige, så måste själva forskningen också bli den allvarsamma plikt för professorer och högskolelektorer som den enligt statuterna bör vara. Idag är, som vi alla vet, handledningen en central och tung uppgift för dem som undervisar i forskarutbildningen; däremot betraktas den egna forskningen snarast som ett nöje att stjäla sig till då och då (eller något som man helt lagt på hyllan, om man ändå är professor). Forskningsledigheten framställs just som ledighet. Denna fritidskaraktär förstärks ytterligare därav att den som har sabbatstermin likväl är skyldig att fortsätta att gå på sammanträden; se där hans verkliga arbete! - Tvärtom borde sabbats-terminen anses oförenlig med allt slags sammanträdesverksamhet; suppleanterna skulle automatiskt rycka in som ordinarie. Däremot borde någon sorts forskningsprestation krävas av den från undervisning och sammanträden befriade. Jag efterlyser inte ett nödtvunget "paper"-skrivande av USA-modell, men åtminstone några synbara resultat av forskarmödan.

Den som själv inte forskar blir snart en dålig handledare. För den aktivt forskande kan däremot handledningen vara en mäktig stimulans. Humanisterna har visserligen ett problem som naturvetarna sällan har, nämligen att deras adepters avhandlingsämnen sprider sig över ett vitt fält. Handledaren kan inte ha egen forskningserfarenhet på så många olika områden - och egen forskningserfarenhet är förutsättningen för verkligt god handledning - men denna olägenhet måste vi av allt att döma leva med. Visserligen blir handledningen lätt för allmän, för valhant. Men skulle vi tvinga in alla doktorander i samma projekt skulle det krav på den samlade humanistiska forskningens bredd som jag ställde i början snart få uppges.

Jag nämnde ordet "projekt", och därmed är vi inne på ett av de centrala områdena när det gäller humanistisk forskning idag. Humanistisk forskning har blivit projektmedveten: krafterna ska samlas kring viktiga uppgifter och problem. Men denna medvetenhet är också nödtvungen. En väsentlig del av den universitetsanknutna forskningen finansieras genom projekt, i första hand från HSFR och Riksbanksfonden, i andra hand från diverse sektorsorgan (UHÅ m fl), i tredje från olika kommunala och privata finansiärer. Därigenom räddas många lovande forskare kvar under en tid efter doktorsexamen, medan andra kan få en nödtorftig peng i projektets periferi redan före disputationen.

Systemet har ändock sina välkända nackdelar. Projektansökningarna kräver orimlig tid och arbete. Det finns institutioner där en stor del av forskningskapaciteten går åt till att författa projektansökningar. Det är spilld energi! Forskarna lever i futurum, mindre i presens. Och detta futurum är till bristningsgränsen ovisst: konkurrensen är mördande. Det bäddar i sin tur för opportunism eller åtminstone inställsamhet. Kan Rådet tänkas gilla detta ämne? Är dessa formuleringar tilltalande? Är det inte den sortens perspektiv som anstår en ung framåtsyftande forskare idag?

Den som väl får sitt bidrag beviljat lever sedan under tung tidspress. På tre år ska något substantiellt uträttas. Och under dessa tre år måste ofta ett kommande, lika lockande projekt skisseras med tanke på nästa treårsperiod. - Jag har hört från teknologerna, som har det bättre förspänt, att de ofta söker pengar för projekt som de redan i princip är färdiga med. Då kan de använda själva projektperioden för nästa uppgift! De ligger alltså tre år före. Humanister: halkar lätt tre eller sex år efter i stället.

Den humanistiska projektkarusellen snurrar snabbare och snabbare. Den kräver till sist orimliga och i långa stycken improduktiva arbetsinsatser, både av de sökande och av forskningsrådets medlemmar och rådgivare. Det är också möjligt - men på den punkten är jag osäker - att systemet snarare gynnar dem som snabbt kan producera mycket av traditionellt snitt framför de stillsamt kreativa.

Vad kreativiteten beträffar, så drabbas den än hårdare på ett annat sätt - och det inte blott genom projektkarusellen. De stora skapande insatserna inom humanistisk forskning har snarare utförts av grupper än av individer. Grupperna har ofta haft en centralgestalt som syns utåt; men det är hans "skola" som varit förutsättningen för den fulla kreativiteten. Så var det med Ranke, med Wilamowitz, med Dilthey; så också med Hägerström och Weibull.

Nu är det inte alls säkert eller ens troligt att dessa grupper gynnas av projektverksamheten i dess nuvarande utformning. Tvärtom! Själva nyorienteringen låter sig svårligen fogas in i projektramen. Hela gruppen kan sällan gå samman i ett enda projekt. Och gruppens verkliga kapacitet framgår kanske inte alls av projektansökningen som därför väger lätt i rådets bedömning.

I och för sig är det inte projektkarusellen som innebär den stora svårigheten för sådana grupper; det är befordringssystemet inom universitetet. Det är som bekant individer och inte grupper som befordras. Den befordran som sker är, så säger all erfarenhet, ytterligt traditionell. Här gynnas verkligen tveklöst de habila framför de originella, och här står sig ofta den som ingår i en skapande nyorientering slätt.

Det viktigaste som kan anföras gentemot forskningsråden på denna punkt är snarast att de - av i och för sig begripliga skäl - inte lyckats motverka den skevhet som befordringssystemet alstrar. - Jag ska här bara ta ett enda exempel: gruppen kring Kurt Aspelin vid litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg. Det brukar stå mycket vackert om denna grupp i tidningarna, och med rätta. Men i universitetsvärlden stod och står den sig ganska slätt. Kurt Aspelin fick inte den professur han sökte när han stod på höjden av produktivitet, några år före sin tragiska bortgång. Den stora och synnerligen kreativa grupp som samlades omkring honom har haft påtagliga svårigheter att få positioner inom universitetsvärlden. Det är återigen andra som gynnas! Och nu håller gruppen som det synes definitivt på att skingras ut i i och för sig utmärkta verksamheter, journalistiken, teatern, eller skolväsendet. Den humanistiska forskningen blir armare därav.

Återigen: det borde finnas en motvikt till universitetets snedrekrytering. Det skulle i sin tur förutsätta att forskningsråden (eller någon annan instans) snarare fördelade anslag till skaparkraftiga grupper och nyriktningar än tog emot strömmen av ansökningar utifrån. Rådet borde åtminstone ha en typ av fria resurser för sådana aktiva insatser (vilka givetvis måste vara tidsbegränsade!) varigenom nya kraftcentra skulle få möjlighet att utvecklas inom forskningen; något som i sin tur skulle kunna ha en livgivande inverkan på den så lätt förbenade universitetsvärlden.

Som alla nogsamt vet har forskningsrådets resurser i stället allt mer bundits vid "redan gjorda åtaganden". Jag måste tillstå att jag är skeptisk till den allt märkbarare tendensen att använda rådspengarna till personliga - högst individuella - forskartjänster som för över-skådlig tid låser resurser. På det sättet kommer rådet i sin strävan att konservera duktigt folk i verksamheten att fungera som ett slags hjälpinstans till universitetet. Vad jag förstår krymper för varje år den summa som kan fördelas på nya anslag. Idén att kreativa grupper skulle engageras ter sig mot den bakgrunden som synnerligen utopisk. Likväl vill jag hävda att det blir nödvändigt att någon gång förverkliga den.

Nödvändigheten förorsakas av nya LÄTU. Genom LÄTU kommer nyrekrytering och nyorientering inom humanistisk forskning att försvåras innanför universitetets ram. Jag har nyss försvarat forskningens bindning till undervisningen. Men med LÄTU hotar undervisningen att helt dominera över forskningen (vid Göteborgs universitet sökte under vårterminen 1985 starka grupper förhindra att en docent omförordnades, med motiveringen att docenten visserligen var en utmärkt forskare men kanske ändå inte passade som heltidsundervisande högskolelektor...; detta är argument som vi kommer att möta fler gånger). Det blir nödvändigt att sätta in starka och resoluta åtgärder för att tillgodose även forskningens behov.

Det är här som åter forskningsinstitutens lockelser sätter in. Det är visserligen, som redan sagts, viktigt att universiteten förblir den humanistiska forskningens normala och helt dominerande miljö - och det inte bara av praktiska utan också av inre rationella skäl. Däremot förefaller det mig möjligt att koncentrera odelade forskningsinsatser till någon typ av institut, som skulle vara kliniskt rent från de vanliga universitetsgöromålen. Dimensionerna kan bara tänkas som ytterst blygsamma, och ingen bör kunna verka där mer än under kortare perioder på några år. Det bör inte heller bli ett slags samlingsplats för forskningens "stjärnor": att lägga samman den ena storheten med den andra leder sällan någon vart. Allra minst bör det vara belöning för lång och

trogen tjänst. Det är inte heller en plats där helt nya forsknings-
riktningar kan initieras: jag tror över huvud inte att man med orga-
nistratoriska finurligheter kan skapa ny god kunskap. I stället bör ett
sådant litet institut ge växt åt det redan spirande.

Det är inte nödvändigt att institutet måste vara helt "humanistiskt".
Humaniora är ingen självklar enhet. Varje humanistisk disciplin har
intressanta beröringspunkter med samhälls- och naturvetenskaper. Ett
redan påbörjat samarbete över gränserna - så notoriskt svårskött vid
ett universitet - skulle kunna få växtplats innanför institutets väggar.

Se där en verklig resursförstärkning!

3. Till sist: kontakter utåt och forskningens innehåll

Humanistisk forskning har sin rimliga användning i skola, i kultur-
livets olika institutioner, i massmedierna. Det är där resultatet kan
förmedlas och omsmältas. Denna användning kommer till sist alltid att
präglade den humanistiska forskningen.

Men hur långt bör forskningen själv visa sig tillmötesgående?

Låt oss svara så här: Det är å ena sidan viktigt att denna forskning
tar sitt ansvar för vad vi med ett fint fast nu föga populärt ord kan
kalla allmänbildningen i landet (och då menar jag med "allmänbildning"
inte det där som brukade förekomma i frågesportslekarna). Det är å
andra sidan viktigt att forskningen inte blir en modedocka som byter
mode varje vår. - Det ena kravet tycks efter en snabb blick inte ha så
mycket med det andra att skaffa; men det har det.

Forskningen måste för att kunna uppfylla det första kravet vara öppen
utåt. Svensk humanistisk forskning har av tradition haft nära relatio-
ner till skolvärlden, tidigare men mindre idag till ämbetsvärlden. Det
har förlänat den en officiell prägel men också gett den en direkt bild-
ningsroll. Men den svenska forskningen har - till skillnad från den tys-
ka, som den annars i så mycket efterliknat! - också sedan länge figure-
rat i dagstidningarna, i massmedierna, alltså i den mångomtalade kul-
turdebatten. Det är en tradition från Warburg, Lidforss, Hans Larsson
och Böök som är viktig och som bör bibehållas. Visserligen har denna
verksamhet aldrig gett en forskare anseende just som forskare. Den har
tydligt varit stimulerande nog ändå. Den har bidragit till att svensk
humanistisk forskning trots allt blev något mindre "mandarinsk" (för att
använda Fritz K. Ringers välbekanta term) än den tyska. - Tidigare flo-
rerade också den populära föreläsningens verksamheten. I dag har åter
humanistiska föreläsningar blivit på modet; om de blott slutgiltigt kan
befrias från oscariskt pynt och bullrande tom retorik är de något att
verkligen glädjas åt.

Genom dem och genom tidningsverksamheten hålls nämligen humanioras
"breda" folkliga sida öppen. Idag har den, med stigande folkbildning,
möjlighet att bli ännu mycket "bredare" än förut. Det förefaller mig
förlämpligt att se även den elementära grundutbildningen vid humanistisk
fakultet som allmänbildande och därmed i princip som öppen för alla;
de spärrar som vi nu har är otving.

Samtidigt måste som sagt den "smala" sidan inåt - mot själva den intri-
kata och blott långsamt avancerande forskningsverksamheten - hållas in-
takt. Att lära sig även vissa rutinmässiga metoder tar tid; att växa
in i ett teoretiskt perspektiv kräver mångårig verksamhet. Därför kan
sneglandet efter nya tanketrender bli förvirrande och leda till usla

resultat, i synnerhet om bytena sker vart eller vartannat år; det tar som sagt lång tid att göra fullgod forskning av dem. Forskaren bör kunna slå sig till ro med att vara lite "efter sin tid" i förvissningen att han därmed kanske snart nog också kommer att vara "före sin tid".

Det innebär också att såväl politiker som myndigheter och forskningsinstanser bör vara sparsamma med rekommendationer om forskningens teoretiska inriktning men faktiskt också dess ämnesval (ty det ena hänger samman med det andra). Så som den naturvetenskapliga och tekniska forskningen ser ut idag är det möjligt för en president i USA att beställa en månfärd mot en rejäl summa pengar; men inte ens president Reagan skulle av humanisterna (o orimliga tanke!) kunna locka fram låt oss säga en ny och fruktbar typ av litterär analys med en aldrig så rejäl sedelbunt.

För en vetenskapshistoriker är det sällan svårt att se varför en viss forskningsriktning eller vissa nya forskningsobjekt växer fram vid den ena eller andra tidpunkten. Ställd mitt i samtiden är det oändligt mycket svårare att se det nya som växer fram. Än mindre kan kommenderas fram. Även den så rationellt fortskridande tekniska och naturvetenskapliga forskningen kommer ofta till korta inför samtidskraven: mycken energiforskning gick till spillo under de år den var högsta mode. Idag är det dataforskningen som är på alla tapeter. Visst lågar jag av lust att ge mig i kast med datorns idéhistoria; men vad skulle det bli därav? finns det kunskapsresurser nog? Och passar det som jag (eller rättare sagt vi, ty ensam om kunskap är ingen) redan lärt?

Kort sagt, det är en svår balansgång mellan inflytelsernas mångfald och det hårda specialiserade forskningsarbetets begränsning. Vi blir inte fria från den yttre påverkan. Men jag skulle gärna vilja uppställa den tumregeln, att det är viktigare att låta sig påverkas av breda populära kunskapsintressen än av politikernas och myndigheters ofta nyckfulla propåer om "prioriterade områden". Den bild, som nu målas upp av kulturkonservativa debattörer av Sverige som ett land där humanisterna förlorat allt fäste i den mänskliga vardagen är orimlig. De stora humanistiska frågorna finns kvar även där det klassiska bildningsarvet ligger för fädot. Varje människa har en historia genom sitt eget liv; hon har ett språk att uttrycka sig på; hon har sin levande estetik, sin kultur; och hon har - även om hon inte känner sin Platon eller Kant - sina filosofiska problem. Detta är humanioras verkliga grogrund. Till sist måste humanistisk forskning medvetet anknyta till dessa allmänmänskliga och samtidigt djupt nutidspräglade förhållanden. Vad forskningen uträttar må i sig vara aldrig så specialiserat - det ska kunna sättas i relation till samtidens stora frågor om den historiska förändringens innebörd, teknikens mänskliga konsekvenser, förbindelseleden mellan nuet och det nära eller avlägset förflutna, de estetiska uttryckens koder, språkets hemliga grammatik, de snabbt skiftande och ändå så likartade existentiella problemen - och mycket mer därtill.

Det vore ett värdigt ämne för humanistisk överläggning att diskutera humanioras stora grundfrågor idag. Det skulle vara en rimlig utgångspunkt för profil- och programdiskussioner, som annars brukar föras under egoismens kalla stjärnor.

Sammanfattning

Låt mig slutligen föra samman de väsentligare av de synpunkter och förslag som jag i detta summariska aktstycke kommit fram till:

1. Humanistisk forskning bör även fortsättningsvis vara i allt väsentligt knuten till universiteten - men universitet som befriats från linjesystemets gissel.
2. Forskning måste även i realiteten betraktas som ett verkligt arbete för de universitetslärare som har till uppgift att syssla därmed. Kraven på forskningsinsatser måste skärpas. Den som inte är aktiv forskare blir usel forskarhandledare.
3. Tanken på små, fristående (men statligt bekostade!) helt eller delvis humanistiska forskningsinstitut är lockande. Till dem skulle forskare knytas under kortare perioder för att helt kunna ägna sig åt forskning.
4. För ett sådant forskningsinstitut borde forskningsrådet (alternativt flera forskningsråd) få huvudansvaret. Men det förutsätter att rådets resurser inte binds i tjänster. Projektkarusellen måste dämpas; den innebär en orimlig och improduktiv arbetsbelastning såväl för alla de sökande som för rådets medlemmar. Rådet borde i högre grad få möjlighet att understödja forskargrupper som visat sig särdeles kreativa.
5. Humanistisk forskning måste ha såväl en "bred" sida utåt mot samhället som "inåt" mot sin egen teoretiska och metodiska förkovran. Dess yttersta mål är att höja allmänbildningen i samhället. Utåtriktad verksamhet är viktig.
6. Myndigheter och råd bör vara sparsamma i anvisningar och rekommendationer om särskilt viktiga forskningsområden. Hastiga kommanderingar ut på nya kunskapsområden är sällan framgångsrika, åtminstone inte inom humaniora. Däremot bör humanister vara livligt intresserade av vilka allmänna humanistiska frågor som sysselsätter folk i gemen.

Slutligen vill jag tillägga, att humanistisk forskning bör vara mycket försiktig med "sponsring" och annan soldattjänst hos tillfälliga intressenter. Ändamålet helgar inte medlen.

Erik Lönnroth

PROMEMORIA OM HUMANISTISK FORSKNING

Den promemoria, som humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet har bett mig skriva, har jag uppfattat som en mycket allmänt hållen redogörelse för den humanistiska forskningens situation idag med hänsyn till dess önskvärda insatser i landets kultur- och samhällsliv. Det betyder, att jag inte fördjupar mig i enskildheter rörande de olika institutionernas behov av förstärkt utrustning, särskilt med hänsyn till forskande personal. Generellt gäller, att de tre senast förflutna årtiondenas försummelser på detta område är så enorma, sett ur ett internationellt perspektiv, att Sverige inte har någon möjlighet att inom över-skådlig tid återta den rangplats som kulturnation, som det intog vid andra världskrigets slut. Det finns ingen anledning att fördjupa sig i orsakerna till att så har blivit fallet. Resultatet talar för sig självt.

Vill man försöka att ge en översiktlig bedömning av den svenska humanistiska forskningens nuläge, är det två nära till hands liggande tendenser till missvisning, som det gäller att undvika. Den ena är ämnesföreträdarnas benägenhet att anpassa målsättningarna till favoriserade yngre forskares specialintressen och personliga meriter. Den andra är försök att haka på tillfälligt populära åsikter om angelägen forskning, som mer eller mindre obetänksamt har kastats fram av osakkunniga massmedianer eller politiker. Den utredning, som dåvarande humanistiska forskningsrådet lade fram under min ledning 1973, "Humanistisk och teologisk forskning i Sverige", gick tyvärr inte helt fri från dessa missvisande tendenser. Inte desto mindre är det naturligt att ta denna utrednings faktaredovisning och slutliga konklusioner som utgångspunkt för överväganden över nuläget. Det sker givetvis under beaktande av den förändring av forskningsrådsorganisationen, som dels har inneburit sammanslagning av de humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningsråden, dels tillkomsten av forskningsrådsnämnden med dess uppgift att ombesörja sådan forskning, som representanter för "det allmänna", varmed avsågs partipolitiker och fackföreningsrepresentanter, kunde tänkas finna särskilt angelägen.

Utredningen av 1973 mynnade ut i att framhålla, att humanistisk forskning i hög grad rör sannings- och värdekriterier, förmåga att kringsynt och kritiskt uppfatta omvärlden som verklighet, utan tendentiösa myters förvrängningar, förmåga att uppfatta och värdesätta företeelser från främmande kulturkretsar samt förmåga att förstå och i förståelse uppleva estetisk produktion. Detta, framhöll utredningen, berör på ett självklart sätt alla ställningstaganden i sociala, ideologiska och kulturella valsituationer: förmågan att kommunicera, analysera och avväga ett omdöme. Det är därför i sista hand fråga om en forskning, som bidrar till att göra folk klokare. I sitt allra sista stycke framhöll utredningen, att detta inte avser att hålla uppe bärande element i någon sorts finkultur, utan tvärtom i en hela folkets bildning.

Jag kan inte finna annat än att dessa satser äger giltighet lika mycket 1985 som 1973. Emellertid finns det nya inslag i bilden, som kräver beaktande.

Det nära samarbete, som sedan 1977 har ägt rum mellan samhällsvetenskaper i forskningsrådets program- och pr. arbete, har understrukit det förhållande man kunde ha väntat att det inte finns någon naturlig skillnad mellan dessa två av vetenskaper. Det kan inte nog framhållas, att det överhuvudtaget sällan går några klara gränser mellan olika vetenskaper - gränser som har dragits är pedagogiskt motiverade, medan det för forskningen bara finns olika koncentrationsområden, motiverade av aktuell problematik och stadda i ständig växling och förskjutning i och med forskningsfrontens förflyttningar. Humanioras medverkan i tvärvetenskapligt samarbete för lösande av samhällsfrågor bör med andra ord vara en självklarhet: det må gälla miljöforskning, frågor om masskommunikation, socialpsykologiska frågor, mentalitetsforskning, migrationsforskning och konfliktforskning. Det kan förtjäna att framhållas, att under den femårsperiod då jag var svensk representant i European Science Foundation's Standing Committee for Humanities, dvs 1977-82, visade dess parallellkommitté för social sciences allt tydligare tendenser till att ta upp humanistiskt orienterade projekt, t ex rörande idéhistoria och lingvistik. Det finns ingen anledning till att man i Sverige skulle rida spärr mot den internationella utvecklingen på detta område.

I månadsskiftet juni-juli 1980 höll de nordiska ländernas humanistiska forskningsråd en konferens i Jyväskylä om den humanistiska forskningens mål och mening. Deltagarna debatterade i skilda grupper, som representerade var sitt vetenskapsområde, och resultaten sammanställdes och konfronterades mot varandra i en avslutande generaldebatt. Resultatet blev överraskande entydigt: från samtliga grupper framhölls behovet av värderingsproblematik - analys av vilka värderingar, som kunde tänkas ge normer för fortsatt verksamhet inom vart och ett av de humanistiska vetenskapsområdena. Det var en reaktion mot gängse rutiner, men inte bara det. Man kunde märka inflytandet av en mentalitetsförändring till en inriktning på krav på fastare definierade livskvaliteter och en anpassning av forskningsarbetet till främjande av dessa kvaliteter på flesta möjliga områden.

I den mån nyorienteringar är önskvärda inom HSFR:s verksamhetsområde, torde det vara skäl att ta fasta på den meningsyttring, som konferensen i Jyväskylä ledde fram till. Vare sig den passar in i statsmakternas partipolitiska föreställningsvärld eller inte, hör den hemma i nutiden och uttrycker en ny mentalitet under framväxande, som det inte förefaller rådligt att nonchalera.

Härmed besläkade strömningar har skapat ett nytt klimat för den religionsvetenskapliga forskningen. Som professor Jeffner framhåller i sin redogörelse, har en omstrukturering och vitalisering ägt rum inom svensk religionsforskning under de senaste decennierna, som är mycket glädjande. Detta har väsentligen skett i sekulariseringens tecken och bidragit till att bryta det motstånd mot teologisk utbildning och forskning, som länge gjorde sig gällande i politiska instanser. Men i dagens värld är Sverige närmast att likna vid en isolerad ö av religiös likgiltighet, medan en stigande våg av religiositet, ofta trosfanatism, skapar spänningar och bestämmer politiska frontlinjer världen över. Denna i egentlig mening teologiska problematik har våra religionsvetare mycket begränsade möjligheter att bemästra. Brytningarna inom den romersk-katolska kyrkan, särskilt i den spanskspråkiga världen, kan kanske ligga inom ramen för deras språkkunskaper och metodiska utrustning, men redan den pågående maktkampen inom den grekisk-ortodoxa kyrkan med dess bakgrund i sovjetisk politik torde bereda svårigheter. De våldsamma uppgörelserna inom islam, som gör sig gällande i hela Sydästen och Nordafrika och som berör det mesta hjälparbete i u-länderna, förutsätter språkkunskaper, som få svenskar besitter, och som är förutsättning för att kunna nå ens elementära insikter. Och om, som rimligt är, de marxistiska statsreligionerna betraktas som tros-

riktningar, inom vilka även små dogmatiska avvikelser får betydande konsekvenser, som kan leda till politiska katastrofer, borde också de ligga inom den teologiska forskningens intressesfär med allt vad det innebär av ideologiskt, sociologiskt och psykologiskt kunnande och först och sist språkliga insikter.

Allt detta berör det humanistiska forskningsområdets kulturkommunikationer med praktisk tillämpning i u-landsarbete och i europeisk, även svensk, migrationsproblematik. Men då i dagens läge religiösa brytningar spelar en allt större roll i världen, torde det vara skäl att kraftigt prioritera sådan religionsvetenskaplig verksamhet, som kan ge kompetens att analysera hithörande spänningar.

De filosofiska vetenskaperna torde böra lägga större vikt vid dels etik, detta mot bakgrund av de i Jyväskylä framförda önskemålen om mångsidig värderingsanalys, dels vetenskapsteori, som har ett kolossalt arbetsfält i att ge aktiv vägledning åt utövarna av praktiskt taget alla specialvetenskaper. Den rådande, i och för sig lofvärda tendensen att lägga större vikt vid teorifrågor inom olika vetenskaper kan lätt leda till en myckenhet oredigt amatörtänkande, om inte verksamheten planläggs med vetenskapsteoretisk stringens. Detta kräver återigen betydligt fler forskare i auktoritativ ställning inom det vetenskapsteoretiska området än det nuvarande beståndet, om de skall ha en möjlighet att räcka till för en sådan allmänt vägledande verksamhet.

Vad de historiska vetenskaperna beträffar, har kombinationen av livlig forskarrekytning och politisk motvilja mot att bygga ut antalet forskarbefattningar i ämnen historia och litteraturhistoria/litteraturvetenskap lett till en mycket skev koncentration av forskningsarbetet till 1900-talet, gärna det sena 1900-talet. Senare studentgenerationers okunnighet i andra språk än engelska, särskilt okunnighet i latin, har också utgjort en naturlig spärr mot arbete med äldre historia respektive äldre litteratur, konst, idéhistoria osv, då vederbörande har saknat förutsättningar för primärstudier av texter och källmaterial, även om uppenbart intresse för äldre tidsperioder kunnat konstateras. Den kronologiska plattthet i forskningen, som således utbreder sig, även om den inte ännu helt har tagit överhand, strider mot de internationella tendenserna för närvarande, som t ex visar ett starkt och nyväckt intresse för medeltidsstudier. Utarmningen av det historiska forskningsmönstret leder till att man inte kan använda sådan forskning på önskvärt sätt i analyser av dagens samhälls- och kulturliv, om denna utveckling fortsätter. Utan insikter i långsiktiga utvecklingsprocesser, där snabba och långsamma skeenden ständigt griper in i varandra, och utan komparativa aspekter i tidsperspektiv, blir dagens prognostiska tänkande och planerande till den grad fördummat, att det innebär faror för morgondagens samhälls- och kulturliv. Här skulle en utbyggnad av antalet forskarbefattningar med kronologisk differentiering vara betydelsefull - visserligen inte med prentention att nå kulturländernas, t ex våra nordiska grannländers standard, men dock så att Sverige inte längre står som internationellt skandal-exempel. Det bör eftertryckligt framhållas, att det inte skulle lösa några problem att centralisera studiet av någon viss tidsepok, t ex medeltiden, till något enstaka lärosäte, ty monopoliserat tänkande tenderar alltid till att upphöra att vara tänkande.

Som allmän målsättning för de historiska vetenskaperna vill jag framhålla, att det bör syssla med och beskriva människor, massor, grupper och individer, och inte nöja sig med att räkna människor och företeelser eller klistra ideologiska och typologiska etiketter. Det är studiet av människor i verksamhet och tankeliv, som är av elementärt intresse för andra människor i senare generationer. En speciell historisk problematik, som jag

tidigare har framhållit, är frågan om hur det går till, när minoriteter får makt över majoriteter i olika tidsmiljöer. Det återstår ännu ofantligt mycket att göra i frågan om utforskande av historiska miljöer genom tvärvetenskapligt samarbete, vilket kan ske även med nu befintliga knappa resurser.

De estetiska vetenskaperna har här redan berörts i deras historiska sammanhang. Därutöver gäller speciellt för dem önskvärdheten av värderingsanalys - uppkomsten av klassiker i jämförelse med modeföreteelser, den historiska förståelsens betydelse för estetisk värdesättning osv. Särskild uppmärksamhet torde böra riktas mot det kommersiella utnyttjandet respektive de kultursociala verkningarna av estetisk produktion, som sprids genom den moderna teknikens massproduktion: film, grammofoninspelningar, konstreproduktion, radiodramatik osv. De bestämmande kriterierna och de bestämmande människorna i de urvalsprocesser, som gör sig gällande i sådan verksamhet, bör belysas med iakttagande av största möjliga ideologiska neutralitet.

Språkvetenskaperna slutligen har ännu kvar sin för Sverige typiska lingvistiska orientering, även om det också finns andra inslag i bilden. Det är nu som tidigare skäl att efterlysa forskning om språken som litteratur- och kulturförmedlare vid sidan om forskning om deras läten. Härvid har de klassiska språken och andra fornspråk sitt givna och omistliga värde. Det ligger i sakens natur, att det glesa beståndet av forskare i asiatiska och afrikanska språk behöver mångdubblas, om det alls skall ligga något allvar i svensk ambition att göra insatser i dessa delar av världen.

I denna översikt har jag undvikit att gå in på samhällsvetenskapernas särskilda förhållanden och problem men hela tiden förutsatt nära samarbete mellan humaniora och samhällsvetenskaper. De bör genomgående kunna vara till ömsesidigt stöd, bl a för att undvika ensidigt svensk orientering inom humaniora och motsvarande amerikansk slentrian hos samhällsvetenskaperna. Det har emellertid tyckts mig viktigt att vid detta tillfälle framhålla egenarten hos ett antal humanistiska discipliner.

Till sist skulle allt forskningsarbete underlättas om en uppluckring av rådande examenstidsbestämmelser vid universiteten genomfördes, vilket skulle underlätta inhämtandet av nödiga språkkunskaper för forskning rörande utomeuropeiska religioner och kulturer.

HUMANISTISK - SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

POSTADRESS

BOX 6712
113 85 STOCKHOLM

BESÖKSADRESS

SVEAVÄGEN 166, 16 TR.
STOCKHOLM

TELEFON

08/15 15 80 (VÄXEL)

POSTGIRO

59776 - 5